Lei 3,50

MERIDIANE

FEODOR GLADKOV ★ INIMĂ DE MAMĂ

FEODOR GLADKOV

INIMĂ DE MAMĂ

ESPLA — CARTEA RUSĂ

Федор Гладков
из
СОБРАНИЯ СОЧИНЕНИЙ
В восьми томах
Том пятый
ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ
(1940—1945)
Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1959

Meridiane

FEODOR GLADKOV

INIMĂ DE MAMĂ

E. S. P. L. A. — CARTEA RUSĂ

Traducere de:
M. SPIRIDONEANU, AL. ŞTEFANESCU-MEDELENI
şi L. BIMBULOV

CUVINT INAINTE

Romanele *Cimentul* şi *Energia, Poveste despre copilărie, Volniţa, Anul crîncen,* nuvela *Jurămîntul* l-au făcut cunoscut la noi în ţară pe Feodor Vasilievici Gladkov, iar despre calea creaţiei acestui scriitor sovietic, care, învăţînd la şcoala revoluţiei, a luptat cu fapta şi cuvîntul încă din preajma anului 1900, ne vorbeşte şi studiul lui I. P. Uhanov [1], tradus în romîneşte.

Iată acum altă carte, venită să nuanţeze trăsăturile profilului de literat ale aceluiaşi Gladkov, o carte a cărei simetrie de medalion se realizează prin alăturarea celor două figuri de educatori: Martîn Martînovici din *Crîngul de mesteceni* şi Natalia Stepanovna din *Inimă de mamă.* Sînt două portrete de bătrîni profesori, parcă uşor patinate de vreme, dar ochii ce ne privesc din medalionul deschis au rămas surprinzător de tineri. Nu seamănă cei doi, şi totuşi seamănă, au mai mult decît un aer de familie — în fond, sînt fraţi. Ca şi Gladkov, au urcat cîndva la o catedră cu Nekrasov sau Gorki în mînă, au strigat zilnic catalogul, şi cînd şcolarul s-a ridicat în picioare, l-au privit cu nădejde, ca pe omul chemat să cucerească viaţa de mîine; pe copilul lor drag l-au aşezat printre ceilalţi copii dragi, învăluindu-i pe toţi în aceeaşi privire, care de atîtea ori

[1] I. P. Uhanov — *Calea creaţiei lui F. Gladkov,* Cartea Rusă 1956 (n. ed.).

le-a spus: „Eu am mers pînă aici, pînă aici v-am condus; mai departe vă însoțesc cu inima!" Pe Martîn Martînovici ar fi păcat să nu-l fi întîlnit în copilărie; și mai păcat să fi trecut pe lîngă el fără să-l iei în seamă, fie numai prin ștrengărescul: „Uite-l pe Moș Copăcel!". Sînt sigură, însă, că mulți îl cunosc bine, că din gura sa au aflat vorba bătrînească: „Cine n-a crescut un copil și n-a sădit un copac nu și-a făcut întreaga datorie pe pămînt".

E mare deosebire între îndrăgostitul de natură, ce-o caută numai spre a se izola prin ea, și grădinarul pasionat, preschimbînd fața unei rîpe aride în armonice trepte de verdeață; nu seamănă adolescenta care se compătimește iluzoriu, contemplînd melancolic roza ce se desfoaie-ncet pe masă, cu fata care a țesut între două balcoane de beton o perdea vie și zîmbește cînd și-a însîngerat mîinile în ghimpii trandafirului roșu... Grădini — da, însă mai cu seamă suflete de „grădinar" — asta cultiva Moș Copăcel: privind în jur, ochiul tău să ceară ordinea necesară a frumuseții sănătoase, mîna ta să știe să taie la timp lăstarul inutil, care vlăguiește trunchiul purtător de roade, sau numai de prospețime, să-l libereze de vreascul ce-l supără și-l urîțește; iar acolo unde nimeni n-a sădit înaintea ta, să afli *ce, cum* și *cînd* să sădești; în puține cuvinte — să fii grădinar înainte de grădină, pădurar pe locul unde vei începe să crești pădurea...

Și de ce Gladkov l-a zugrăvit ca pe un adevărat constructor socialist, despre durerile și bucuriile lui, despre *munca cinstită și inspirată* prin care Martîn Martînovici deprindea pe copii *să lupte pentru fericire,* despre simpla sa sinceritate și inocentele șiretenii, prin care izbutea să cucerească de partea dreptei cauze dragostea copiilor (ca și cum ar fi învățat de la un păsărar să le prindă lăstunul inimii, nu pentru a-l închide într-o colivie, ci pentru a-i îndrepta zborul în direcția cea bună), despre toate acestea vă va vorbi discret, dar limpede, cu neașteptate amănunte, însuși *Crîngul de mesteceni.*

Cînd te oprești la al doilea portret din medalionul cărții, trăsăturile Nataliei Stepanovna îți impun o reculeasă tăcere; păienjenișul din jurul ochilor ei nu s-a țesut aproape numai din zîmbet sau laborioasă concentrare asupra materiei ce ți se supune ușor, ca pe chipul lui Martîn Martînovici; privirea-i cu agerime tînără, dar nespus de gravă, îți spune că ea și-a ales un făgaș mult mai greu de străbătut, deși pe aceeași largă cale de creație. Și ea era profesoară, și ea a cucerit sufletul copiilor pentru cauza dreaptă, prin înțelegere, prin dragoste. Adevărul în care îi creștea nu le putea fi dezvăluit decît tot printr-o *muncă cinstită și inspirată,* dar numai cu simplă sinceritate — chiar și inocenta șiretenie ar fi stricat frumusețea grădinăritului ei. „Nu oricine poate să privească în față adevărul. El biruie numai în luptă, Sonia, iar lupta înseamnă suferințe, chinuri și deseori jertfire de sine", își învață ea copila. De aceea cînd lăstunul inimii acestei copile a zburat din mîna deschisă a mamei, aripi puternice în gingășia lor au știut să lupte cu spații de suferințe, nu s-au abătut din drumul bun, pînă la capăt, cînd, însîngerate, au fîlfîit pentru ultima oară o dată cu strigătul înalt, chemînd la luptă, la zdrobirea dușmanului. De aceea *inima de mamă* nu s-a sfărîmat la înspăimîntătoarea veste, de aceea ochii de mamă au putut privi tabloul înfățișîndu-i copilul-erou pe scaunul spînzurării; și tot de aceea Natalia Stepanovna a spus altui copil: „Drăguțule, Sonia nu s-a gîndit să fie eroină. A murit tot atît de simplu, precum a trăit". Tot atît de simplu cum i s-a spus pe front *Svetlana,* fiindcă *svet* înseamnă *lumină:* lumină de dreaptă dragoste și de dreaptă ură, lumina în care a luptat și bătrînul bolșevic Feodor Gladkov, a cărui primă nuvelă, scrisă în preajma anului 1900, se intitulează tocmai *Drumul spre lumină.* Luminoasă trecea Svetlana cu ai săi, săgetînd ca fulgerul negura cotropitorilor; ca trăsnetul cădea mîna ei în tabăra dușmană; și cum nu există tină care să întineze trăsnetul, curată ca lumina a murit Svetlana în zdrențele-negrite de noroi și sînge, abia-nvelindu-i trupul schingiuit și tîrît la spînzurătoare în lătratul neputin-

cios al călăilor. Figura ei simbolică, dar zguduitor de reală, acoperă dintr-o dată întreg orizontul povestirii; o clipă uităm pînă și de inima mamei, ca în procesul firesc ce-ți șterge amintirea sîmburelui din care a încolțit copacul admirat în toată vigoarea sa; aproape de tot, auzi numai corul surd al mulțimii ce n-o lasă pe Svetlana singură. Iar măiestria scriitoricească a lui Gladkov se dezvăluie tocmai prin faptul că nu izolează această figură nici chiar în clipa cînd ea acoperă întreg orizontul povestirii, că fără să-i răpească din măreția semnificației, nu-i răpește nimic din omenesc, că eroina Svetlana rămîne tot timpul Sonia — o copilă; și că această copilă e o fată sovietică la datorie, în timp de război. Nici n-o putea zugrăvi altfel autorul nuvelei.

Fiu de țăran, născut în Rusia anului 1883, Gladkov a pribegit cu părinții săi în căutare de lucru, pînă în Krasnodar și Astrahan; și-a cîștigat și mai greu învățătura decît pîinea; a luptat pentru Revoluție încă din 1905; a cunoscut prigoana țaristă și cotropirea fascistă; a trăit intens toate frămîntările și prefacerile sociale, care au creat, pe pămîntul stăpînit odinioară de latifundiari și de capitaliști, patria popoarelor ce pășesc cele dintîi în comunism; iar în 1958 a închis ochii în această patrie. Nu mai trebuie să adăugăm nimic pentru a-nțelege cu ce materie a lucrat Gladkov la zugrăvirea unei eroine sovietice și a unei eroice inimi de mamă sovietică, neclintindu-se din lumea adevărului. Bun „grădinar", Natalia Stepanovna știe că arborele cel mai drag, crescut de ea, nu-i aparține ei, ei grădinii, iar grădina e a patriei sale; mai știe de asemenea că vreascul sau lăstarul lacom și răufăcător n-are ce căuta într-o grădină, nici atunci cînd lăstarul acela lacom și răufăcător s-a întruchipat chiar în fiul ei... Dar, iarăși — despre bucuriile și durerile, despre abnegația și patriotismul acestei femei viteze, ne spune mult mai mult însăși *Inima de mamă*.

„Trebuie să scrii (i se adresa Gorki lui Gladkov), dumneata știi să observi viața și știi să iubești oamenii"; și Gladkov a

adeverit intuiția lui Gorki. A învățat de la Cehov, cum lui însuși îi plăcea să afirme, „să dezvăluie cu ajutorul amănuntului ceea ce este mai caracteristic", dar scrisul său mărturisește că în primul rînd a învățat la *Școala Revoluției*.

In spiritul Revoluției au trăit *cinstit și inspirat* cei doi grădinari de suflete din nuvelele cuprinse în această carte; *Crîngul de mesteceni* și *Inimă de mamă*, despre care Gladkov spunea, într-o scrisoare de răspuns către editura noastră, purtînd data de 4 septembrie 1958:

„Intr-adevăr, cele două nuvele, pe care mă bucur că doriți să le publicați, sînt izvorîte din adîncul sufletului meu."

ALEXANDRA BARCACILA

CRINGUL DE MESTECENI

Martîn Martînovici ieşea în fiecare dimineaţă pe cerdac ; orbit de soare, închidea pe jumătate pleoapele şi adulmeca aerul curat, încreţindu-şi nasul de parcă i-ar veni să strănute. Cum nu obişnuia să se îmbrace înainte de ora ceaiului, îşi arunca pe umeri vechea lui pătură de molton şi se plimba aşa, prin încăperea plină de plante, care-şi revărsau pretutindeni cosiţa verde, unduitoare, pe urmă prin cerdac sau, dacă era vreme bună, pe afară, prin ogradă. Nimic nu-i plăcea mai mult ca ceasul acela timpuriu al dimineţii, cînd aerul e răcoros şi înţepător, iar în văzduh mai stăruie pîcla sinilie din timpul nopţii, cînd boabele de rouă lucesc prin iarbă, iar pămîntul reavăn îşi înalţă miresmele pătrunzătoare. Căsuţa în care-şi ducea zilele era veche, cerdacul — înnegrit, scîrţîitor, ici, colo putregăit de vreme. Rezemîndu-şi bătrîneţile în ţărînă ca într-un toiag, îi făcea faţă o chichineaţă tot de lemn ; mai la stînga, în ogradă, se ridicau, scorojite şi murdare, cele două caturi ale unei clădiri din piatră.

În timp ce în odaie vîjîia primusul, încălzind ceainicul afumat, Martîn Martînovici îşi îndrepta

pașii spre cealaltă jumătate a curții — grădina, despărțită de prima — locuită, printr-un brîu de salcîmi ; crengile lor țepoase aninaseră scama vaporoasă a frunzișului primăvăratic. De la cerdac și pînă la obîrșia grădinii tot locul era cu sîrguință măturat.

Poposea printre meri și își înălța privirile către norii șterși, zdrențuiți, care pluteau în tării.

Ca în toate zilele, auzea chemarea domoală, ostenită a cocorilor, și atunci, un zîmbet îi încrețea obrajii : ridica mîna și o flutura în semn de salut :

— Noroc, voinicilor, noroc !... Bine ați venit ! Ia te uită ce falnic zboară !...

În naltul cerului, printre norii albi, străvezii ca un fum, vîsleau agale, dar stăruitor, către miazănoapte, într-un triunghi fără cusur, cu gîturile lungi întinse, păsările călătoare ; aripile lor aveau sclipiri diafane în soare și ele se avîntau, una după alta, într-o neasemuită armonie. Cocorul din frunte, călăuzul, parcă ducea toate celelalte păsări pe aripile lui.

Înalt, uscățiv, cu bărbuță căruntă, fața suptă numai piele și os, Martîn Martînovici părea șubrezit de boală. Era destul să-l vezi o dată, ca să-ți spui : e un bătrîn dascăl ieșit la pensie, care-și trăiește zilele în singurătate, departe de cursul năvalnic al evenimentelor. Cel puțin așa credeau toți cei ce-l știau — că moșului ăsta sucit nu-i pasă de restul lumii, că a rămas departe de tot ce frămîntă o țară întreagă, că trăiește numai în trecut, prezentul nu-l pricepe și nu-l vede, că se poartă cu arborii de parcă ar fi oameni, iar cu oamenii de parcă ar fi bușteni neînsuflețiți.

De patruzeci de ani trăia Martîn Martînovici pe aceste meleaguri. Era cel mai bătrîn dintre locuitorii orășelului, a cărui populație se primenise în anii Revoluției, schimbîndu-și pînă și graiul. Orășelul acesta dintr-un fund de provincie semăna cu o curte neîmprejmuită prin care putea să treacă oricine poftește, sau cu un hotel unde oamenii se iveau fără veste și, încrezători, își trăiau viața agitată, ca să dispară apoi tot atît de brusc cum apăruseră. Lăsau în urma lor și bune, și rele, dar întotdeauna ceva nou. Cu timpul, însă, orășelul se însuflețise : se construiau clădiri, străzile erau rînd pe rînd pavate, iar mai încolo, pe coastele golașe ale dealurilor de la margini, răsărise un alt oraș — halele uriașe ale uzinelor, o mare centrală electrică și o linie de cale ferată. Populația sporise și ea foarte mult. Chiar căsuța de lemn unde bătrînul ocupa o chichineață era tare înghesuită, iar în locuința din față, cu ieșire la stradă, se adăposteau trei familii în patru camere. În odaia alăturată de a lui, stătea o învățătoare de la școala elementară pe care Martîn Martînovici putea spune că o întemeiase și o chivernisise odinioară. Învățătoarea, tinerică, abia ieșită de pe băncile școlii pedagogice, avea obrajii pistruiați, păr auriu și un aer de timiditate care o făcea să pară buimacă și stîngace. Cunoscuții îi spuneau Klavdia Nikolaevna, dar atîta solemnitate nu i se prea potrivea. Venea uneori pe la Martîn Martînovici să-i ceară sfatul în diverse probleme de predare, sau să rezolve unele cazuri îndoielnice de ortografie. Vorbea limba meleagurilor ei de baștină, de la miazăzi, accentuînd deseori anapoda cuvintele (bunăoară „bárbarii" în loc de „barbárii", sau „mátur" în loc de „matúr") și pronunțîndu-l aspirat pe „g". Ori de cîte ori se întîmpla una ca asta, Martîn Martînovici își zburlea

mînios bărbuţa şi prindea să se vînzolească prin odaie, dojenind-o cu profesorală străşnicie :

— Auzi dumneata ! Dar asta e pur şi simplu revoltător, Klavdia Nikolaevna ! Cum poţi să predai copiilor limba rusă cînd nu cunoşti ortoepia noastră ? De unde şi pînă unde „bárbarii", „mátur" ?... Şi ce fel de profesoară eşti dumneata dacă-ţi permiţi să rosteşti aspirat „g"-ul nostru exploziv ? Nu-i posibil aşa ceva, nu-i posibil, draga mea !... Asta-i jargon, asta nu e marea şi frumoasa limbă rusă...

Klavdia Nikolaevna roşea pînă la rădăcina părului, se zăpăcea mai rău şi, privindu-l pe Martîn Martînovici cu ochi care cereau parcă îndurare, căuta să întoarcă dojana în glumă :

— Nici nu ştii ce interesant eşti cînd te superi, Martîn Martînovici...

Bătrînul îi arunca o căutătură piezişă, dar se oprea din mers şi se îmbuna.

— Supărarea e totdeauna interesantă cînd se transformă în mînie. Altminteri, să te superi pur şi simplu înseamnă să bombăneşti pentru toate fleacurile...

— Dar ia spune-mi, Martîn Martînovici, de ce-ţi închini dumneata viaţa copacilor, şi nu oamenilor ?

— Mi-o închin lumii vegetale tocmai pentru că-i iubesc pe oameni : vreau să-i văd demni de admiraţie...

— Bine, dar numai lupta îi face vrednici de admiraţie.

— Se înţelege. Dar nici să stea toată ziua cu ochii pe molozuri şi noroaie ! Omul trebuie să trăiască frumos, în numele frumosului ! Datoria lui este să se înnobileze mereu, nu să se sălbăticească...

Aşa m-am obişnuit eu să gîndesc de tînăr, de pe vremea cînd abia ieşisem învăţător...

Klavdiei Nikolaevna îi era drag să intre în odăiţa bătrînului : aducea cu o seră ; horbota verde a plantelor unduia pe la ferestre, pe pereţi, pe masă ; iar deasupra capului, de pe sîrmele şi sforile întinse sub tavan, atîrnau, se legănau ca nişte fluturi zglobii tot soiul de plante agăţătoare.

— Martîn Martînovici, am auzit că ai un băiat aviator. Dumneata ai zburat vreodată deasupra pămîntului nostru păcătos ?

— Mi-s dragi pămîntul şi copacii, cît priveşte cerul şi norii, nu-s de mine.

— Mi se pare mie că realitatea noastră trece pe lîngă dumneata fără să te-atingă...

Asta era prea de tot. Martîn Martînovici se făcea foc : sprîncenele sure i se zburleau, bărbuţa şi mustăţile prindeau să tremure, iar ochii cenuşii voiau parcă s-o străpungă.

— Ce înseamnă nu m-atinge ? Ce înseamnă trece pe lîngă mine ? Ce-i realitatea asta : femeie de stradă, mă rog dumitale ?

Klavdia Nikolaevna roşea, însă, nu se lăsa :

— Bine, Martîn Martînovici, dar cum poţi să trăieşti aşa, numai cu pasiunea dumitale ? Arbori, arbori, grădini, parcuri... Eu nu pridídesc să corectez caietele... Mai am şi sarcini obşteşti... Clasa... Copiii nu-s cuminţi... Chiar astăzi nişte derbedei au bătut o fetiţă...

— Ei poftim !... Cred şi eu !... se aprindea Martîn Martînovici. Nu-ţi dai seama că asta este o notă proastă pentru dumneata ?... Rolul dumitale nu e să-i dăscăleşti pînă ce cazi din picioare, ci să le faci educaţie... Trebuie să ştii să-i ţii în frîu, fără să-i muştruluieşti cum te taie capul, să munceşti

creator... inspirat. Iartă-mă, dar nu pricep în ruptul capului ce înțelegi dumneata prin sarcini... Ce mai cuvînt! Auzi, sarcină! Și încă obștească... Doar n-om fi niște catîri! Sarcina nu este o povară, ci o plăcere, o muncă ce ți-e dragă...

— Vai, Martîn Martînovici, se poate să nu știi ce este un sistem!

— Cum, cum? Nu-i vorba de sistem, ci de oameni, draga mea... Fără oameni nu există nici sistem... Sistemul îl faci dumneata, asta s-o știi de la mine...

Klavdia Nikolaevna își întorcea ochii obosiți spre un colț al încăperii, unde se înghesuiau o mulțime de ghivece cu arbuști pipernicíți, și își apăsa degetele pe tîmple — pesemne că o durea capul de surmenată ce era.

Martîn Martînovici trăgea aerul pe nas smiorcăind, își ciupea bărbuța și dădea drumul unui rîs ciudat, gîlgîitor, ca un plîns cu sughițuri.

— Eu, bietul de mine, o viață întreagă am fost socotit un soi de maniac, un apucat... Și nimănui nu i-a trecut prin minte că, în loc să mă supăr, vedeam în asta o laudă, suprema laudă. Doar e cea mai puternică armă împotriva rutinei!

De la o vreme, Martîn Martînovici nu se mai simțea în apele lui: îl dureau șalele, îi tremurau mîinile și picioarele, avea amețeli, iar cu inima se întîmpla ceva de-a dreptul curios, cu neputință de înțeles, care-l neliniștea mai mult ca orice. Acum un an avusese o criză puternică și se dusese la doctor. Medicul, un bătrîn ca și el, îi aruncase o privire dezaprobatoare peste ochelari și bombănise:

— N-ar trebui să-ți spun... pricepi? Totuși nu pot să-ți ascund. Inima își face de cap... Abia se mai tîrăște. Un șoc, două, sau cine știe ce întîmplare

nenorocită, oboseală, emoție, ca să nu mai vorbesc de extenuare... și s-a terminat cu dumneata! Te cufunzi cît ai clipi în neființă. La vîrsta noastră avem nevoie de liniște și aer, de odihnă absolută.

De atunci, Martîn Martînovici nici n-a mai vrut să audă de doctori.

Era în culmea fericirii cînd se putea plimba prin grădiniță, printre merii cuminți și înzorzonatele tufe de coacăze și agrișe. Îi sădise cu mîna lui acum opt ani, cînd se mutase aici; secția de gospodărie comunală îi repartizase odăița asta, în locul celeilalte, din centru, unde locuise timp de doisprezece ani. Stătea pe atunci într-o vilișoară, veche și aceea, cu cinci încăperi, prin care mișunau șoarecii și șobolanii. Dar vilișoara avea și o curte; în ograda fără fir de iarbă, unde se îngrămădeau magazioare dărăpănate și fel de fel de vechituri, sădise dînsul meri, peri, tei și tufe de liliac. Spre necazul lui, ceilalți locatari rupeau cu neobrăzare liliacul, ramurile teilor tineri și ale merilor în floare, fructele încă înainte de a fi dat în pîrg. Cînd Martîn Martînovici zărea în grădină capetele rase ale acestor cetățeni și pe consoartele lor, care, ciripind gureș, smulgeau și ronțăiau cu aviditate tot ce le cădea sub mînă, îl apuca furia. Tremura tot, inima îi bătea să-i spargă pieptul și simțea atunci că-i urăște pe acești oameni. Ieșea în grădină, lovea cu bastonul în pămînt și striga cu glas ascuțit:

— Să am iertare, stimați cetățeni, dar asta e, cum s-ar spune, curată porcărie... Dacă vreți să vă plimbați — poftim, plimbați-vă... Dar nu înțeleg de ce rupeți tufele și arborii!...

Cei vizați îl priveau cu nedumerire, rîdeau și își făceau cu ochiul, petrecînd pe socoteala bătrînelului acesta curios.

— Ia stai puţin, Martîn Martînovici... De ce te superi, la urma urmei ? Doar nu e proprietatea dumitale... N-ai sădit toate buruienile astea ca să te bucuri numai dumneata de ele... Parcă ai fi cîinele acela care nici osul nu-l roade, dar nici pe altul nu-l lasă să-l roadă, zău aşa...

Dar Martîn Martînovici nu s-a lăsat ; le ţinea piept zi cu zi, de ajunsese să-i sîcîie pe toţi în cel mai înalt grad cu putinţă. Vecinii au început să rupă crengile şi să le arunce pe jos dinadins, ca să-i facă în ciudă şi să se răzbune.

Atunci, s-a dus la secţia de gospodărie comunală. Bătuse la toate uşile, ţinînd-o într-una că astfel de oameni trebuie croiţi peste mîini, ca să intre odată în capul lor cel strîmt că grădina este o comoară care se cuvine să fie păzită cu grijă, pentru a te bucura de ea. Toţi îl ascultau cu aerul că-i înţeleg păsul şi îngînau :

— Aveţi dreptate... aşa e... Dar, în definitiv, de ce vă faceţi atîta sînge rău ?... Doar nimeni nu s-a apucat să taie copacii aceia... nici să defrişeze terenul... Ce nenorocire o fi că au rupt şi ei acolo o crenguţă, două...

Cu acel prilej descoperise Martîn Martînovici un adevăr uluitor : că mulţi oameni, chiar foarte cumsecade, care fac mare caz de moralitate, de atitudine cinstită faţă de muncă, de grijă pentru bunul obştesc, sînt, în alte privinţe, la fel de vinovaţi ca şi aceia pe care-i pedepsesc cu străşnicie pentru că încalcă legea. Singura deosebire este că, în timp ce unii poartă stigmatul de profesionist, ceilalţi sînt cetăţeni care trăiesc organizat, lucrează încadraţi, sînt plătiţi după o categorie anumită din tabela de salarizare. Printre aceştia din urmă îi rînduia el pe vecinii lui care rupeau ramuri înflorite şi mere

verzi, mutilau puieţii. Martîn Martînovici află de asemenea că a fi hoţ de profesie înseamnă să ai o calificare ce se dobîndeşte prin strădanie, ingeniozitate, dibăcie. Hoţul profesionist are cazier la miliţia judiciară : el este un pericol pentru sistemul de repartiţie socială a bunurilor, se pune singur în afara societăţii, este ca o vietate rozătoare care scurmă la temeliile ordinei sociale. Uneori, însă, un cetăţean oarecare, bucurîndu-se de toate drepturile pe care i le dă legea, poate să fie tot atît de primejdios, căci e în afară de orice bănuială. Să strice şi să distrugă verdeaţa — asta e plăcerea lui, distracţia lui în timpul liber. Furtul acesta de toate zilele ajunge să-i înfrumuseţeze ca o podoabă viaţa. Habar n-are că fură, că nimiceşte rodul unei munci îndelungate cînd rupe crengi dintr-un tei tînăr, fructele încă verzi, florile şi le aruncă pe jos de parcă ar fi nişte gunoaie. Toate astea, cum s-ar spune, ţi le-a dat natura de-a gata, iar Martîn Martînovici, care numai el ştie cît s-a străduit ca să le vadă împlinindu-se, îşi strica gura degeaba, îi sîcîia pe aceşti oameni cumsecade şi ajungea de rîsul lumii.

Vilişoara din centru, unde se mutase un cetăţean cu muncă de răspundere, fusese refăcută, reparată ; zugrăvită într-un albastru viu, devenise arătoasă şi în jurul grădinii se ridicase un zăplaz verde. Cînd i se întîmpla să treacă pe strada aceea, Martîn Martînovici vedea uneori aşteptînd în faţa porţii o limuzină neagră, lucitoare. Trecuse mult timp de cînd se mutase, dar nu uita locurile acelea : dădea ocol zăplazului şi îşi strecura cu dragoste şi curiozitate privirile prin crăpăturile dintre uluci. Grădina era aşa cum o lăsase, numai că se cam sălbăticea. De păzită era păzită, dar nimeni nu vedea de ea.

Buruienile o năpădeau, la ramificația crengilor creșteau lăstari lacomi, tufele nu mai fuseseră de multă vreme tunse. Numai teilor le mergea bine : creșteau de-a lungul zăplazului, văzînd cu ochii, exuberanți, viguroși, plini de sevă.

Odată, nu l-a mai răbdat inima : a deschis portița și a pătruns în grădină. Tot cercetînd copacii, furat de gîndurile lui și fiindcă avea la el din întîmplare foarfecele și cosorul, a prins a le mînui ca în zilele de odinioară, fără să-și dea nici dînsul bine seama.

— Ce faci acolo, cetățene ?

Martîn Martînovici nici nu băgase de seamă cum se apropie de el un tînăr cu veston și pantaloni bufanți. Îl privea rece, cu mîinile vîrîte în buzunare, și zîmbea în colțul buzelor, ca un gospodar care a pus mîna pe hoțul strecurat în casa lui. Bătrînul și-a pierdut cumpătul, nu fiindcă s-ar fi știut vinovat cu ceva, dar pentru că surîsul strîmb al tînărului nu făgăduia nimic bun.

— Mă rog, cine ți-a dat voie să-l faci pe stăpînul aici ?

Martîn Martînovici simțea cum i se strîmbă fața, iar gura i se schimonosește a plîns. Bine o mai băgase atunci pe mînecă, netot bătrîn ce era ! Își pierduse demnitatea.

Deodată, însă, și-a venit în fire : nu era singur printre arborii sădiți cu mîna lui. Merii, teii — toată această vegetație stufoasă era tăria, viața lui, și nimeni nu-l putea opri să-i poarte de grijă cu dragoste. I s-a părut că plantele se urnesc din loc ca niște ființe vii și împletesc în jurul lui un scut de nădejde.

— Grădina asta, tinere, am sădit-o și îngrijit-o cu mîna mea. Dar văd că a fost lăsată în paragină. Pot eu să rămîn nepăsător ? E de datoria mea să vin

în ajutor acestor plante, ca să crească așa cum se cuvine.

Tînărul și-a scos mîinile din buzunare ; sprîncenele i s-au înălțat în semn de mirare și un zîmbet i-a licărit în ochi.

— Acum ghicesc cine sînteți. Cu siguranță că Ilia Osipîci n-ar avea nimic împotrivă... Sînt secretarul lui. Mă numesc Zașcepkov. Îmi pare bine de cunoștință... Puteți să veniți aici oricînd poftiți...

Au străbătut toată grădina și Martîn Martînovici i-a explicat pe îndelete cum se tund copacii, cînd și în ce fel trebuie afînat pămîntul în jurul lor, cînd se dau cu var tulpinile.

— Pomul fructifer e ca un copil, tinere : cere mereu îngrijire și osteneală. Și el are nevoie de afecțiunea cuiva care să tremure pentru soarta lui. Să plantezi o grădină nu e mare lucru : trebuie s-o și crești. Să înconjuri cu verdeață casele, să plantezi arbori pe bulevarde, în parcuri — asta înseamnă să creezi, tinere. Să nu-ți închipui că ai scormonit pămîntul, ai înfipt puieții — și gata. Nu. Asta înseamnă să rînduiești viața oamenilor, înseamnă, vezi dumneata, să educi omul.

— Aveți dreptate... a recunoscut Zașcepkov. Asculta cu mult interes cele ce-i spunea Martîn Martînovici, de parcă ar fi fost pentru el ceva cu totul nou și neobișnuit.

— Nu dăm atenție acestor lucruri. Dar cînd te gîndești cîte avem pe cap, ar fi de-a dreptul caraghios ca eu, bunăoară, să mă ocup de o asemenea problemă.

Și Zașcepkov, înveselit, și-a trecut palma peste capul ras, cu aerul unui om care se întreabă : se cade, oare, în situația lui, să vadă de grădini și scuaruri ?

„Conțopist... l-a mustrat în cugetul său Martîn Martînovici, zăngănindu-și nemulțumit foarfecele. Secretărașii prea plecați ca dînsul își irosesc toată energia agitîndu-se cu importanță pentru toate fleacurile."

Cu toate acestea, Zașcepkov îi plăcea: avea răbdare să asculte, iar ochii și mișcările trădau ardoarea tinereții. Reținut din obișnuință, crea o distanță între el și cel cu care vorbea, parcă mereu în grabă, repezindu-și capul pe spate, cu un gest ușor arogant. Martîn Martînovici și-a dat seama că tînărul i-ar lua cu dragă inimă din mînă foarfecele ca să taie și el crengile: privea pe furiș unealta și fără voia lui strîngea și desfăcea degetele. Prin ochii lui Martîn Martînovici a trecut o sclipire șireată; fără sfială, l-a apucat pe Zașcepkov de braț și, amîndoi, s-au apropiat de un măr. Pomul, care încă nu dăduse frunze, își răsfira larg crengile vinete și golașe. Mlăzile subțiri aveau culoarea vișinei putrede, de parcă s-ar fi hrănit cu sînge, iar vîntul ar fi presărat pe ele în șagă puf sur și polen fumuriu.

— Iată, tinere... Mărul acesta, cît de mic îl vezi, are cincisprezece anișori. E din soiul *Belîi naliv*. Dă rod fraged ca obrajii de fată mare. Cere atîta atenție, chiar ca o mireasă: să-i dai inima toată, duioșia toată...

— Sînteți un adevărat poet, tovarășe Podsosov. Tare-mi place cum vorbiți!

— În definitiv, poezia este viața. Ai văzut dumneata *Sihastru* — tabloul lui Nesterov? Ai băgat de seamă ce ochi are moșneagul?

— Spre rușinea mea, trebuie să recunosc că nu. De altfel, pustnicii nu-mi sînt pe înțeles și nici pe plac.

— Greșești, tinere, aici e vorba de eternul omenesc. Sînt ochi de prunc și totodată de înțelept.

Zașcepkov asculta cu atenție cuvintele lui Martîn Martînovici și zîmbea ironic, îngăduitor.

— Mie unuia, toate acestea mi se par cam departe de viață, cu toate că ei îi cîntați adevărate imnuri.

— Ba să am iertare: tocmai astfel de ochi avea Klement Arkadievici Timireazev... Și Pușkin la fel... Știu că ai să rîzi de mine, tinere, dar...

— Vai de mine, tovarășe Podsosov, se poate?!... Zașcepkov își freca iarăși capul ras, părînd tare stingherit.

— Uite ce e... Aș fi vrut să stai de vorbă cu Volodka al meu. Ți-ar istorisi mai multe decît mine...

— Îmi închipui! Toți sîntem mîndri de feciorul dumneavoastră...

— Ei, dar să ne întoarcem la copăcelul nostru... Ia foarfecele și pune-te pe treabă... E doar o plăcere, vezi dumneata... Să începem cu lăstarii lacomi...

Zașcepkov petrecuse cu dragă inimă un ceas încheiat în tovărășia lui Martîn Martînovici, simțind că bătrînelul acela cam sucit îi devenea pe neobservate drag și apropiat, de parcă l-ar cunoaște de cînd lumea.

Cum îi era obiceiul, Martîn Martînovici se apucase să preschimbe în grădină curtea noii sale locuințe. Dar cu cîtă osteneală și alergătură! Dintru început, la secția de gospodărie comunală toți căutau să se descotorosească de el, ca de un maniac și pierde-vară. Iar administratorul casei, un chior veșnic ursuz, cu legătură neagră peste ochiul netrebnic și o servietă ponosită sub braț, de care

nu se despărțea niciodată, încît ai fi zis că-i crescută din șoldul lui, se stropșea la el :

— Nu-ți pierde vremea de pomană, cetățene Podsosov. La noi e JAKT [1], nu sovhoz. Scurt !

Dar îi venise în ajutor, din fericire, noul lui prieten — Zașcepkov.

Și cînd s-a hotărît, în sfîrșit, în care parte a curții va fi grădina, cînd Martîn Martînovici a început singur-singurel să sape gropile și tot el să care puieții în spinare și mraniță cu coșul, administratorul, la fel de ursuz și arțăgos ca întotdeauna, s-a trezit din senin să-i dea ordine :

— Fă bine și sădește peste tot, să nu rămînă nici un loc gol... Poftim, colo n-ai pus nimic ! Nici dincolo... Treabă-i asta ? !...

După ceaiul de dimineață, Martîn Martînovici se îmbrăcă de-a binelea : își puse paltonul vechi și cam subțire, o pălărie încă și mai veche și ieși din casă. Sprijinindu-se în baston, se îndreptă încetișor spre grădina publică. Aceasta se întindea de-a lungul străzii, pe o distanță de vreo jumătate de kilometru. Teii și plopii argintii, încă desfrunziți, dar plini de muguri umflați, gata să crape, îi sădise aici cu mulți ani în urmă întreaga școală. Copăceii de atunci erau cît școlarii de mici și ca și ei firavi, plăpînzi, lipsiți de apărare. Cereau ocrotire și îngrijire. Martîn Martînovici îi sădise pe patru rînduri și făcuse la fiecare, din trei bețe, cîte un mic spalier, ca să nu-i îndoaie vîntul. Puieții de atunci ajunseseră cu timpul arbori falnici, coroanele lor își împleteau ramurile sus de tot deasupra pămîntului.

---

[1] Cooperativă pentru închirierea de locuințe (n. t.).

La capătul aleii, într-o mică rariște, albea fațada cu coloane a unei clădiri vechi, iar pe de lături, se tupilau îndărătul arborilor, lipite sau depărtate unele de altele, vilișoare și case cu două caturi.

Trecători singuratici ieșeau în calea lui Martîn Martînovici — gospodine cu coșuri, funcționari cu genți sau mape subțioară. Fețele le erau încă umflate de somn. Ici, colo, neveste tinere, încotoșmănate în straie groase, își plimbau în cărucior odraslele și stăteau de vorbă cu glas scăzut.

Martîn Martînovici pășea agale, privind în stînga și-n dreapta. Cunoștea fiecare arbore în parte, ținea minte pînă în cele mai mici amănunte cum crescuse și se-mplinise. I se încrîncena carnea cînd vedea că mîini necugetate săpaseră cu briceagul în coajă nume, inimi străpunse de săgeți sau chiar cuvinte murdare. Băga de seamă orice creangă frîntă și se apropia îndată de copacul rănit ca să taie cu părintească grijă ramura care trăise și se dezvoltase timp de atîția ani. Secția de gospodărie comunală nici nu se gîndea să pună pază, ca să apere această comoară de cei ce o prădau și o stricau. Iaca, liziera de salcîmi se prăpădea văzînd cu ochii : puieții-s striviți, rupți, călcați în picioare — buni de aruncat ca un tîrn ros și murdar.

Din grădina publică, Martîn Martînovici se îndreptă spre piață. Și acolo amenajase cîndva — era mult de atunci — împreună cu școlarii lui, un scuar. În vremuri de altădată, marea piață în mijlocul căreia se înălța catedrala era așternută, vara, cu covor gros de praf, care pe vreme de ploaie se preschimba în mocirlă ; trecătorii se strecurau cu mare greutate pe lîngă zăplazul curților și zidurile caselor, iar căruțele străbăteau piața pleoscăind, afundîndu-se pînă la butucul roții în noroi. Chirigiii

și țăranii din satele învecinate, veniți cu treburi la tîrg, își biciuiau de zor căluții, plini de glod și tremurînd de atîta opinteală, și răcneau pînă ce răgușeau :

— Dii, boală, dii !

Pe atunci încă nu se vedeau prin orășel automobile.

Astăzi, pe laturile pieții pătrate se înalță două rînduri de tei cu coroane bogate, iar în mijloc s-au bulucit brazi falnici, înzorzonați în franjuri de mărgele, și mesteceni cu frunzar ce sclipește argintiu. De o parte și de alta a aleilor îți odihnește ochii gazonul catifelat al poienițelor. Catedrala a fost transformată după Revoluție în club al muncitorilor din industria pielăriei ; crucile nu mai sînt, în vîrful turlei fîlfîie steagul roșu ; clopotele au fost și ele coborîte de la locul lor, iar ogivele clopotniței își cască mai larg gura din pricina cărămizilor smulse.

La ceasul obișnuitei lui plimbări, Martîn Martînovici trecea prin dreptul acestui club. Comsomoliștii și comsomolistele se risipiseră pe esplanadă — unii adunați lîngă portal în grupuri, alții rătăcind pe aleile scuarului. Sporovăiau cu însuflețire, rîdeau. De pe treptele late ale scării, două fetișcane în pardesiuri și cu berete albe pe cap se uitau la Martîn Martînovici și-i surîdeau, de parcă l-ar fi așteptat. Ori poate că nici nu se uitau la el și rîdeau așa fiindcă era primăvară, fiindcă soarele strălucea și încălzea din înaltul cerului, iar ele erau tinere și se bucurau din plin de viață. Chipurile lor senine, luminoase îi făcură atîta plăcere, încît le zîmbi și el, se opri și-și scoase pălăria.

Fetele coborîră treptele și se apropiară în fugă.

— Martîn Martînovici ! Poftiți la noi ! Noi vă cunoaștem bine, să ne cunoașteți și dumneavoastră.

Una din ele, oacheșă, cu buza umbrită de puf, i se adresă timid și cu mult respect :

— Știți, Agnia și cu mine am învățat la școala unde ați fost profesor, și, zicînd așa, o împinse ușurel înainte pe colega ei, durdulie, cu ochii mici, îndrăzneți și obrajii ca bujorii.

Agnia îl luă fără sfială pe Martîn Martînovici de braț.

— Poftiți la noi... Vizitați-ne clubul...

Cealaltă, Natalia, îl cerceta cu ochii ei inteligenți și plini de curiozitate.

— Dar de ce s-a adunat atîta tineret aici ? întrebă Martîn Martînovici.

— Organizăm o ieșire cu măști de gaze... Știți, în cadrul Osoaviahim[1]-ului... se grăbi să-i explice Natalia. Unii sînt din schimbul de noapte... pielarii... ceilalți de la șantier.

Martîn Martînovici se dumirise acum : fetele erau într-adevăr bucuroase că l-au întîlnit și ardeau de nerăbdare să-l prezinte tovarășilor lor ca pe un om drag și apropiat, pe care-l așteptau de mult și de care se simțeau legați temeinic din fragedă copilărie. Într-adevăr, nu fusese uitat nici la școală, nici de locuitorii mai vechi ai cartierelor muncitorești.

Lîngă portal, mulțimea de fete și băieți se strînse roată în jurul lui. Toți dădură buzna pe ușa deschisă a clubului. De mult nu mai încercase Martîn Martînovici plăcuta tulburare pe care o trăia acum, în mijlocul acestor tineri inimoși. Nu-i cunoștea, dar băieții și fetele care mai păstrau pe chipul lor

---

[1] Asociație voluntară a cetățenilor sovietici care a existat în U.R.S.S. din 1927 pînă în 1948 și care avea sarcina să sprijine întărirea capacității de apărare a țării, să răspîndească cunoștințe de ordin militar în rîndurile populației, să contribuie la educația patriotică (n. ed.).

candoarea adolescenței îi erau tot atît de dragi și ușor de înțeles ca pe timpul apostolatului său. Se simțea ușor ca fulgul, însuflețit, mai tînăr în mijlocul acestei năvale de energie, de viață, de sînge clocotitor ; rîsul slobod, sporovăiala, forfota, vioiciunea îl molipseau. Totuși, nu mai stîrneau în el bucuria proaspătă de altădată, ci doar rămășițele unei amintiri.

La club i se arătară biblioteca, expoziția obiectelor artistic executate în cadrul orelor de lucru manual și tot felul de machete. Sala de spectacole, în care se mai deosebea nișa fostului altar, l-a primit cu scăpărări de bronz în semiîntuneric și cu jocul poznaș al ecoului care încurca glasurile, împrumuta sonorități catifelate vorbelor. Multe n-a prididit să vadă Martîn Martînovici, multe n-a izbutit să audă el ca lumea, totuși s-a simțit bine. Cu mersul lui agale trecea dintr-o încăpere într-alta, străbătea boltita sală de spectacole, învăluită parcă în umbrele amurgului, și nu se mai îndura să plece din mijlocul tinerilor, nu se mai sătura să le asculte glasurile îngemănate și rîsetele, să le vadă ochii ștrengari cercetîndu-l cu nestăpînită curiozitate. Pînă la urmă, însă, fie că nu mai era obișnuit, fie din pricina bătrîneții, simți că ostenește și ieși cu dragă inimă în piață, la aer, care i se păru dezmierdător, înmiresmat și curat ca cleștarul.

Natalia și Agnia îl petrecură pînă la grădina publică. Pe drum, el le povesti despre trecutul orașului, despre unii din foștii lui elevi care ajunseseră acum vestiți în toată țara, despre eroii revoluției din 1905 și despre războiul civil.

— Orice rîu, dragele mele, își are izvoarele sale, iar abecedarul te silește să pătrunzi pînă în străfundurile enciclopediei. Micul nostru oraș nu este

printre ultimele în istorie. Aici, în locul unde se întinde astăzi scuarul și grădina aceasta publică, s-a săvîrșit în anul o mie nouă sute cinci un măcel de pomină... Muncitorii — pielarii și feroviarii — s-au luptat cu sutele negre și cu cazacii. Au căzut zeci de oameni, iar pe mulți alții soldații i-au împușcat chiar aici, sub zidurile catedralei.

— Am auzit atîtea despre măcelul acela... spuse Natalia. Aici a murit și unchiul meu — fratele mamei...

— Dar cum îl chema ?

— Podgornov.

— Ei, bată-te să te bată !... Va să zică, ești nepoata lui Mișa Podgornov ? Dar l-am cunoscut bine de tot ! Întreaga ardoare a sufletului și-a pus-o în revoluție. Țin minte că zicea : „Cîte n-a îndurat, cît sînge n-a vărsat clasa muncitoare ! Te apucă groaza numai cînd te gîndești... Dar clasa muncitoare va birui... va izbîndi prin dreptatea ei mai tare decît fierul !..." Credea în viitorul poporului și a murit fără să-și plece capul. Iar noi, împreună cu puștimea, cu odraslele oamenilor de atunci, am vrut să înălțăm un monument în amintirea părinților lor și ne-am zis că cel mai potrivit ar fi să facem, chiar în locul unde au căzut, o grădină... Avem cu cine să ne mîndrim, avem pe cine să iubim !

Își luă rămas bun de la ele în grădina publică, dar fetele nu se dădeau duse. Martîn Martînovici le strîngea mîinile spunînd :

— Nu mă uitați, așa bătrîn cum sînt... Cînd stau cu voi, parcă beau apă vie...

Se duse apoi în legea lui ; dar cînd întoarse capul, le văzu stînd în același loc unde le lăsase și

petrecîndu-l cu privirea ; Agnia îi făcea semn cu mîna.

Martîn Martînovici mai avea un obicei : deseori se ducea în parcul orăşelului. Din piaţă, o pornea pe trotuarele murdare, care-i purtau paşii pînă la periferie, unde nu mai erau case frumoase de piatră : din mijlocul grădiniţelor se iţeau izbe ţărăneşti cu tocul ferestrelor sculptat în lemn. Ogrăzi de ţară, zăplazuri streşinite cu şindrilă, cîrduri de găini în uliţă, nelipsitul porc grohăitor tăvălindu-se în băltoaca de sub uluci... Aici locuiau mulţi din funcţionarii orăşelului, precum şi muncitorii de la fabricile de pielărie.

Acolo, la marginea tîrgului, răsărise parcul, care creştea an cu an în lung şi-n lat. Cu mult timp în urmă, Martîn Martînovici, împreună cu şcolarii lui şi elevii de la gimnaziu, se apucase să sădească pomi pe acel maidan, legase de spalier copăceii şi împrejmuise tot locul cu sîrmă ghimpată. El însuşi, ajutat de elevi, păzea tînărul parc de cirezi şi de băieţii care le mînau. Deseori păstorii, ca să-i facă în ciudă, rupeau sîrma şi lăsau cireada în parc, iar cînd sosea Martîn Martînovici cu copiii, i se înfăţişa ochilor un tablou cumplit : vaci şi viţei hălăduind printre copaci, mulţi mesteceni, tei, arţari şi frasini tineri rupţi sau chiar smulşi din rădăcini... Văcarii, plesnind din bice şi răcnind cît îi ţinea gura, alergau de colo colo şi frîngeau în goana lor puieţii. Într-o bună zi, Martîn Martînovici nu se mai putuse stăpîni : cuprins de mînie, se repezise la un văcar şi-l croise zdravăn cu bastonul, răcnind răguşit :

— Drac împieliţat !... Las' că te învăţ eu unde să-ţi paşti vacile rîioase... Nu eşti păstor, eşti un netrebnic...

Vinovatul se făcuse mititel de spaimă şi o luase la sănătoasa. Dar ce-i asta ? Volodka, băieţelul lui, şedea pe jos, cu genunchii goi cuprinşi între braţe, se legăna înainte şi înapoi şi plîngea în tăcere, îndurerat şi resemnat ; nu se tînguia şi nu se uita la nimeni, numai faţa lui schimonosită, dinţii încleştaţi trădau o durere sfîşietoare.

— Volodenka ! De ce plîngi, drăguţule ?

Băiatul însă nu sufla o vorbă, de parcă nici nu l-ar fi auzit pe taică-său. Ceilalţi copii făcuseră roată în jurul lui şi-l priveau muţi de spaimă. Unul singur, un băiat mai răsărit, care gîfîia — de mînie, ori de prea multă alergătură — a strigat :

— A dat văcarul cu biciul în el... L-a plesnit şi a rupt-o la fugă...

Martîn Martînovici s-a apropiat de Volodea, i-a sumes cămăşuţa şi a văzut pe spinare o dîră lungă, care se umflase şi se învineţise. Volodea se legăna mai departe şi plîngea în tăcere, fără să ia aminte la nimic. Doar cînd Martîn Martînovici l-a cuprins în braţe şi a pornit cu el spre casă, Volodea şi-a încolăcit deodată mîinile după grumazul tăticului, şi-a lipit capul de pieptul lui şi a strigat hohotind şi tremurînd din tot trupul :

— Tată, tăticule !... De ce... de ce a rupt copăceii mei ?

Noaptea a delirat, s-a zvîrcolit, a plîns, iar Martîn Martînovici nu s-a clintit pînă-n zori de la căpătîiul copilului. Din ziua aceea a început să vadă cu alţi ochi copăceii pe care-i sădea în parc : i se păreau acum o părticică din Volodea.

În anii aceia dinaintea Revoluţiei, primăria orașului nu i-a dat nici bani, nici mînă de lucru. Cîte memorii nu înaintase Martîn Martînovici, ostenindu-se să demonstreze că în orăşel trebuiau create zone verzi! Dar la toate primea același răspuns grăitor: „Se aprobă ideea sădirii pomilor în urbea noastră, însă, dată fiind lipsa de mijloace, se refuză orice alocații bănești în acest scop, fără a se interzice totuși profesorului Podsosov să ia din proprie inițiativă măsuri pentru folosirea la o astfel de acțiune a elevilor de la școala pe care o conduce, ţinîndu-se seama că susamintita acţiune are și un caracter educativ".

Martîn Martînovici nu s-a lăsat. Rămas singur (Nadia, soția lui, murise de tînără născîndu-l pe Volodea), rupea ultimul bănuţ din leafa lui, umbla în straie ponosite, aproape desculț, abia ducîndu-şi zilele. Pînă la urmă și-a făcut rost de un cal și o căruță. Se ducea singur la pădure, cale de vreo douăsprezece verste, dezgropa puieți și se întorcea cu căruța plină. După cinci ani, parcul orășelului ajunsese să cuprindă mai bine de patru hectare. Cînd Martîn Martînovici scria primăriei să ia în grija ei parcul, căci acum trebuia întreţinut și păzit, iar asta era peste puterile unui singur om, mereu primea un răspuns stereotip: „Înștiințarea învățătorului Podsosov va fi luată în considerație". Atît și nimic mai mult. Abia în preajma războiului, cînd a fost numit primar Jerebţov, avocat, liberal și om cu vază în orăşel, s-a trezit Martîn Martînovici chemat la reședința edililor. Jerebţov l-a primit curtenitor și l-a poftit să ia loc într-un fotoliu:

— De mult urmăresc eforturile dumneavoastră neprecupeţite pentru înfrumusețarea urbei noastre, Martîn Martînovici. Sînt și astăzi în admirația nemaipomenitului dezinteres de care aţi dat dovadă. Organele administrative ale orașului au decis să vă aducă mulțumiri pentru meritele dumneavoastră pe altarul propășirii urbei și în același timp să ia sub oblăduirea lor grădinile publice și parcurile. De acum încolo vă puteți considera scutit de grija sădirii pomilor.

Şi Jerebţov i-a strîns călduros mîna; Martîn Martînovici însă nu-și putea desprinde ochii de bărbuța neagră a primarului, meșteșugit tunsă și cu grijă pieptănată, pomădată, zicîndu-și în sinea lui că o asemenea operă de artă frizerească trebuie să-l cam coste. Un pince-nez în ramă subţire de aur se armoniza de minune cu bărbuța fină, mătăsoasă. Primarul i-a zîmbit binevoitor, l-a condus apoi pînă la ușă și, în prag, i-a grăit astfel:

— Ar fi poate cazul ca dumneavoastră, în calitate de reprezentant al intelectualităţii locale, să vă formulați crezul politic. Puteți fi sigur de tot concursul meu în caz că aţi dori să aderaţi la partidul nostru...

Martîn Martînovici i-a răspuns însă cu simplitate:

— Eu am un partid, și încă ce partid!... Toți îl iubesc și tind spre el. Copăceii mei — iată partidul cel mai sănătos: nu știe ce-i înșelăciunea, diplomaţia, nici matrapazlîcul, cum s-ar spune... Cum să ader la partidul dumneavoastră cînd n-am nici cămașă pe mine, n-am cizme și nu plătesc cens?...

Şi a ieșit din cabinetul primarului, mulțumit și mîndru. Pe stradă pășea vioi, respira adînc și pocnea vesel din degete. Ajuns acasă, l-a luat pe Volodka în brațe și a strigat plin de încîntare:

— Bucură-te, Volodka, ştrengarule! Noi doi, prichindelule, nu ne vindem sufletul diavolului. Trăim

și muncim în numele demnității omenești... Ia să vedem, m-ai priceput ?...

În ziua aceea amîndoi au fost atît de fericiți, încît li s-a părut că soarele strălucește mai tare și apune mai tîrziu ca de obicei.

Martîn Martînovici ieși din parc și o luă pe ulicioarele dosnice ale orășelului, străbătu lunca șerpuitoare a rîului prin locul unde era mai îngustă, îndreptîndu-se spre stăvilar cu gîndul să se plimbe pe malul lutos al lacului. Lacul acela îl atrăgea întotdeauna și umbla mult timp pe mal, singur-singurel, cufundat în gîndurile lui.

Cînd, în primul cincinal, s-a construit centrala electrică și s-a ridicat uzina de mașini agricole, s-au adunat aici amar de oameni — muncitori permanenți, sezonieri, ingineri. Densitatea populației a crescut, spațiul locativ a devenit insuficient, era raționalizat, iar pe străzi domnea acum mare larmă și îmbulzeală. Un singur gînd îi stăpînea pe toți : șantierul. Mîndri nevoie mare, vechii locuitori și autoritățile vorbeau pe întrecute despre perspectivele nemaipomenite ale orășelului : va ajunge cu timpul un important centru cultural și industrial. Centrala electrică și uzinele aveau nevoie de apă. Rîul a fost zăgăzuit cu stăvilar de beton și în nordul orașului apăruse un mare lac artificial. În zilele de sărbătoare, orășenii se plimbau pe malul lui, urmărind cu încîntare cum suprafața netulburată a apei oglindea norii și clădirile nou-nouțe de pe malul celălalt.

Lăsîndu-se cu toată greutatea în baston, Martîn Martînovici pășea încetișor, oprindu-se adesea ca să privească lacul, malurile fără pic de vegetație. În fața lui, dincolo de lac, se îngrămădeau halele

de cărămidă și beton ale uzinei de mașini agricole, scuipau mereu fum cele trei coșuri scunde ale impunătoarei centrale electrice. Mai aproape de mal se risipeau în neorînduială cuburile roșii, morocănoase, ale unor clădiri cu mai multe etaje — blocurile de locuințe. Printre ele se înălțau alte construcții, impresurate de schele sure și de lujerele zvelte ale turlelor.

Primăvara, lacul era rece și mohorît, cu sclipiri de oțel, clădirile de cărămidă se oglindeau tulbure în apa lui. Martîn Martînovici zîmbi strîmb, nemulțumit. Casele acelea fuseseră construite în așa fel, încît nu și-ar schimba aspectul oricum le-ai așeza — și de-a-ndoaselea, și într-o rînă...

Dinspre șantierul de construcție răzbătea pînă la el larmă mare — zăngănitul răsunător al fierului, șuieratul ascuțit, zglobiu al micilor locomotive, huruitul vagoanelor, bubuitul ciocanelor cu abur. Joagărul scotea vaier ca de sirenă, ciocanele de nituit crăpau văzduhul cu țăcănitul lor metalic. Fremăta acolo o viață nouă, nemaicunoscută. În păienjenișul de schele, turle și construcții de fier creștea pe zi ce trece, zguduind tăriile, stăpînirea grandioasă a mașinilor. Pe aceste meleaguri, bine știute lui, se întindeau odinioară lanuri verzi, învăpăiate vara de dogoarea soarelui, se fugăreau umbrele norilor, iar sus de tot, în naltul cerului, susura trilul ciocîrliilor. Era tare bine aici, printre lanuri, în zilele de fierbințeală, cînd pîcle tremurau în zare, iar gîndul zbura slobod răscolind noian de galeșe amintiri. Tinerețea... primăverile de altădată... dangătul clopotelor... fetele o dată cu care a dispărut și adolescența și, ca un vis de demult, chipul străveziu al soției, cu surîsul cel din urmă — de suferință — întipărit pe buze.

Zi cu zi șantierul de construcție înghițea noi cîmpuri. Clădirile uzinelor se apropiau de vechiul tîrg și orășelul unde Martîn Martînovici își petrecuse întreaga-i viață aducea acum cu un biet sat care, înfricoșat de năvală, se făcea mai mic, se ghemuia, parcă intra în pămînt.

„Am îmbătrînit noi doi, orășelule... își zicea Martîn Martînovici, uitîndu-se la acoperișurile pestrițe din partea cealaltă. O să pieri în negura vremurilor o dată cu atlasul lui Petri [1], de care nu mai are nevoie nimeni. Renaști ca un oraș nou, pentru noua hartă a țării. Dar eu?... Vladimir! Volodka! își striga el în gînd feciorul, scrutînd zările fumurii. Zbori, Volodka?... Zboară, dragul meu Icar... Pe lîngă tine, vulturul este o biată gaie năpîrlită... Astăzi, frățioare, nu mai măsurăm ceea ce-i măreț asemuindu-l cu păsările răpitoare..."

Mergea încetișor, lovind cu bastonul scaieții rămași de anul trecut, și privea clădirile cartierului muncitoresc de pe celălalt mal, cu aerul lor posomorît încă. Printre clădirile acelea de piatră mai zăceau și acum mormane, lutul și molozul neridicat, iar ici, colo, sclipeau rece băltoace murdare în care cerul căpăta reflexe de gheață. Acolo, în noroi și lut, se jucau copiii. Mormanele se surpau pe alocuri. De la o clădire la alta, peste potecuțele pline de bulgări, erau aruncate scînduri. Pe cărarea betonată, în dreptul unei uși, se lăfăia un scăunel vechi și șchiop. În prag se ivi o femeie; poalele fustei sumese îi dezgoleau pulpele. În mîna dreaptă ținea o găleată, căreia îi făcu vînt, deșertînd zoile chiar sub ferestre. Ceva mai încoace, în fața femeii,

---

[1] E. Petri (1854—1899) — geograf și antropolog rus, redactorul unuia dintre cele mai cuprinzătoare atlasuri geografice din timpul său (n.ed.).

fîlfîiau în bătaia vîntului mînecile cămășilor și izmene întinse la uscat pe o frînghie.

De bună seamă că aerul înăbușitor din casă, mormanele de lut uitate, lăturile vărsate în dreptul ferestrelor, monotonia clădirilor îi oboseau pe locatari...

Cele trei coșuri ale centralei electrice scuipau mereu spre cer, în volburi, fum gros de păcură, care cobora apoi și plutea ca un nor cenușiu către orășel. Iar fumul, locurile virane de pe malul celălalt unde nu se simțea mîna grijulie a omului, ca și simțămîntul că e singur ca într-o pustietate îl împovărau pe Martîn Martînovici. Cu un gest mașinal, se apucă de lobul urechii, dar își trase îndată mîna, scîrbit: auzea firele de păr foșnind aspru ca mușchiul uscat de pe cioturile unui copac uitat de ani.

Într-o bună zi, Martîn Martînovici a intrat în școala unde fusese altădată învățător și a umblat mult timp de colo colo prin mica livadă. În fund se înșira, pe toată lățimea curții, un brîu de meri. Aproape că nu scăpase unul fără o mulțime de crengi rupte, care atîrnau jalnic, neplăcut vederii, pînă la pămînt.

Ar fi putut spune că livada este o parte din biografia sa: aici, în acești arbori, zăcea tinerețea lui. Nu mai pusese piciorul prin curtea școlii de vreo zece ani și mai bine: rănit adînc pentru că fusese nevoit s-o părăsească înainte de vreme, simțind răceala, chiar ostilitatea cu care-l trata conducerea raională cînd se împotrivea tuturor inovațiilor ce-i păreau năstrușnice în domeniul școlii și învățămîntului, se ferise să mai apară printre colegii lui. E drept că de cîteva ori își aruncase ochii

peste gard, dar se necăjise foarte mult văzînd mica livadă neîngrijită, lăsată în părăsire.

Acum, rătăcea cu durerea în suflet de la un copac la altul, curățîndu-i cu foarfecele de uscături, tăind cu cuțitul cioturile. Știa însă prea bine că n-o să prididească singur să curețe grădina, că dacă nimeni altul nu-i va purta de grijă, se va sălbătici de tot și se va prăpădi lăsată în părăsire, la cheremul dăunătorilor.

De undeva se strecura pînă la urechile lui viers subțire de graur — probabil din colivia aceea atîrnată în ograda vecină. Vîntul șuiera trist, jalnic printre meri, ramurile cafenii ori cărunte se legănau și se loveau cu zgomot unele de altele. Bătrînul gard era stricat în partea dinspre stradă, iar prin spărturile larg căscate zăreai caldarîmul plin de hîrtoape. O căruță trecu pe acolo, duruind, hodorogind. Martîn Martînovici ținea minte încă din tinerețea lui căsuța de lemn cu mezanin care se înălța în partea cealaltă a străzii. Numai zăplazul — tot de uluci — fusese de curînd vopsit în verde. Un gînd îi încolți în minte : te pomenești că se împrejmuise cu scîndurile smulse din gardul școlii !... Tot ce se poate : doar în căsuța aceea locuia și acum bătrînul Șirokov, cu înfățișarea lui de starover, fost antreprenor la construcția de biserici, al cărui fecior era acum magazioner pe șantierul de la marginea orășelului. Și de vreme ce nimeni nu se interesează de livadă, apoi cu atît mai puțin avea cine să vadă dacă gardul mai e întreg sau nu.

Înainte, livada era străbătută de poteci cu brazde de iarbă pe margini, iar printre copaci pămîntul era afînat. Între rînduri creșteau tufe de coacăz și agriș. Acum, țărîna era atît de tare bătătorită de picioarele copiilor, încît nu mai creștea nici iarba, iar

tufele de coacăz și agriș dispăruseră. Se vede că fuseseră de mult strivite sau luate de vreun vecin, poate chiar de același Șirokov.

Livada aceasta avea un sfert de veac : cincisprezece ani de-a rîndul îngrijise cu luare-aminte Martîn Martînovici fiecare pom în parte. Cu mîna lui îi altoise, le formase coroana, le tăiase crengile — și-i cunoștea pînă în cele mai mici amănunte, îi vedea chiar și în somn.

Cînd obiectul muncii tale îți este drag, cînd suferi și în același timp te bucuri pentru truda ta, rodul unor asemenea strădanii ți se pare admirabil, de neprețuit, se însuflețește chiar. Copacul pe care l-ai crescut e „neclintitul tău frate", cum atît de frumos a spus Zola.

Și uite că acum nimeni nu mai avea nevoie de livada asta : a fost dată uitării, sluțită, pîngărită. Profesorilor și copiilor nu le mai pasă de ea. Ei, dacă ar ști cîte zile din viață i-a închinat Martîn Martînovici ! Sau te pomenești că s-ar mira cînd ar auzi : de ce și-o fi pierdut atîta timp prețios cu o treabă fără noimă ? În definitiv, livada nu era bunul lui, iar școlii îi dăuna, căci răpea din spațiul trebuincios copiilor pentru joacă ; unde mai pui că-i strică pe elevi, deprinzîndu-i să fure fructe.

Martîn Martînovici nu mai fusese atîta timp prin școală. Aici preda Klavdia Nikolaevna, care însă nu-l poftise niciodată să asiste la lecțiile ei, iar pe ceilalți învățători nu-i interesa un bătrîn ca el : pentru dînșii, școala nu avea istorie. Și cînd te gîndești că, dacă o avea, meritul era mai mult al lui Martîn Martînovici. Abia acum își dădu el seama, spre marea lui mirare, că vecina sa nu-i suflase niciodată un cuvințel despre livadă.

Vorbea dînsa, ce e drept, despre sarcinile obştești, despre întrecerea socialistă dintre învăţători şi dintre clase pentru ca toţi şcolarii să obţină „foarte bine", despre disciplina slabă a elevilor, despre influenţa înspăimîntătoare pe care o are strada asupra unora din ei. Dar nu era în stare să înţeleagă că disciplina, capacitatea de muncă şi interesul faţă de lecţii depind în mare măsură de spiritul de iniţiativă al elevilor, orientat în permanenţă către un ţel.

Intră în vestiarul pe care-l cunoştea atît de bine, trecu pe lîngă cuiere fără să-şi lepede paltonul şi vru s-o ia spre cancelarie. Pe coridoare clocotea acea viaţă de şcoală cu care se deprinsese din adolescenţă şi care stăruia în el şi acum, ca un murmur, în afara conştiinţei lui.

— Pe cine cauţi, cetăţene ? Glasul gros, sever era al unei bătrîne scurte şi îndesate, cu peri cărunţi pe buza de sus şi o pată liliachie în obrazul drept, împresurată de negi.

Martîn Martînovici întoarse încetişor capul, se rezemă în baston şi-şi scoase pălăria.

— Cancelaria este tot acolo unde era înainte ? o întrebă el, fără voie intimidat.

— Dar ce, crezi că a dispărut ?

— Pe vremea mea, cancelaria era pe coridor, în a doua cameră din stînga...

— O fi fost pe timpul dumitale. Dar acum, cancelaria e la etaj. Acolo-i şi biroul directorului, acolo-i şi cancelaria.

— Vezi dumneata...

— Ce să văd ? Văd că umbli pe-aici fără încuviinţare. Eşti părintele vreunui copil ?

— Nu, am fost învăţător...

— Care din ei ? De zece ani stau aici neclintită ca o stană, dar de dumneata nu-mi amintesc. La urma urmei, nici nu-i de mirare : uiţi de tine, dar mite de alţii...

Bătrîna se învioră ; rezemîndu-se cu coatele de balustrada vestiarului, îi făcu semn să se apropie.

— Lucrezi la secţia de învăţămînt ? Eşti cumva revizor ? Of, drăguţă, ce ţi-e şi cu copiii de azi !... Nu numai pe profesori îi iau în rîs, dar chiar şi pe mine, femeie bătrînă.

— Văd că şi livada... „au luat-o în rîs"... şi ce frumoasă era !...

Bătrîna îl privi cu ochii ei cenuşii, fără pic de interes, şi începu să-şi frece cu degetele lătăreţe semnul liliachiu de pe obraz.

— Iaca, de şaizeci şi cinci de ani îmi duc zilele... se plînse dînsa, cu gîndul la ale ei, şi la bătrîneţe tot singură am rămas...

De după maldărul de paltonaşe chicoti un glas tineresc, de fată :

— Şi ce mare scofală c-ai ajuns la bătrîneţe, Mitrevna ? După vîrstă, ori după fapte se cîntăreşte omul ?

Clătinînd din cap, Mitrevna împunse cu degetul maldărul de haine.

— Poftim !... copiii din ziua de azi !... N-au respect nici pentru păr cărunt...

Glasul tînăr răsună din nou, zeflemisitor :

— N-ai auzit ce-am spus ? Bătrîneţea nu-i scofală... de multe ori bătrîneţile-s haine grele...

Pe Mitrevna o apucă tremuriciul de indignată ce era :

— Auzi dumneata ?! Ce fumuri !... Mie, de tînără mi-au ieşit fumurile din cap, o dată cu lacrimile, săraca de mine...

Apoi cu obidă, cătînd chiondărîş către cuiere:
— Are carte... toată vremea citeşte, învaţă... şade cu mine aici, la garderobă — nu se dă în lături... Bine face... Numai că, uite, n-are un pic de suflet pentru noi, bătrînii... De, încă nu ştie ce-s necazurile...
După aceasta, redeveni aspră, oficială şi-l preveni cu străşnicie pe vizitator:
— Acuşi sună de recreaţie: bagă de seamă să nu te dea jos...
Bătrîna parcă-l mai înseninase pe Martîn Martînovici cu bodogăneala ei. „De treabă femeie", îşi zise dînsul surîzînd. În urechi îi suna plăcut chicoteala şi neaşteptatele cuvinte ale glăsciorului din maldărul de paltonaşe. „Isteaţă fată!"
Urcă la etaj pe bine cunoscuta scară, constatînd spre marea lui plăcere că nici la parter, nici la etaj coridoarele nu mai erau pardosite cu scînduri ca pe vremuri, ci cu parchet de stejar îmbinat ca acele unui brad. De după uşile claselor răzbăteau glasurile copiilor, pocnetul capacelor de la pupitre. O profesoară ţipa ascuţit, căutînd să acopere zgomotul.
„N-are experienţă... hotărî în sinea sa Martîn Martînovici. Nu ştie să stăpînească clasa... se înfierbîntă. Şi-mi închipui că, acasă, plînge corectînd caietele..."
Străbătu coridorul lat, ale cărui ferestre dădeau spre livadă. Tot el fusese acela care schiţase pe vremuri planul coridoarelor — în aşa fel încît să fie spaţioase, să intre în ele aerul şi soarele. De fapt nici nu era coridor acela pe care-l străbătea acum, ci o adevărată sală de recreaţie, mărginită la un capăt şi la altul de palierele întunecate ale scărilor care duceau la parter. Tot la extremităţi

se aflau: cabinetul de fizică, biblioteca şi sala pentru materiale didactice. La subsol erau atelierele de lucru manual — tîmplăria, legătoria de cărţi, croitoria şi atelierul pentru confecţionarea obiectelor de mucava. În acele ateliere, elevii lucrau ei înşişi aparate simple de fizică, planşe şi hărţi în relief, cu care aprovizionau toate şcolile din oraş. Pe pereţi atîrna şi acum harta în relief a raionului unde locuiau şi harta părţii europene a Rusiei.

Aici îşi petrecuse Martîn Martînovici cei mai buni ani ai vieţii sale. Pînă şi pereţii vorbeau de acest trecut al lui: purtau parcă pecetea visurilor sale, a veşnicelor frămîntări, a dragostei lui pentru muncă. Aici a predat şi Nadia. Dintre toate clasele, cel mai mult îi plăcea chiar aceea de unde auzise răsunînd strigătele mînioase ale profesoarei rănită în demnitatea şi prestigiul ei. Nadia avea însă un dar ascuns, cu totul deosebit de a se apropia de copii; ea nu se supăra şi nu se enerva niciodată. În clasa ei domnea întotdeauna liniştea, atmosfera era caldă, prietenoasă, iar copiii, sub înrîurirea binefăcătoare a acestei atmosfere, erau fericiţi cînd întîlneau privirea blîndă, drăgăstoasă a Nadiei. Cînd a murit învăţătoarea lor, copiii au plîns-o cu hohote şi, mai tîrziu, s-au duş adesea la mormîntul ei.
Martîn Martînovici era stăpînit de un simţămînt greu de exprimat: aici totul îi era apropiat, totul era al lui... Fiecare uşă, fiecare perete, pînă şi această lumină diafană care scălda sala mare, ca şi zumzetul care umplea toată clădirea, amintindu-i de zvonurile pădurii — toate îi tulburau sufletul, stîrnind un vălmăşag de sentimente, răscolind amintiri stropite cu lacrimi...

Se oprise în fața clasei care-i era dragă Nadiei; deodată, ușa fu dată de perete și din încăpere răbufni larmă, tropăit de picioare. Cîțiva copii, mai sprințari, dădură buzna peste el, purtînd-o valvîrtej în mijlocul lor pe Klavdia Nikolaevna. Un băiețandru roșcovan, cu fața de ștrengar, îl îmbrînci fără să vrea pe Martîn Martînovici și sări buimac în lături. Chipul i se lumină de uimire și veselie, iar ochii începură a-i străluci poznaș:

— Oho! Băieți!... Ia uitați-vă: „Moș copăcel"...

Îl arăta cu degetul pe Martîn Martînovici și striga cît îl ținea gura:

— El e! Uitați-vă! El e!

Copiii se îngrămădiră în jurul noului venit și-l priveau plini de curiozitate, dîndu-și coate.

Klavdia Nikolaevna, roșie la față, era tare încurcată.

— Martîn Martînovici! Dumneavoastră!

Apoi, mînioasă:

— Kurguzov, nu ți-e rușine?! Martîn Martînovici este un vechi profesor de la școala noastră... Așa îl primești tu?... E musafirul nostru, întotdeauna binevenit...

Ștrengarul se răsuci într-un picior ca o zvîrlugă, se dădu mai la o parte și, gheboșîndu-se, începu să-și smucească cu mîna o bărbuță închipuită. Unul din copii pufni în rîs, altul însă îl dojeni: „Chipăruș!... De ce ești obraznic?"

O fetiță drăgălașă, cu cosițe aurii și cravată roșie de pionier, cu ochi albaștri, calzi și curați ca lacrima, se apropie fără sfială de bătrîn și spuse din toată inima:

— Bună ziua, Martîn Martînovici! Ne pare tare bine că ați venit să ne vedeți. Noi vă cunoaștem, știm cine-i băiatul dumneavoastră... Am rugat-o

pe Klavdia Nikolaevna să vă poftească... sau să facă în așa fel ca să venim noi la dumneavoastră... Iar Vladimir Martînovici... mereu ne gîndim la el...

Mulțimea de copii vioi, neastîmpărați se năpusti spre Martîn Martînovici și-l împresură strîns. Unii îl priveau cu nestăpînită curiozitate, alții voiau să-i vorbească, dar nu îndrăzneau, iar cîțiva întorceau capetele și se uitau urît la Kurguzov, șușotind nu știu ce între ei. Mai sfioase erau fetițele. Stăteau îmbrățișate în fața bătrînului și așteptau să le spună ceva. Kurguzov se prefăcu nepăsător; o luă spre scară cu un aer degajat, fluierînd și țopăind, de parcă ar dansa.

Pe lîngă grup trecu un învățător — un tînăr înalt, palid, cu părul negru lins și ochi prea apropiați de rădăcina nasului. Trebuie să fi fost bolnav, sau foarte obosit — altfel n-ar fi pășit cu aerul acela absent pe lîngă mulțimea de copii strînși roată în jurul bătrînului, fără a-i învrednici măcar cu o privire. În schimb, o învățătoare în vîrstă, cu părul tuns, rotunjit, cu fața ciupită de vărsat, care ducea în mînă un glob pămîntesc, se opri uluită cînd îl văzu pe Martîn Martînovici, făcu „ah!", apoi surîse și strigă:

— Martîn Martînovici!... Dragul meu!... Ce bine-mi pare că te văd!...

Klavdia Nikolaevna își mai venise acum în fire; îl invită cu sfială pe bătrîn în cancelarie. Martîn Martînovici o salută cu gravitate pe învățătoarea cealaltă, dar nu-i răspunse nimic, iar aceasta se întoarse, ofensată, și-și văzu de drum.

— Mulțumesc, Klavdia Nikolaevna, dar de ce să merg în cancelarie?... Mă simt bine și aici... între copii...

Îmbrățișă fetița care-i vorbise și-i spuse cu glas tremurător :

— Drăguța mea, să știi că pentru mine nu există pe lume salut mai frumos. Am trăit în mijlocul copiilor ani mulți și în bună înțelegere... împreună cu copiii am muncit, am sperat și m-am bucurat... Toată viața mi-am petrecut-o printre mlădițele tinere...

Fetița pe care o mîngîia se îmbujoră ; îl prinse de mînă.

— Martîn Martînovici, întrebă ea cu înduioșătoare nedumerire, cum ați putut să sădiți atît de mulți copaci ? E ceva grozav !

— Ehei ! Poți să faci orice, numai să vrei. Cînd îți pui un lucru în minte, adu-l la îndeplinire. Te-ai apucat de o treabă — du-o pînă la capăt. Oricît de greu ar fi, nu da înapoi. Iaca, regula asta am ținut-o cu sfințenie și eu, și copiii. După cum vezi, am izbîndit. Asta e o mare plăcere ! Chiar fericire !

Copiii se dădură și mai aproape : simțeau că nu e un bătrîn obosit, zgîrcit la vorbă, ci un bunic simțitor, cu inimă de aur. De aceea căutau să se strecoare lîngă el ; în timp ce unii se ridicau în vîrful picioarelor, ca să-i vadă fața, cei de lîngă dînsul se lipeau de el, numai ochi și urechi. Biruit de curiozitate, Kurguzov se apropie încet de grup, dar nu i se alătură ; vrînd să pară că pe dînsul prea puțin îl interesează, se uita obraznic la bătrîn și la colegi, învîrtindu-se în jurul lor cu mîinile în buzunare.

— Văd însă că ați lăsat în părăsire livada voastră, copii... le vorbea întristat Martîn Martînovici clătinînd din cap a dojană. Pe vremuri, eu și elevii mei aveam mare grijă de livadă... Dacă ați

ști cîte mere strîngeam ! Și ce frumoasă era ! Se duce livada... Păcat, mare păcat... Nici eu, de unul singur, n-aș putea vedea de ea...

Dar copiii îl întrerupeau care mai de care :

— Bunicule ! Martîn Martînovici ! De ce nu veniți la școală să învățăm cu dumneavoastră ?...

— Bunicule, povestește-ne ceva despre băiatul dumitale, aviatorul... Avem portretul lui în clasă...

— Martîn Martînovici ! Bunicule !... strigau copiii pe întrecute. Fiecare voia să-i atragă cumva atenția.

În clipa aceea sună strident clopoțelul ; mulțimea de copii tresări, prinse a se frămînta, dar nu se împrăștie. Martîn Martînovici începu să dea din cap în semn de salut și, cu zîmbetul tremurător pe buze, își croi drum printre prichindei. Toți începură să strige, să dea din mîini și se luară după el pe coridor.

Cînd cobora scara, Martîn Martînovici simți că-l apucă cineva de mînecă. Întoarse capul și-l văzu pe Kurguzov. În urma lui stătea, pe treapta de sus, fetița cu cosițe aurii : Martîn Martînovici îi cunoștea bine pe copii și trăia intens alăturea de ei asemenea mărturisiri tăcute. Îl îmbrățișă, deci, pe băiat și, aplecîndu-se către urechea lui, șopti :

— Știu că ești băiat bun, îmi dau eu seama... Dacă vrei, vino la mine acasă să mă vezi...

Băiețașul o rupse la fugă în sus pe scară.

Răstimpul cel mai frămîntat de peste an era pentru Martîn Martînovici sfîrșitul lui aprilie și începutul lunii mai. În suflet i se cuibărea o neliniște nelămurită, aidoma neastîmpărului care cuprinde pasărea în acest anotimp. Natura îi era

scumpă ca o mamă. El știa că firea toată are nevoie de dragostea și de strădania sa.

Astăzi, însă, Martîn Martînovici nu era în apele lui : se sculase cu o strîngere de inimă apăsătoare, ca o presimțire rea. Își simțea trupul sleit de puteri, picioarele îi tremurau, respira anevoie. Vrînd să uite de starea asta nefirească, făcu cîțiva pași prin grădiniță, dar plimbarea nu-i prilejui plăcerea de altădată, ci i se păru chiar împovărătoare.

Pe cer pluteau alene, parcă gînditori, nori albi, iar sus de tot, gata să-i atingă, zbura spre miazăzi un avion singuratic. Undeva, prin vecini, un patefon îngîna melodia banală a unui foxtrot, iar o voce fonfăită, stupid de languroasă, ca de om beat, încerca să-i țină isonul. Martîn Martînovici avea impresia că această voce, bună într-adevăr numai pentru foxtrot, și ritmul scălîmbăiat al jazului îl izgonesc cu obrăznicie din casa lui, din grădină, din orășel. Parcă vedea aievea mutra buhăită a unui derbedeu care dă buzna în viața lui modestă de om muncitor și-i calcă în picioare sufletul.

„Împleticitule... șoptea dînsul necăjit și cu înverșunare. Împleticitule... împleticitule..."

Parcă-l vedea aievea pe „împleticit", chelbos și buhăit, cu pleoapele umflate de nesomn și de alcool, strivindu-i tufele, florile, rupînd copacii, dînd năvală în cămăruța lui.

Niciodată Martîn Martînovici nu s-a simțit mai stingher, uitat, străin, de prisos ca în dimineața aceea. Viața și-o trăise, ea trecuse pe nesimțite, se mistuise ca un vis, de parcă nici n-ar fi fost. Iar grădinița, ca și rîndurile lungi de arbori ai grădinii publice care-și ițeau volbura străvezie a frunzișului de după casele învecinate — toate își

trăiau acum viața lor, independent de a lui. Nimeni nu se gîndea la el, la omul care-și dăruise cei mai frumoși ani din viață podoabei verzi a orășelului. Dar și mai tare avea să-l mîhnească în aceeași zi discuția cu locțiitorul șefului de șantier, iar apoi o întîmplare neașteptată, care l-a doborît.

După îndelungă chibzuială, s-a hotărît să se ducă la administrația șantierului, ca să-și ofere serviciile : voia să sădească arbori pe malul lacului de acumulare. Ajuns în orașul socialist, se opri la răscruci, examină piețele, străzile, chibzuind, trăgînd cu vîrful bastonului său linii în țărînă. Salariații de la șantier, femeile cu poșete și cu coșuri, lucrătorii care treceau pe lîngă el îl cercetau cu mirare, apoi își vedeau de drum pe lîngă zidurile de cărămidă, întorcînd mereu capul și oprindu-se cînd se întîlneau cu alții — probabil ca să se întrebe cine o fi și ce-o fi plănuind pe acolo bătrînul acela ciudat. Copiii dădură fuga, bulucindu-se în jurul lui, urmărindu-i cu nestăpînită curiozitate gesturile de neînțeles. O fetiță bălaie, cîrnă și cu aer isteț, care ținea în brațe un frățior mai mic, îl întrebă bătăioasă :

— Ce-nvîrtești pe-aicea, moșule ?

Cufundat în gîndurile lui, Martîn Martînovici îi aruncă o privire distrată și nu-i răspunse. Fetița mai făcu un pas spre el, de data asta șovăitoare :

— Nu cumva ești cerșetor ?... Aici nimeni nu-i poate suferi pe cerșetori, nimeni nu le dă de pomană...

Abia acum își veni în fire Martîn Martînovici. Zîmbi. După o scurtă chibzuială, îi grăi astfel, ca unui om în toată firea :

— Uite ce e, drăguţo. Mă gîndeam că n-ar fi rău să sădim copaci pe uliţe, iar în mijlocul pieţei să facem o grădină adevărată, cu flori... Tu ce zici ?

Fetiţa, îmbunată, răspunse la iuţeală, din toată inima :

— Şi eu am sădit o salcie lîngă magazioară... A dat şi muguri...

Martîn Martînovici ridică sprîncenele a nedumerire :

— Hm... muguri... Aşa e, salcia, mai cu seamă salcia, dă muguri chiar înainte de a se fi topit zăpada... Bravo !... Sădeşte copăcei oriunde — lîngă magazioară, în ogradă, pe lîngă casă. Cînd ai să te faci mare, ai să vezi singură ce bine ai făcut.

Mititica se uita la el mirată, fiindcă nu pricepea ce bolboroseşte acolo : parcă-şi vorbea sieşi, nu ei. Ştrengarii cu chica mare îl vedeau pentru prima oară pe acest bătrîn uscăţiv, cu pălărie şi bărbuţă, care nu vorbea ca toată lumea, ci aşa, nu ştiu cum, blajin, tărăgănat, ca şi cînd ar visa cu ochii treji. Şi nu s-ar fi mirat dacă ar fi făptuit pe dată, sub nasul lor, ceva neaşteptat şi nemaipomenit.

Lăsîndu-se cu toată greutatea în baston, Martîn Martînovici porni spre marginea cealaltă a drumului, fără să întoarcă spre ei capul.

În clădirea de cărămidă a administraţiei se pomeni în mijlocul unei mulţimi de oameni agitaţi, grăbiţi, preocupaţi. Umblau valvîrtej pe coridoare, pe scări, îl îmbrînceau şi-l înghionteau. Păreau nervoşi şi stăpîniţi de îngrijorare. Un cetăţean striga răguşit la altul, îl ocăra în culmea furiei şi a desperării. Pe scară, doi ingineri, fără mustăţi şi cu bărbuţe tunse, bine îngrijite, şuşoteau ceva,

aruncînd din cînd în cînd priviri bănuitoare în jur : criticau de zor nu ştiu ce proiect.

Ajuns la etaj, Martîn Martînovici se lovi piept în piept cu o bătrînică, modest, dar curat îmbrăcată, cu păr cărunt, faţă mică şi rumenă, ochi vioi şi nas cîrn.

Femeia scoase un strigăt de uimire şi se opri tăindu-i calea :

— Vai ! Cum ai nimerit aici ?

— Da' ce, trecerea pe-aici e cumva oprită ? întrebă dînsul tăios, ocolind-o nedumerit şi cu fereală.

Bătrînica însă prinse a rîde, îl apucă de braţ şi-l trase mai la o parte.

— Nu, dar nu pricep ce vînt te-aduce aici, printre oameni atît de agitaţi şi de grăbiţi.

Martîn Martînovici nu reuşea de loc să-şi aducă aminte cine e această bătrînă plină de viaţă. N-o întîlnise niciodată prin oraş. Bătrînica, în schimb, îl cunoştea, se vede, şi încă bine ; aerul ei dezgheţat, familiar trăda simplitate prietenească şi bucurie sinceră.

— Vă rog să mă iertaţi, făcu el politicos, cred că v-aţi înşelat : mă confundaţi cu altcineva...

Necunoscuta făcu un gest jovial cu mîna-i uscăţivă şi-l privi lung, ironic :

— Asta-i bună !... Doar eşti o celebritate la noi... Pe mine mă cheamă Sofia Martînovna, ca să ştii... Sîntem tizi după tată... Sînt preşedinta comisiei culturale a comitetului de întreprindere şi mai fac parte din colegiul redacţional al ziarului şantierului... Va să zică, am făcut cunoştinţă...

Izbucni în rîs, foarte încîntată de această alocuţiune. Felul ei de a fi avea ceva atrăgător —

o sinceritate naivă și un fel de ștrengărie tinerească, o franchețe irezistibilă.

— La drept vorbind, îmi cam închipui pentru ce-ai venit... Pasiunea dumitale... adevărata, omeneasca pasiune...

— Pasiune ?... Martîn Martînovici se apucă de bărbuță zăpăcit : nu-i venea să-și creadă urechilor. Doar am șaizeci și șapte de ani... Cum mai poate fi vorba de pasiune ?

Sofia Martînovna sări ca arsă. Obrăjorii ofiliți se învăpăiau, ochii scăpărau scîntei.

— Ei, Martîn Martînovici, te faci că nu pricepi ! Pasiunea este calitatea cea mai de seamă a tuturor oamenilor inspirați. Pasiunea este ideea devenită sentiment, atitudine. O știi și dumneata... De altfel, mai bine nu ne-am strica gura de pomană. La fapte ! Dar acum, nu prea ai nimerit-o. Ai noștri-s ocupați pînă peste cap cu planuri importante : înalță clădiri, furnale, construcții cu adevărat ciclopice. Pînă acum nu s-au gîndit la arbori și grădini, n-au avut cînd. Dar știi ce ? Scrie un articolaș pentru ziarul nostru și arată cît de necesară este crearea de zone verzi în orașul nostru socialist. Fii însă cît mai convingător : buna amenajare a orașului și spațiile verzi trebuie să fie o grijă de căpetenie, dacă vrem să trăim civilizat. Vezi ușa aceea ? Intră acolo, la locțiitorul șefului de șantier.

Sofia Martînovna vorbea cu aprindere, pe nerăsuflate, apucîndu-l de mîneca paltonului, de nasturi, asaltîndu-l. Asta îl făcea pe Martîn Martînovici să se simtă cam stingherit, dar îi și plăcea în același timp. Nu se putea împiedica s-o admire, urmărindu-i cu atenție spusele, și-i zîmbea prietenos cu toate că voia să pară rezervat.

— Știi de ce trebuie să ne dăm interesul, Sofia Martînovna ? Copiii se joacă... Unde ? Pretutindeni numai gunoaie, lut, gropi, noroi, praf... Oriunde ți-ai întoarce ochii — numai lut și hîrtoape, hîrtoape și lut... îți vine să intri în pămînt de rușine. D-apoi lacul... Și doar, vezi dumneata, s-ar putea face aici rai, nu altceva...

— Vai de mine ! Mie-mi spui ? Parcă n-aș ști la fel de bine... Ține minte însă un lucru : oamenii nu se conving că ceva e bun și folositor pînă ce nu-l fac ei singuri, cu mîna lor...

Și zicînd acestea, îl împinse încetișor spre ușa din față.

— Intră, nu te sfii. Cît privește articolul, am să trec eu pe la dumneata, peste vreo trei zile... N-ai grijă, știu unde stai...

În anticameră, Martîn Martînovici avu mult de așteptat. Mai erau vreo cinci persoane înaintea lui, dintre cei de la șantier — ingineri sau cine știe ce alți lucrători cu munci de răspundere. Foarte diferiți la înfățișare — unii, bătrîni încărunțiți, respectabili, alții, tineri și nerăbdători — aveau totuși ceva comun : se plictiseau și, ca să-și treacă timpul, discutau cu jumătate de voce. Tinerii șușoteau ceva între ei, probabil snoave, căci rîdeau. Pînă la urmă, se săturară de rîs și șușotit, începură să ofteze, deveniră gînditori, tăcuți, rezervați. Bătrînii se arătau mai răbdători, luînd de bună seamă plictiseala drept obligație în astfel de ocazii. Numai cînd suna telefonul se însuflețeau cu toții și urmăreau, plini de curiozitate, cele ce spunea secretarul — un tînăr spilcuit, care vorbea cu glas scăzut și pe un ton oficial.

Martîn Martînovici se uita pe fereastră și simțea cum un sloi de gheață i se așează pe inimă, amor-

ţind-o : nu vedea decît cerul întunecat, lacul plumburiu strivit între maluri de lut şi nesfîrşite mormane de pămînt ruginiu, pe care zăcea un talmeşbalmeş de scînduri vechi, bîrne şi aşchii. Încotrova zburau stăncuţe, parcă fără chef şi fără un rost anume, scuturînd în răstimpuri aripile moi ca nişte cîrpe. Şi Martîn Martînovici se gîndi cu groază la puterea oarbă a nepăsării omeneşti. Pînă şi lui i se părea că atîtea ceasuri de resemnată aşteptare îl istovesc, îl abrutizează.

În sfîrşit ! Secretarul intră iar în biroul locţiitorului şi, cînd ieşi, îl vesti politicos, dar rece, pe Martîn Martînovici, făcîndu-i semn cu capul spre uşă :

— Poftiţi, puteţi intra.

Martîn Martînovici, păstrîndu-şi aerul grav, pătrunse într-o încăpere mare. La un birou cît toate zilele şedea un om îmbrăcat într-un costum cenuşiu. Proaspăt bărbierit... frunte îngustă... obraji puhavi... nas mic şi roşu, încălecat de un pince-nez. Locţiitorul şefului de şantier îşi scoase cu băgare de seamă pince-nez-ul, se sculă cu aerul unui om care aşteaptă şi surîse. Cu un gest ospitalier, cordial, întinse lui Martîn Martînovici mîna, apoi începu să vorbească, degajat, prietenos :

— Poftiţi !... Vă rog !... Închipuiţi-vă, nici prin gînd nu-mi trecea cine o fi venind din oraşul vechi să mă necăjească... Iertaţi-mă, aviatorul Podsosov e cumva rudă cu dumneavoastră ?

Martîn Martînovici tăcu însă : ceva îi spunea că nu trebuie să răspundă la o asemenea întrebare.

Păstrîndu-şi zîmbetul, locţiitorul şefului de şantier îl invită să ia loc într-un fotoliu.

— Ce vreme splendidă, nu-i aşa ? Asta nu mai e primăvară, asta-i adevărată elegie... în surdină, cum s-ar zice... Numai graurii lipsesc — păcat că i-am alungat... Dar ce să vorbim de grauri... Curînd vom răscoli în lege şi oraşelul dumneavoastră, numai daţi-ne răgaz ! Altminteri, nu-i dracul chiar atît de negru... Dar aţi picat la ţanc !... Iaca, tocmai la oraşelul dumneavoastră mă gîndeam ; cînd eram tînăr, pe vremea studenţiei, aici în stradă, m-au altoit cazacii cu nagaicile... aşa, din senin...

Izbucni în rîs, dezgolindu-şi gingiile proeminente, garnisite cu doi dinţi de aur. Umerii îi tresăltau şi se lăsa ba pe un picior, ba pe altul. Dar ochii locţiitorului nu rîdeau, ci rămîneau tăioşi, pipăindu-l parcă pe furiş, prin crăpătura pleoapelor, pe noul venit.

— Aşa dar, cu ce vă pot fi de folos ?

Şi locţiitorul se lăsă moale în fotoliu.

— Da, da... admirabile idei... aprobă el cu căldură după ce Martîn Martînovici îi expuse planul său de creare a spaţiilor verzi în oraşul socialist. Minunată propunere. Proiect vast... Ha... Ha... ce mai bătrîni ! Mai cutezători şi mai plini de viaţă decît tinerii... Da, da, vom construi uzinele, vom face proiectul definitiv al oraşului socialist, iar după aceea vom trece şi la altele. Deocamdată... oftă cu părere de rău şi dădu din umeri : Deocamdată... ce pot să vă spun ?... N-avem încă timp de aşa ceva. N-am terminat nici construcţiile de primă necesitate. Ni se dă ghes, de nu ne mai putem trage sufletul. Iată, trebuia să dăm în exploatare uzina de combine pînă la întîi iunie, dar din pricina a tot felul de întreruperi şi defecţiuni, doar-doar dacă o fi gata la toamnă.

Martîn Martînovici se uita la locţiitorul şefului de şantier şi felul său ciudat de a clipi din ochiul stîng îl agasa.

Faţa locţiitorului era zîmbitoare, amabilă, glasul subţire, de tenor, suna nespus de cordial şi dulce, ca şi cînd ar fi tare bucuros că-l vedea pe Martîn Martînovici şi de-abia aşteaptă să-şi descarce inima, ca în faţa unui vechi şi bun prieten.

Dar prin felul cum îi făcea, zîmbind, cu ochiul, omul comod instalat în fotoliu voia parcă să-i dea a înţelege că-i ghiceşte toate gîndurile, că nu ia în serios cele ce-i spunea despre crearea de spaţii verzi, că nu se cuvine să răpeşti cu astfel de fleacuri timpul preţios al conducătorilor unei întreprinderi atît de mari şi de importante şi că, de bună seamă, vizitatorul a venit pentru un alt subiect, mai serios.

— Dar tocmai asta este menirea statului socialist — să dea oamenilor posibilitatea de a făuri o viaţă nouă cu sacrificii cît mai mici...

Locţiitorul îi aruncă o privire scrutătoare : ochii lui sclipeau şăgalnic.

— Noi doi am trăit mult şi am văzut multe, dragă tovarăşe, avem înţelepciunea vieţii. Realitatea nu-i nici cîntec, nici descîntec. Mai întîi fii bun şi fă sacrificii, fără să pretinzi plăceri !...

— Dar există sacrificiu şi sacrificiu, îl contrazise supărat Martîn Martînovici. Sînt sacrificii pe care le faci cu plăcere, ca o înaltă manifestare a personalităţii.

Interlocutorul lui, însă, nu luă aminte la ce spune : parcă nici nu-l auzea. Clipea cu tîlc şi, în sclipirea dinţilor de aur, perora mai departe, volubil, cu aprindere. Cînd îşi ridica palmele terminate cu degete lungi, cînd le sprijinea iar pe birou.

— Ni s-a dat programul celor ce avem de făcut, este aprobat. Fă bine de îndeplineşte şi depăşeşte. Noi nu cunoaştem decît un singur imperativ categoric : planul neînduplecat şi graficul.

Şi zicînd acestea, locţiitorul şefului de şantier se ridică în picioare ca să-şi salte fără sfială nădragii pe pîntecul rotunjor. Îi aruncă lui Martîn Martînovici cîteva priviri scrutătoare, apoi îşi scoase pince-nez-ul şi lovi încetişor cu el în palmă, vrînd desigur să arate că discuţia se terminase.

Martîn Martînovici îşi trăgea furios bărbuţa, simţea că se înăbuşă. Acest crainic al lumii mecanismelor îşi bătea joc de el...

— Daţi-mi voie ! A-asta-i teoria... teoria unui proces neomenesc... în numele... în numele cărui ideal, mă rog ? Şi cu visul, cu creaţia, cum rămîne ?

De necaz se bîlbîia, trunchia, înghiţea cuvintele.

Locţiitorul apăsă butonul soneriei şi faţa lui deveni pe dată oficială, rece.

— Visul şi creaţia sînt rezultatul planului calendaristic. Sînt condiţiile optime, cum le spunem noi. Trebuie să înţelegem, dragă tovarăşe Podsosov, că veacul romantismului a apus o dată cu trecutul. Secolul maşinilor, al electricităţii şi al disciplinei severe, organizate, nu mai naşte poeţi, ci ingineri, economişti şi raţionalizatori cu mintea rece, cu sînge rece. Să-i lăsăm, dar, pe ultimii poeţi să-şi îngroape ei singuri morţii.

În cadrul uşii apăru secretarul ; fără o vorbă, încremeni într-o atitudine de aşteptare indiferentă.

— Să intre următorul.

Locţiitorul şefului de şantier clipi şi întinse lui Martîn Martînovici mîna.

— Respectele mele... mi-a părut bine, foarte bine...

Își îndreptă repede spinarea și rămase cu privirea pironită într-un punct peste umărul lui Martîn Martînovici, care tresări : parcă erau ochii unui orb, iar fața, împietrită, devenise o mască.

— Poftiți !

În întîmpinarea lui Martîn Martînovici venea, aplecat mult înainte, un inginer cu fața lungă și părul tuns „arici".

Martîn Martînovici pășea repejor, cu fruntea sus, agitîndu-și bastonul. Chipul i se făcuse aspru, sprîncenele ba i se adunau spre rădăcina nasului, ba i se ridicau, cînd a uimire, cînd a mînie. Tot drumul mormăi ceva în barbă, scoțînd din cînd în cînd cîte un „hm" nelămurit. N-o luă spre casă, ci spre parc, traversînd colinele de dincolo de rîu. În depărtare răsări pădurea învăluită în pîclă. Îi stăteau de strajă vîrfurile întunecoase ale brazilor, ca niște acoperișuri de pagode chinezești. Sub poala pădurii se întindea un brîu de lăstari, des ca peria și zburlit ca țepii unui arici. Lăstarii crescuseră acolo de la sine, în anii puterii sovietice, fără ajutorul lui Martîn Martînovici. Iar el era tare bucuros și mîndru că pămîntul, roditor și darnic, își sporește în fiecare an podoaba verde. Oricîtă osteneală își dădeau locuitorii de la periferie să-i taie și să-i nimicească, acești copăcei plăpînzi înaintau tot mai stăruitor, tot mai mult, împînzind treptat locurile virane și împrejurimile imașurilor. Sfîșiate, rupte, ciugulite de capre, vlăstarele pădurii se năpusteau, nețînînd seama de nimic, în calea maidanelor și a rîpelor de lut. La marginea drumului se așternea covorul de un verde crud al ierbii fragede, dar stufoase. Pretutindeni pîlpîiau ca luminițele unor minuscule făclii de ceară, păpădiile. Mugurii pufoși ai sălciilor plesneau, scoțînd la iveală mulțimea lănciilor de un verde crud. Soarele aci își trimitea razele fierbinți pe pămînt, aci scăpăta pe după nori, îngăduind privirilor să-i contemple nimbul pal. Peste cîmpul năpădit de bălării — covor țesut din fire cafenii și verzi — lunecau ca gîndul umbrele norilor ; lumina soarelui împrumuta sclipiri de aur vegetației tinere ; iarba bătrînă își ridica și ea fruntea murdară, încărunțită în întîmpinarea umbrelor fugare, care păreau că o iau cu ele, o mătură peste marginile lumii.

Mirosea a pămînt reavăn, a iarbă fragedă ; dacă vîntul ar fi bătut dinspre pădure, Martîn Martînovici ar fi simțit mirosul mugurilor primăvăratici și al frunzelor crude.

Coti la dreapta, părăsind drumul, ca să se afunde în sihla de plopi tremurători, sălcii și mesteceni. Cerceii de catifea albă ai sălciilor se legănau la orice adiere, jucîndu-și puful mătăsos. Bobocii verzi ai frunzelor se ițeau ca din ghiocuri.

Un cor de păsărele țesea tril subțire ca de piculine. Lîngă el, aproape, ca și mai încolo, trosneau încetișor crengi uscate și un zvon răsunător, un freamăt, ca ropotul de ploaie, umplea inima pădurii. Freamătul, piuitul piculinelor, zvonurile se rostogoleau aidoma unui val sonor prelung, spre depărtări. Undeva ciocănea ghionoaia — nu una, nici două, ci parcă sumedenie ; ori poate că era numai una, și ecoul îi răspundea de zeci de ori. Aproape de tot gîngureau turturele.

Ce mult iubea Martîn Martînovici pădurea, miresmele ei primăvăratice ; deslușea în acel amestec

și izul amărui de frunze veștede, amintire a toamnei, și aroma îmbătătoare a ierbii încolțite...

Se afunda tot mai adînc în inima pădurii, în desișul de mesteceni și stejari încinși cu mușchi și nu-i venea să se mai oprească. Și cu cît înainta, cu atît mai tare se întrista; pășea acum pe rămășițele castanii, umede și mucede ale podoabei verzi din anul celălalt; din loc în loc, pe fundul gropilor întrezărea, prin sihla puilor de tei, petele albăstrii ale zăpezii zgrunțuroase, amestecate cu altele arămii — horbota frunzelor uscate. Martîn Martînovici se oprea, ca să le privească dus pe gînduri și să-și asculte bătăile inimii (nu prea era în apele lui: se sufoca). Din tufișuri țîșni un iepure și o tuli la fugă, în salturi desperate, arătîndu-și dosul văduvit de coadă.

Martîn Martînovici ieși într-o alee largă și se lăsă pe un picior de lemn putred, rămas de la o bancă ce fusese aici pe vremuri. Banca se năruise de mult, scîndurile putregăite zăceau pe jos, acoperite cu frunze și buruieni albicioase, și nimănui nu-i trecuse prin minte să facă alta nouă. Cui îi trebuia? Parcul era lăsat în părăsire, se sălbăticea. Oamenii veneau aici buluc, umplînd pădurea de trosnete și larmă. Erau veseli, cîntau, rîdeau, petreceau și pretutindeni hîrîiau patefoanele. Rupeau crengi și lăstari, dar nu ca să-și împodobească locuințele, ci ca să le țină în mîini pînă se ofileau; apoi le aruncau pe jos — maldăre întregi — și le striveau sub picioare. Într-o bună zi, Martîn Martînovici dăduse cu ochii de un grup de tineri — funcționari după chip și înfățișare. Erau curățel îmbrăcați, iar fetele, cu unghiile și buzele vopsite într-un roșu violent, aveau părul încrețit de mîna coaforului. Tinerii se întindeau după crengile lungi,

le încovoiau și le frîngeau. Asemenea nelegiuire nu putea răbda Martîn Martînovici: inima i se strîngea, răsuflarea i se tăia.

— Dragii mei, de ce mutilați voi copacii? Asta e, cum s-ar spune, curată barbarie!

Îl băgaseră în seamă numai cînd ajunsese lîngă ei. Fetele se uitau la el nedumerite; un tînăr se încruntă și, vîrîndu-și mîinile în buzunare, îi spuse:

— La urma urmei, ce vrei de la noi, cetățene?

— Vă rog stăruitor să nu mai rupeți crengi. Nu pot să văd așa ceva.

— Păi, n-ai decît să nu te uiți. Tînărul se apropie de el și-și holbă ochii amenințător.

— Fiți înțelegători... Atîția oameni și-au dat silința să planteze acești copaci... i-au păzit cu dragoste... Iar voi habar n-aveți și nici nu vă pasă...

Ce-a urmat, Martîn Martînovici nu mai ținea minte; un singur lucru nu putea uita: alt tînăr, cu tricou albastru, vînjos ca un atlet, cu capul mic și ras, s-a apropiat de el rînjind, l-a apucat de umeri și l-a întors cu sila.

— Vezi-ți de drum, moșulică, și nu te mai uita în urmă.

Multă vreme nu-și putuse veni în fire după această jignire cumplită: nu ieșise cîteva zile din ogradă, mulțumindu-se să se tîrască prin grădină ca un om bolnav și să ofteze.

Pacea îl învăluia de pretutindeni — o pace tainică, însuflețită, înfiripată din foșnete, ciocănituri, triluri ca de flaut, care-ți picurau în suflet tristeți nelămurite, fiorul amintirilor.

...Da, șaizeci și șapte de ani — asta înseamnă că ești cu un picior în groapă. Dar viața îți este dragă ca și în tinerețe — ba chiar ai vrea să trăiești mai din plin, mai cu îndrăzneală, căci astăzi visul nu

mai este o utopie, nu mai este o iluzie, ci un plan de creaţie şi un ţel real. E de ajuns să ai încredere în puterile tale şi tărie sufletească. Oricum, însă, chiar dacă-şi trăise viaţa în acest orăşel uitat de lume, neştiut de nimeni, putea spune că şi-o trăise cinstit, cinstit şi inspirat. Făcuse întotdeauna numai ce-i dicta viaţa, sădise o pădure întreagă pentru ca oamenii să se bucure şi să fie sănătoşi, îi învăţase şi-i educase pe copii ca să scoată din ei luptători pentru fericire. Mulţi din foştii lui elevi îi păstrau cu recunoştinţă amintirea, ca unui prieten drag, unii scriindu-i şi acum rînduri calde, iar alţii, cînd li se întîmpla să se abată prin aceste părţi, neuitînd să vină pe la el să-i strîngă mîna. Numai Volodka nu-l prea răsfăţa cu scrisorile şi nici nu mai dăduse de mult pe la casa părintească. Era, desigur, ocupat pînă peste cap, se însurase, avea acum familia lui... Nu-i mai rămînea o clipă liberă. Drept e că, într-o vreme, îl ruga să se mute la dînsul, dar Martîn Martînovici nici n-a vrut s-audă : doar nu e un infirm, un neputincios ; mai este în stare să muncească şi are credinţa fermă că mai poate fi de folos oamenilor. Ajutorul lui era trebuincios şi acum, chiar dacă mulţi nu l-ar înţelege ; va îngriji şi va sădi alţi, mereu alţi copaci, pînă la capătul zilelor sale.

E atîta timp de atunci şi, totuşi, parcă ieri s-ar fi întîmplat... Iaca, aici, pe aleea asta (proaspăt tăiată în inima parcului tînăr, cu frunzişul străveziu, diafan, ce începuse a fi sădit cu numai patru ani în urmă) trecuse dînsul, braţ la braţ cu Nadia. Seara caldă de vară îi rămăsese pentru totdeauna întipărită în amintire. Soarele scăpăta îndărătul puzderiei de tulpini subţirele, la asfinţit cerul se preschimbase într-o vatră de jăratic. Norii scămoşaţi pluteau parcă peste un pojar uriaş, care le rumenea orbitor poalele. Părul bălai al Nadiei, bogat, mătăsos, strălucea la fel de viu ca norii aceia. Părea o madonă, încununată de un nimb sclipitor. Draga de ea ! Îşi ridicase ochii încrezători spre dînsul şi-i spusese :

— Nu ştiu de ce, dar am impresia că am să mor înaintea ta, poate chiar de tînără. Am să mor însă fericită că nu-ţi iroseşti degeaba viaţa. Ia gîndeşte-te numai : acum patru ani era aici un loc viran, fără pic de vegetaţie, iar acum... să plantezi arbori numai de dragul arborilor — asta nu e mare lucru. Tu, însă, ai un ţel atît de frumos ! Să educi omul... Pilda ta o vor urma şi alţii, în alte oraşe. Întreaga ţară va fi împodobită cu verdeaţă, iar oamenii vor deveni mai buni, mai înstăriţi, mai strîns uniţi...

Vorbele ei l-au zguduit. Le rostise simplu, dusă pe gînduri, cu faţa luminată parcă de flacăra lăuntrică a unui adevăr pe care-l căuta de mult, la care se gîndise tot timpul şi-l aflase în sfîrşit. Aşteptau atunci al doilea lor copil, pe Volodka ; poate că din pricina asta era dînsa neliniştită, frămîntată de gînduri neaşteptate, ciudate. Tinerelor femei însărcinate li se întîmplă deseori să vorbească de moarte cu uşurinţa cu care-şi făuresc planurile de viitor ; se întristează, dar zîmbesc. În aceeaşi stare se afla atunci Nadia : glasul ei era duios şi cîntător, de parcă ar fi fost vorba de dragoste. El se speriase de-a binelea şi o dojenise îndurerat, strîngîndu-i cu putere braţul :

— Nadia, încetează ! Nu trebuie, n-ai dreptul să vorbeşti aşa... Nu ni-e dat să ştim cînd vom muri, dar cît timp sîntem în viaţă, trebuie să trăim demn, să fim folositori...

Dînsa i-a răspuns blînd, surîzătoare :

— Dar de viaţă vorbesc şi eu, Martîn. Să trăieşti demn înseamnă să mori demn : frumos, mîndru. Să-ţi sfîrşeşti zilele... triumfător...

Indignat, îngrozit, îi astupase gura cu palma ; Nadia, însă, îl privea şiret şi rîdea.

Primul lor copil murise ; de atunci se aşternuse pe chipul soţiei lui o melancolie pe care nimic nu o putea înlătura.

Murise născîndu-l pe Volodka, de parcă i-ar fi dăruit toată viaţa ei. Iar Martîn Martînovici nu şi-a mai putut birui durerea şi un simţămînt de vină faţă de scumpa lui moartă.

Parcul crescuse în vremea asta, se dezvoltase, ajungînd o pădure adevărată. Nu era cine ştie ce întins — cuprindea numai vreo cinci hectare şi jumătate — dar se îndesise, dăduse o puzderie de lăstari, iar lutul gol şi bătătorit de odinioară se acoperise cu covor de iarbă moale. Cînd se isca vîntul, stîrnind nori de praf pe drum, pădurea fremăta, foşnea ca o ploaie de vară torenţială însoţită de furtună. Era o plăcere de nedescris să vezi cum îşi flutură pletele mestecenii, cum tremură frunza plopilor de munte, revărsînd cascade scînteietoare. Numai pinii falnici, în veşmînt de catifea, rămîneau netulburaţi...

În zilele de odihnă şi la sărbătorile clasei muncitoare veneau aici, în şiruri lungi, locuitorii orăşelului — muncitori, funcţionari — şi rămîneau pînă seara tîrziu sub poala codrului. Poienele răsunau de cîntece, de rîsete, de muzică. Tolăniţi pe iarbă, pe jumătate îmbrăcaţi, mulţi dintre ei priveau în tăcere vîrfurile copacilor şi petecele de cer albastru care se iveau printre crengi.

Sovietul orăşenesc îşi pusese mai de mult în gînd să amenajeze aici terenuri de sport, să planteze flori, să tragă conducte de apă pentru fîntîni arteziene — într-un cuvînt, să amenajeze un parc de cultură şi odihnă. Dar pînă acum proiectele acestea nu se întrupaseră. Parcul rămînea părăsit, uitat : derbedeii rupeau crengi, iar locuitorii de la periferie tăiau în timpul nopţii arbori tineri pentru lemne de foc, sau păşteau ziua caprele în desiş. Martîn Martînovici nu-i putea împiedica, şi asta îl aducea la desperare.

Rămase mult timp învăluit în singurătatea codrului. Simţea lămurit cum se mişcă, zvonesc, se trezesc şi se dezmorţesc copacii, tufişurile, ierburile. Ori poate că se înşela, poate că nu erau decît gîngăniile, deşteptate de razele soarelui, care făceau să foşnească frunzele moarte... Da, chiar aşa era : iată, pe grămăjoara aceea de găteje, pe crenguţele putrede, îngrămădindu-se, lipindu-se strîns unele de altele, buburuze cu aripioare roşii punctate cu negru ; spatele lor aducea cu un minuscul chip de om ; se mişcau agale, înghesuindu-se, desfătîndu-se în razele de soare.

Departe de tot, dincolo de orăşel, locomotive scoteau vaiete răzleţe, chemîndu-se parcă una pe alta, aburul pufăia ostenit. Pe şantier mugi deodată sirena, ca un semnal de alarmă, stîrnind un cîrd de stăncuţe care trecură speriate peste vîrful arborilor, de-a curmezişul aleii. Ca o droaie de hîrîitoare se ciorovăiau pe întrecute gaiţele.

În liniştea pădurii, orăşelul i se părea îndepărtat ca vremurile de demult. Curios : avea impresia că-l cunoaşte an de an tot mai puţin, că se îndepărtează tot mai mult de el. Era plăcut, dar dureros în acelaşi timp să-ţi simţi singurătatea. Aici, însă, în mij-

locul codrului, era ca acasă: fiecare arbore crescuse parcă din inima lui, fiecare însemna o dată importantă în viaţa lui. Acum, nimeni nu mai avea nevoie de el, mai toţi îl uitaseră pe dînsul, pensionarul, care se alesese şi cu o poreclă caraghioasă: „Moş copăcel". A făcut tot ce a putut, odinioară. În definitiv, e bine şi aşa: fiecare trăieşte cum poate, făptuieşte pe măsura posibilităţilor sale. Dar şi el va trăi, va dăinui şi după moarte: prin acest parc şi prin grădina publică din oraş, care vor creşte an cu an, care vor umbri în fiecare vară pămîntul cu frunzişul lor şopotitor. Gloria adevărată nu cere numaidecît strălucire, fast, proslăvire zgomotoasă; ea se mulţumeşte şi cu conştiinţa că ţi-ai adus misiunea la îndeplinire. Trîmbiţele amuţesc cu timpul, oamenii se plictisesc să strige mereu acelaşi lucru, iar luciul păleşte, se întunecă. Neclintit străjer al gloriei rămîne doar fapta creatoare a omului. Şi numai cine n-a făcut nimic în viaţă, numai cine a avut o existenţă searbădă nu poate rîvni cununa ei.

Din cînd în cînd şi fără veste îl vizitau foşti elevi de-ai lui. Vara trecută se întîmplaseră în orăşel cinci deodată. Veniseră la el cu toţii. Doi erau modeşti învăţători, oameni simpli la vorbă şi la port, încălţaţi cu cizme, încinşi cu curele peste bluzele lungi; amîndoi erau arşi de soare şi de vînt, amîndoi aveau bărbi mici, ţărăneşti. Alţi doi, încărunţiţi de timpuriu, dar voioşi şi guralivi ca nişte adolescenţi, ajunseseră ingineri şi lucrau la nişte mari combinate metalurgice din Ucraina; veniseră cu de-ale gurii şi chiar cu cîteva sticle de şampanie. Al cincilea — uscăţiv, scund, tot timpul dus pe gînduri şi tăcut, dar zîmbitor — era acum agronom,

mare specialist, vestit în toată ţara; nu de mult fusese ales membru al Academiei de Ştiinţe.

Dăduseră buzna gălăgioşi în chilioara lui, aducînd cu dînşii veselie şi însufleţire. L-au îmbrăţişat pe Martîn Martînovici, l-au sărutat şi l-au copleşit cu întrebări, turuind cîte şi mai cîte — lucruri fără însemnătate, dintr-acelea care se spun la început cînd oameni apropiaţi se revăd după îndelungată despărţire. Cu ochi scăldaţi în lacrimi şi glas tremurător, Martîn Martînovici bîiguia:

— Vă mulţumesc, dragii mei, vă mulţumesc că n-aţi uitat de un bătrîn ca mine...

Oaspeţii neaşteptaţi s-au veselit mai tare şi au prins a striga pe întrecute:

— Iubite Martîn Martînovici, nu v-am uitat niciodată... Cele mai scumpe amintiri din copilăria şi adolescenţa noastră se leagă strîns de dumneavoastră... Dumneavoastră trebuie să vă mulţumim pentru frumoasele zile pe care le-am petrecut la şcoală, în primăvara vieţii noastre... Ferice de aceia care au prieten pe cel mai bun dintre toţi prietenii — pe dascălul lor... Tocmai fericirea asta ne-a fost dată nouă...

Nu-şi mai aducea aminte cuvintele fiecăruia: nu se exprimau la fel, dar spuneau în fond acelaşi lucru.

Se duseseră apoi cu toţii în parc şi-şi petrecuseră acolo restul zilei. Despre cîte n-au vorbit, cîte amintiri n-au depănat!...

— A crescut pădurea noastră şi noi o dată cu ea... Ba nu, băieţi, chiar am întrecut-o... sîntem cu o sută de ani mai bătrîni ca ea...

Fiecare a spus cîte ceva despre sine însuşi, lăudîndu-se cu profesiunea pe care o îmbrăţişase. Din vorbă în vorbă, au ajuns desigur să se contrazică şi

să se înfrunte, susţinînd fiecare că munca lui este mai grea şi mai importantă decît a celuilalt. Numai învăţatul agronom nu zicea nimic, ci-i asculta dus pe gînduri şi zîmbea. După o vreme, însă, nemaiputîndu-se stăpîni, le-a întrerupt sfada şi a grăit potolit, dar cu hotărîre :

— Dragii mei prieteni, fiecăruia din noi îi este scumpă munca şi ea este viaţa lui. Va să zică, în fiecare din noi arde focul creaţiei. Vorba ceea, *hoc vince* [1]. Dar dacă noi toţi sîntem cuprinşi de această dragoste de muncă, de setea de a cunoaşte, asta numai fiindcă primele scîntei ni le-a aprins în suflet iubitul nostru dascăl, Martîn Martînovici, acest mare îndrăgostit de muncă şi adevărat făcător de minuni. De aici trebuie să tragem următoarea învăţătură : cea mai frumoasă muncă este aceea a dascălului. Arta de a înflăcăra sufletul, de a făuri oameni, este cea mai anevoioasă şi mai nobilă dintre arte. Iată, noi am trăit şi am luptat atîţia ani ; unii dintre noi au ghiocei la tîmple, dar nici unul nu l-am uitat vreodată pe scumpul nostru Martîn Martînovici, iar cînd îl întîlnim, parcă întinerim, ne aprindem şi mai tare.

Şi agronomul a turnat vin în pahare, a ciocnit cu Martîn Martînovici şi l-a sărutat plin de emoţie. Iar Martîn Martînovici era atît de tulburat, încît l-au podidit lacrimile.

Adînc mişcaţi, toţi au închinat şi au început să cînte : „Hei, hei, vinu-i dulce..."

Martîn Martînovici o luă înapoi, ca să se întoarcă în oraş ; dar tocmai cînd trecea prin crîngul de mesteceni — colţişorul lui preferat, luminos, mîngîietor, unde împărăţeau arborii cu tulpina imaculată — văzu o echipă de muncitori descărcînd dintr-un camion topoare, ferăstraie şi tot soiul de unelte. În apropiere, un flăcăiaş aţîţa focul stînd pe brînci şi suflînd în el din răsputeri ; o trîmbă de fum se înălţa, dreaptă ca lumînarea. De departe simţise Martîn Martînovici mirosul acela răşinos. Îi sări inima din loc ; nu mai văzuse niciodată lucrători prin părţile astea. De vreme ce au venit aici cu camionul şi cu o droaie de unelte după ei, înseamnă că vor să facă ceva în crîng. Te pomeneşti că sovietul orăşenesc s-a hotărît pînă la urmă să ridice pavilioanele făgăduite ! Dar de ce în crîng şi nu pe lîngă alei, sau în luminişuri ? De teamă şi emoţie, Martîn Martînovici se înăbuşea, iar inima i se strîngea atît de dureros, încît era nevoit să se oprească des, cuprins de ameţeală.

Palid, cu moartea în suflet, se apropie de muncitori abia tîrîndu-şi picioarele amorţite. Aceştia îi aruncau priviri nepăsătoare şi, vorbind între ei, îşi vedeau mai departe de treabă, descărcînd uneltele şi nişte corturi din pînză groasă. Fierul cădea pe pămînt zăngănind. Flăcăiaşul roşcovan de lîngă foc, ameţit de fum, întoarse capul, pironind asupra noului venit o privire plină de curiozitate. Un om mai în vîrstă, cu faţa morocănoasă, pometii obrajilor ieşiţi, mustăţi stufoase şi o şapcă cenuşie trasă pe ochi, se răsuci supărat spre Martîn Martînovici şi porni fără chef în întîmpinarea lui.

— Ce iscodeşti pe-aici, tătucule ?

— Aş fi curios să ştiu şi eu ce aveţi de gînd să faceţi în locul ăsta.

Morocănosul, care părea să fie şeful de echipă, îl privi cu luare-aminte pe sub sprîncene. Îşi propti mustaţa în pumn şi-i răspunse fără chef :

[1] Prin acest semn vei învinge (lat.) (n.t.).

— Cum adică ce-avem de gînd ?... Să defrişăm terenul.

— Dar să am iertare... la ce vă trebuie teren defrişat în pădure ?

— Ei, asta-i acum !... Curios om mai eşti !... O să se construiască... Un stadion !... Pentru zece mii de oameni... Acum te-ai lămurit ?... Îţi dai seama ce mai coşcogea lucrare ?...

Şi omul rînji, dezvelind sub mustăţi două şiruri de dinţi lungi şi rari, iar obrajii veştezi i se adunară în zbîrcituri groase.

— Să am iertare, dar ăsta este, cum vedeţi, un parc, suprafaţă plantată şi nicidecum pădure... Mestecenii aceştia i-am sădit odinioară eu însumi, împreună cu elevii mei...

Şeful de echipă îşi luă un aer aspru, ba chiar se încruntă.

— Asta nu ne priveşte, tătucule... Nu dumneata şi cu mine hotărîm... Crezi că alţii n-au cap ?... Şi apoi, nu-i treaba noastră să dăm cu critica. Asta-i !...

Îşi trase şapca mai pe ochi şi o luă spre camion, trecînd pe lîngă lucrători.

Zguduit de asemenea veste, Martîn Martînovici se afundă în crîng.

Cînd ajunse în orăşel, intră la oficiul poştal şi-i expedie lui Vladimir, la Moscova, următoarea telegramă : „Vino-mi în ajutor. Se taie crîngul de mesteceni."

Porni prin grădina publică ; simţea o nevoie arzătoare să se odihnească, să-şi vină în fire. Cu vîrsta, ajunsese să plîngă din te miri ce : cum se tulbura mai tare, îl podideau lacrimile. I se întîmpla să plîngă numai cînd îşi aducea aminte de ceva. Aşa păţi şi acum : cu gîndul la telegramă, nu se mai putu stăpîni şi izbucni în plîns. Se lăsă pe o

bancă, ştergîndu-şi ochii cu batista. Trecătorii se uitau la el miraţi şi întorceau capul : ce parapon o fi dat peste bătrînul ăsta slăbănog, cu pălărie dinainte de Revoluţie ?

Mult timp rămase aşa, plîngînd, pe bancă. Deodată auzi chiar lîngă el un glas subţirel de fată, tremurînd de îngrijorare :

— Martîn Martînovici, ce-aţi păţit ? Ce s-a întîmplat ?

Înălţă capul speriat. În faţa lui se aflau două fete în pardesie şi cu berete albe pe cap. Le recunoscu : erau comsomolistele pe care le întîlnise dăunăzi în scuar şi care-l conduseseră pe urmă pînă la grădina publică. Chipul i se însenină, ba chiar le surîse fără să vrea şi le făcu loc pe bancă. Fetele, însă, se aplecară mai tare spre el, privindu-l cu nedumerire. Agnia cea durdulie îl privea în tăcere, încruntată ; oacheşa Natalia, cu toate că zîmbea, era uluită.

— Treceam pe aici, în fugă, şi deodată... uite-l pe Martîn Martînovici cum stă şi plînge... zise dînsa îngrijorată. Ce e ? Ce s-a întîmplat ? O nenorocire ?

Dar Agnia, în felul ei cam repezit, hotărî pe loc :

— Nu vezi că-i bolnav rău ? Drace ! A rămas bătrînul singur, nu-i poartă nimeni de grijă...

— Nu mie trebuie să-mi poarte de grijă, fetelor, nu... Martîn Martînovici se ridică în picioare şi, surîzînd printre lacrimi, le întinse mîinile. N-oi fi pricepînd eu multe... Dar ştiu una şi bună : patruzeci de ani am tot amenajat, împreună cu copiii, uneori şi cu părinţii lor, grădini, scuaruri, parcul acela de la marginea orăşelului. Cît m-am trudit, cît a trebuit să lupt cu rutina, înapoierea, cu rămăşiţele trecutului, cu prejudecăţile filistine... Dar

eram tînăr, plin de putere şi de încredere în viitor... Şi acum, iată... poftim... au început să taie crîngul de mesteceni...

— Cum se poate ? strigară într-un glas fetele. E o absurditate... Cine v-a spus ?

— Au venit lucrători, cu topoare şi ferăstraie... Acum, cică, alegeau locul... pentru nu ştiu ce stadion...

Fetele se uitară una la alta, apoi iar la el, căutîndu-i privirea : nici nu le venea să creadă.

— Staţi puţin, Martîn Martînovici... o fi o neînţelegere la mijloc, spuse Natalia cu glas cumpănit. E vorba să se construiască un stadion... Am luptat şi noi pentru asta... Dar în nici un caz în crîngul de mesteceni... nici pomeneală...

— Bine, dar atunci... de ce a venit acolo echipa de muncitori ?... Nu ca să taie copacii, să defrişeze terenul pentru construcţie ?... Este un fapt, dragele mele, un fapt indiscutabil... Am şi telegrafiat băiatului meu.

Roşie de mînie, Agnia o apucă de braţ pe Natalia şi o smuci :

— Hai, Natalia ! Trebuie să facem tărăboi ! Fir-ar să fie !

Natalia cuprinse în mîna ei degetele bătrînului şi le strînse cu căldură.

— Nu fiţi îngrijorat, Martîn Martînovici... Aflăm noi îndată totul... Trebuie să fie o încurcătură, nu se poate... Vă spunem noi deseară ce a fost...

Martîn Martînovici se uita tăcut la ele, zîmbea cu duioşie şi amărăciune. Încerca să-şi dea seama ce se întîmplă cu el şi inima i se strîngea. Ceva cu totul nou şi neobişnuit pusese stăpînire pe dînsul ; răsuflarea i se tăia, mîinile şi picioarele îi amorţeau, îl furnicau, îl înţepau... Încă o clipă, două, şi

o să cadă lat chiar aici, în mijlocul grădinii publice, şi n-o să se mai scoale. Invingîndu-şi cu greu ameţeala, se lăsă să cadă pe bancă.

Nu i-a fost de loc uşor să ajungă acasă ; a trebuit să se oprească mereu, ca să-şi mai tragă sufletul. Nici nu băga de seamă oamenii grăbiţi care-i veneau în întîmpinare, îl înghionteau, sau îl ajungeau din urmă şi îl întreceau. Dar cînd să deschidă portiţa, un gînd nelămurit îi străpunse creierii înceţoşaţi : parcă mai trebuia să facă ceva înainte de a intra în casă, un lucru de mare însemnătate, care nu suferea amînare. Înlemni în poartă, tot încercînd să-şi amintească şi suferind cumplit fiindcă nu izbutea. Ce trebuia să facă, unde a vrut să se ducă, cu cine intenţiona să vorbească ?... Gîndul acela îl străfulgerase, îl arsese ca un fier înroşit, pe cînd se găsea la oficiul poştal. După aceea, însă, nu ştiu cum se spulberase fără veste. Curios, doar cînd i-a venit gîndul acela (ah, dacă şi l-ar aminti, dacă l-ar putea readuce în conştiinţa lui !... Un gînd atît de simplu, în care se adunase toată mînia lui !...), parcă mai prinsese suflet şi puteri. A fost însă destul să se întîlnească în uşă cu alţi cetăţeni şi să se indigneze de nepăsarea ce o arătau unii altora şi cu toţii lui, om bătrîn, ca să-l apuce iar slăbiciunea dinainte, iar gîndul să se mistuie ca fumul. Din nou îl copleşise amărăciunea...

Cum şedea aşa, în poartă, simţi deodată că-l înghionteşte cineva — o femeie grasă, cu pungi vinete sub ochii mici, răutăcioşi şi batjocoritori ; în mîini avea două plase încărcate cu cumpărături. Martîn Martînovici o întîlnise de multe ori prin curte, ştia că o cheamă Maria, că strigă de cutremură împrejurimile, dar nu ţinea de loc s-o cu-

ñoască mai îndeaproape, fiindcă nu putea s-o sufere.

— Ce dracu stai în calea oamenilor, momîie bătrînă!... Lasă femeia să treacă în voie!... Pătrunse mînioasă în curte, agitîndu-şi valurile de osînză, dosul voluminos şi lăsînd portiţa deschisă; fără să întoarcă capul, prinse a striga cît o ţinea gura: Poftim! Au plodit la trîndavi... Pensionari!... I-auzi ce-au mai scornit!

Martîn Martînovici se înăspri la faţă; cu aer grav şi demn porni pe trotuar iarăşi către centru.

„Nu mai încape de alţii, femeia asta... Trăieşte ca un animal... hulpav... Pînă şi bucuria omului a trecut-o prin maşina de tocat carne. Altceva nu ştie decît să se îmbuibe şi să agonisească. O, în ziua de azi filistinul e mai dezgustător şi mai josnic ca oricînd..."

Merse o bună bucată de vreme, căutînd să se ţină cît mai aproape de zidul caselor, ca să nu dea trecătorii peste el. Umbla în neştire, fără nici o ţintă, încotro îl duceau paşii, stăpînit de o singură şi chinuitoare dorinţă: să înnoade firul gîndurilor acolo unde se rupsese. Şi îşi zise că n-ar strica să se ducă iarăşi în grădina publică, iar de acolo la oficiu — locuri care-l atrăgeau îndeosebi — doar-doar o să-şi amintească.

„Ce uituc am ajuns!... Bătrîneţile... pesemne că nu mai am mult de trăit..."

De după colţ se ivi în piaţă un detaşament de ostaşi ai Armatei Roşii; cu armele pe umăr, mergeau în cadenţă, ridicînd sus piciorul şi lovind energic caldarîmul, de răsuna toată piaţa. Martîn Martînovici se opri şi se simţi deodată uşor ca fulgul. Privea cu plăcere ostaşii, mişcarea ritmică a mîinilor, chipurile lor pline de sănătate, şi simţea

cum se înviorează, cum inima îşi mai potoleşte bătăile. Soldaţii porniră să cînte un cîntec vesel, în ritmul paşilor lor, şi piaţa parcă se populă şi se însufleţi.

Dincolo de scuar, Martîn Martînovici zări cele patru coloane galbene ale clădirii sovietului orăşenesc, cu stema statului pe cornişă. Şi cum le văzu, îşi aminti pe dată că voia să vină tocmai aici, la Bukreev, preşedintele comitetului executiv al sovietului orăşenesc, ca să protesteze cu energie.

Urcă la etaj şi, ţinîndu-şi pălăria şi bastonul într-o mînă, pătrunse cu aerul de gravitate, caracteristic bătrînilor, în sala de aşteptare a preşedintelui. Înaintea lui erau alţi doi oameni în vîrstă. Se plictiseau, feţele lor nebărbierite păreau somnoroase. Secretarul, în veston cafeniu, cu faţa rumenă şi ochi jucăuşi, frunzărea nişte hîrtii, fumînd de zor şi schimonosindu-se din pricina fumului, de parcă i-ar veni să plîngă. Nu dădu nici o atenţie noului venit, nici măcar nu înălţă capul cînd acesta se apropie de birou şi-i spuse cu hotărîre în glas:

— Trebuie să-l văd neapărat pe preşedintele sovietului orăşenesc într-o chestiune urgentă. Vă rog să mă anunţaţi...

Dar secretarul îl făcea pe surdul şi tăcea mîlc.

— Nu m-aţi auzit?

Unul dintre acei care aşteptau încercă să facă o glumă:

— Scoate-i bumbacul din urechi...

Înţepătura nu avu efect asupra secretarului. Martîn Martînovici simţi iar sfîrşeala aceea de adineaori, inima începu din nou să bată năvalnic. Rămase aşa, în picioare, cîteva clipe, stingherit, apoi suspină încetişor.

— Tovarăşe Arbuzov, auzi el în spate o voce groasă şi supărată, cum se poate aşa ceva... E om bătrîn... nu cunoaşte rînduielile... Dă-i o mînă de ajutor... explică-i...

Secretarul ridică în sfîrşit capul şi privirea ochilor lui jucăuşi lunecă pe lîngă Martîn Martînovici. Dincolo de uşa biroului prezidenţial izbucniră hohote ascuţite, apoi mai multe glasuri se învălmăşiră. În spate ţîşni iar, înveselită şi cu accent de pizmă, vocea aceea care-l povăţuise pe Martîn Martînovici să scoată bumbacul din urechile secretarului :

— Nu mai poate de bucurie Bukreev... Om de viaţă, fire de artist, nu altceva... tare-i uşor să lucrezi cu el...

— O fi uşor să lucrezi, ripostă vocea celuilalt, nemulţumit, dar mai greu e să joci după cum îţi cîntă...

Secretarul se lovi uşurel cu palmele peste obraji, se ridică şi-şi întinse mădularele. Apoi vîrî în mîna lui Martîn Martînovici un petic de hîrtie şi-i dădu, familiar şi ironic, următoarea dispoziţie :

— Uite, cetăţene, scrie cine eşti şi ce te-aduce aici, pe urmă şezi olecuţă şi lasă-te furat de visuri, pînă îţi vine rîndul.

Martîn Martînovici aşteptă un ceas încheiat, care-l obosi nespus. Avea impresia că s-a gîndit la foarte multe lucruri în acest răstimp, totuşi, mai tîrziu, i-a fost cu neputinţă să-şi aducă aminte la ce anume a cugetat. Gîndurile i se învălmăşeau, se împleteau, roiau, se destrămau, ca să se ivească apoi din nou, dar în mintea-i înceţoşată era numai haos, iar la inimă simţea un leşin care îl sleia. De cîteva ori a fost cît pe ce să aţipească ; urechile îi ţiuiau şi-i zbîrnîiau ca un roi de bondari, camera se învîrtea cu el, capetele celorlalţi i se păreau că plutesc prin aer ca nişte băşici de săpun. A stat totuşi mai departe, neclintit, cu acelaşi aer demn şi foarte grav, care-i făcea pe cei prezenţi să-şi închipuie că venise aici pentru o chestiune din cale-afară de importantă. Bătrînul acesta înalt, uscăţiv, nu semăna cu solicitanţii obişnuiţi, pricinaşi, chiţibuşari, care veneau cu cine ştie ce pretenţii de ordin cu totul personal. Pînă şi secretarul îi arunca din cînd în cînd cîte o privire pe sub gene, ca şi cînd ar fi muncit de o nedumerire. La un moment dat chiar, parcă pierzîndu-şi răbdarea, l-a întrebat repezit :

— Stimabile, nu cumva eşti tatăl aviatorului Podsosov ?

Se vede, însă, că Martîn Martînovici nu l-a auzit, căci nu i-a răspuns. Secretarul a ridicat din umeri şi a zîmbit batjocoritor fără nici o noimă.

Cînd îi veni rîndul, în sfîrşit, Martîn Martînovici pătrunse în biroul preşedintelui comitetului executiv al sovietului orăşenesc cu acelaşi aer demn cu care intrase în sala de aşteptare, deşi îndelungata şi obositoarea aşteptare îi topise energia adunată şi-l făcea să se simtă neputincios şi slab.

Tovarăşul Bukreev, un om scund şi rotofei, ras de la ceafă pînă la bărbie, cu obraji bucălaţi şi gură de copil năzuros, îl întîmpină în picioare.

— Vă rog să mă iertaţi că v-am făcut să aşteptaţi atît de mult. Ştiţi... chestiuni arzătoare, care nu suferă amînare... Operativitatea înainte de toate... Bună ziua ! Luaţi loc, vă rog, şi... daţi-i drumul !

Preşedintele se aşeză, căscă fără veste ochii, dar Martîn Martînovici îşi dădu seama că ochii aceia cenuşii nu-l văd, că preşedintele e cu gîndul în altă parte, că îi e lehamite de vizitatori.

— În primul rînd, tovarăşe preşedinte, începu Martîn Martînovici cu oarecare solemnitate, ţin să vă amintesc că eu sînt acela care toată viaţa am sădit copaci în oraş. Am fost mulţi ani învăţător aici şi sute de oameni au trecut prin şcoala mea...

— Da, da, ştiu... îl întrerupse tovarăşul Bukreev, bătînd darabana cu degetele în masă. Am auzit de dumneavoastră, cum să nu... cu toate că mai multe am auzit, desigur, despre fiul dumneavoastră...

De bună seamă că Bukreev era un om plin de viaţă şi expansiv din fire, căci se frămînta nerăbdător în fotoliu ; obrajii, ochii lui şireţi, nasul cîrn jucau pe dinaintea lui Martîn Martînovici ca ai unui şcolar neastîmpărat, căruia i s-a urît să tot stea în clasă şi să asculte o lecţie plicticoasă.

— Şi după cum spuneam, oraşul... e plin de verdeaţă... şi fiecare copac i-e drag celui care l-a sădit. Ştiţi cîtă trudă a cerut plantarea parcului ? A fost o adevărată luptă, nu numai cu lutul şi maidanele, dar şi cu ignoranţa, cu ideile înapoiate, cu mărginirea provincială. Şi tocmai acum, cînd acest parc a devenit mîndria cetăţenilor şi singurul loc de odihnă plăcut şi sănătos, tocmai acum să daţi dispoziţie, aşa, din senin, să se strice colţişorul cel mai frumos al pădurii, crîngul de mesteceni ?! Spuneţi-mi : n-am eu tot dreptul să protestez cu energie împotriva unui act atît de revoltător ?

Cu zîmbetul pe buze, preşedintele dădea din cap aprobator şi bătea mai departe darabana cu degetele în birou.

— Nu numai că aveţi tot dreptul, dar chiar sînteţi obligat... Eu unul, dacă aş fi în locul dumneavoastră, aş face un scandal de pomină.

Martîn Martînovici amuţi. Comitetul executiv al sovietului orăşenesc luase hotărîrea să fie tăiat

crîngul de mesteceni, iar preşedintele său îl îndemna să se răzvrătească împotriva acestei hotărîri... Împărtăşindu-i mînia şi aprobîndu-i protestul, tovarăşul Bukreev ori nu înţelegea despre ce e vorba, ori îşi bătea joc de el.

— Îmi daţi voie să vă pun o întrebare, tovarăşe preşedinte ?

Tovarăşul Bukreev se aplecă radios peste birou spre Martîn Martînovici şi ridică mîna vrînd să spună că-l ascultă bucuros.

— Poftim, tovarăşe Podsosov, poftim !... Vă rog!...

Martîn Martînovici tuşi ca să-şi dreagă glasul, chibzui un pic, apoi îşi pironi privirea asupra lui Bukreev. Probabil că privirea aceasta avea ceva neliniştitor în ea, căci zîmbetul se şterse cît ai clipi de pe faţa preşedintelui comitetului executiv. Bukreev se rezemă mai bine de spătarul fotoliului şi-l preveni delicat :

— Numai vă rog să fiţi cît mai scurt... vorba ceea, treceţi de-a dreptul la concluzii, fiindcă... (se uită la ceas)... peste vreo cinci minute intru într-o şedinţă... A treia pe ziua de azi !... Sînt frînt de oboseală...

Martîn Martînovici îşi pierdu elanul ; oftă cu obidă.

— Mă pot lipsi de întrebare... Vă mulţumesc că m-aţi ascultat şi aşa... Înţeleg...

Şi se ridică încetişor de pe scaun. Bukreev se ridică şi el în grabă, de parcă acum s-ar fi temut să nu-l scape pe Martîn Martînovici.

— Vai de mine ! Se poate ? Vă ascult cu dragă inimă pînă la capăt... Vă rog să-mi puneţi întrebarea dumneavoastră !...

Martîn Martînovici simţea prea bine că prezenţa lui e neplăcută preşedintelui, care totuşi nu îndrăznea să pună capăt brutal discuţiei.

— Bine, atunci am să vă întreb. Vă rog să-mi spuneţi, tovarăşe Bukreev, a existat vreodată în viaţa dumneavoastră un lucru sau, să spunem, o faptă de care să fiţi şi astăzi mîndru, un lucru sau o faptă care să vă fi prilejuit cea mai mare satisfacţie ?

Tovarăşul Bukreev îşi îndreptă spinarea, scoase pieptul înainte şi holbă ochii la Martîn Martînovici peste măsură de uimit. Mai întîi înălţă sprîncenele roşcovane, apoi le încruntă.

— Mai concret, vă rog...

— Întrebarea e cît se poate de concretă... şi cu totul omenească... Bunăoară, aţi dus vreodată o luptă izvorîtă din întreaga dumneavoastră atitudine, din suflet cum s-ar spune... iar scopul acestei lupte a înrîurit întreaga dumneavoastră viaţă ?...

— Să admitem că a fost aşa ceva, făcu Bukreev, zîmbind nu prea convins. Şi ce vreţi să spuneţi cu asta ?

— Bu-un. Să presupunem că această luptă a avut rezultatul dorit : aţi învins, v-aţi atins scopul... Dar deodată vine un moment prea puţin îmbucurător, se ivesc alţi oameni care se apucă să nimicească fără nici un temei roadele luptei dumneavoastră... să le nimicească aşa, din pură neghiobie...

Tovarăşul Bukreev deveni ţeapăn ; prin ochii lui trecu un fulger de ostilitate. Strînse pleoapele şi-l măsură nedumerit pe Martîn Martînovici. Apoi prinse a-şi scărpina tîmpla cu unghia degetului mic şi declară solemn, impunător :

— Trebuie să ştiţi, tovarăşe Podsosov, că interesele oamenilor muncii constituie factorul hotărîtor în politica noastră. Iar dumneavoastră sînteţi nemulţumit fiindcă acea chestiune priveşte persoana dumneavoastră...

— Nu, nu pe a mea !... strigă Martîn Martînovici ridicînd mîna. Persoana mea nu are ce să caute în discuţia noastră...

Bukreev, însă, continuă cu un zîmbet superior :

— Asemenea atitudine e pur şi simplu necuviincioasă la tatăl eroului cu care se mîndreşte întregul nostru popor. Crîngul şi iar crîngul !... Dar ce este în definitiv un crîng ? Un fleac, nimic, dacă nu foloseşte la satisfacerea nevoilor statului. Pentru reconstrucţia socialistă a oraşului o să sacrificăm nu numai un nenorocit de crîng, ci, la nevoie, chiar şi bunuri mult mai mari, incomparabil mai mari.

— Dar dacă nu e nevoie să sacrificăm nici măcar crîngul ?

Bukreev îşi împreună mîinile la spate, ridică mai tare capul şi izbucni în rîs :

— Înţeleg, înţeleg... fiecare ştie ce-l doare, dar noi vedem altfel lucrurile. Deşi vă respectăm şi vă apreciem, vom tăia totuşi o parte din crîng. Spuneţi şi dumneavoastră : unde se cuvine să construim stadionul dacă nu în crîng ?

Martîn Martînovici se încovoie ca sub o grea povară. Porni încetişor spre uşă, dar în prag se opri şi spuse aspru :

— Tovarăşe Bukreev, mă văd nevoit să vă atrag atenţia că n-am fost niciodată un trîntor şi că păşesc cu fruntea sus pe pămîntul nostru sovietic, conştient că merit cinstire şi respect. Dacă vreţi să ştiţi, mă jigniţi nu numai pe mine, ci şi pe aviatorul Podsosov.

— Cum adică ?... strigă Bukreev înveselit, dar Martîn Martînovici dădu din mînă a lehamite și ieși din birou.

La capătul coridorului, simți că cineva îi pune mîna pe umăr: era tot Bukreev.

— Ce supărăcios sînteți, tovarășe Podsosov! încercă el să-l îmbuneze. În definitiv, ce vreți să dovediți ? Nu m-ați putut convinge. Sovietul orășenesc vrea să dăruiască oamenilor muncii un bun cultural atît de important... iar dumneavoastră sînteți contra... Ce, poate nu-i așa ?

— Eu sînt contra distrugerii unui bun al civilizației...

Bukreev își trecu palma peste capul ras și prinse din nou să rîdă :

— Și cu ce l-am jignit pe aviatorul Podsosov, mă rog dumitale ?

— Vladimir Podsosov a sădit cu mîna lui acest crîng...

— Atunci, cu siguranță că o să aplaude din toată inima hotărîrea noastră, făcu președintele bucuros. Fiți sigur că n-o să aprobe atitudinea dumneavoastră de neînțeles. Altminteri, mi-a făcut plăcere să vă cunosc... Unde mai puneți că-mi plac foarte mult oamenii care nu se lasă... Încă o dată, tovarășe Podsosov, vă rog să nu vă supărați.. trebuie să înțelegi că există lucruri mai mari și mai presus de dorințele noastre...

Cu un gest maiestuos, Martîn Martînovici își duse degetele la borurile pălăriei și se îndreptă spre ieșire.

„Revoltător e că are dreptate în felul lui, își zicea bătrînul fierbînd de mînie ; mergea în neștire, lovind din cînd în cînd cu bastonul în trotuar. Și cu toate că dreptatea e de partea mea... știu, e de par-

tea mea... nu sînt în stare să i-o dovedesc. Își bate joc de ceea ce mie unuia mi se pare clar ca lumina zilei..."

Cînd Martîn Martînovici depăna firul amintirilor, nu putea descoperi în trecutul lui nici măcar o zi pe care să și-o fi irosit degeaba. Pînă și duminicile și sărbătorile i-au fost tot atît de agitate și pline de griji ca și zilele de școală. Școlarii, înarmați cu lopeți și cazmale, veneau la el acasă și, cu dînsul în frunte, porneau spre livada școlii, ori către grădina publică sau scuarul orașului. Martîn Martînovici nu-și dăscălea plictisitor elevii, ci le istorisea o mulțime de lucruri demne de interes despre plante, prietene credincioase ale omului. Se spune de obicei că prietenul cel mai fidel al omului este cîinele ; dar dacă studiezi lumea de basm și atît de bogată a arborilor și florilor, îți dai seama că prietenii cei mai minunați, care te hrănesc și te tămăduiesc, sînt „neclintiții frați" — plantele. Ele se supun cu încredere stăpînirii omului și se adaptează repede. Patria omului este codrul. Cînd omul s-a dat jos din copac și a început să cultive pămîntul, pădurea l-a însoțit. Devenind civilizat, omul a început să cultive și să îmbunătățească soiurile de meri, peri și pruni... Așa a ajuns pe nesimțite Martîn Martînovici să-i deprindă pe copii să iubească lumea vegetală. Și, spre marea-i bucurie, a văzut că micuții deveneau mai cuminți, în sufletul lor se deșteptau sentimente nobile, iar între ei se închega o strînsă prietenie. Copiii se obișnuiau de la o vîrstă fragedă cu gîndul că se pregătesc pentru o muncă obștească de mare însemnătate și că toată fericirea omului stă în cunoaștere și în activitate.

A muncit şi în şcoală fără preget: în ateliere se confecţionau aparate şi planşe pentru fizică şi matematică, material didactic, se alcătuiau ierbare, se legau cărţi, se organizau spectacole şi ani de-a rîndul corul mixt al şcolii a fost vestit ca fiind cel mai bun din judeţ. Din corul acela au făcut parte şi doi din actualii cîntăreţi ai Teatrului Mare. Iar învăţatul horticultor căruia i s-a dus faima a lucrat pe timpul adolescenţei în grădină şi în parc, cot la cot cu dascălul său.

Seara, în odăiţa lui, Martîn Martînovici îşi depăna amintirile şi tristeţea i se strecura în suflet. Trăise şi el odată, muncise, crescuse atîtea generaţii în cultul muncii, pe care o preschimba într-o luptă dătătoare de bucurie. Cugetul îi era împăcat: urîse întotdeauna făţărnicia, pentru că nu putea să făptuiască, să respire în voie decît ştiindu-se liber şi nestingherit. Or, numai în activitate, numai în luptă se simţea liber. Aceeaşi conştiinţă s-a străduit s-o formeze şi la elevii lui. Copilul care ajunge să iubească munca devine prin însuşi acest fapt un cetăţean.

Şi atunci, de ce el, Martîn Martînovici, este condamnat acum să vegeteze, să-şi tîrîie zilele „în tihnă" ? Ce este un pensionar ? Un om „trecut în rezervă". „Trecut în rezervă" — el care a adunat atîta experienţă, cunoaşte atît de bine oamenii, mai are puterea trebuincioasă ca să muncească şi să lupte... Cică e bătrîn, nevolnic, nu mai este în stare să ţină pasul cu realitatea, să înţeleagă spiritul vremii... S-au descotorosit cu delicateţe de el: i-au fost aduse mulţumiri pentru „munca neprecupeţită" şi s-au făcut toate diligenţele necesare ca să i se acorde pensie. Oamenii cu suflet de hîrtie şi chiar unii dintre învăţătorii tineri prinseseră pică

pe dînsul şi s-au pus cîineşte pe capul lui pentru că nici nu voia să audă de experienţele — pe atunci la modă în şcoală — cu „metoda proiectelor", sau cu tot soiul de „planuri daltoniste", „sisteme complexe" şi mai cine ştie ce. Şi doar era contra nu de altceva, dar fiindcă vedea că nu sînt îndeajuns gîndite, nici verificate prin practică şi că nu-s folositoare pentru copii, iar pe deasupra sînt străine sistemului de învăţămînt sovietic. A ieşit, însă, că este un conservator înrăit, care pune beţe-n roate celor ce-şi dau silinţa să dureze şcoala nouă, muncitorească, sovietică. De asta a rămas el singur, numai cu copacii lui, şi i s-a dus buhul de om sucit, ba i s-a mai scornit şi o poreclă: „Moş copăcel". Nici astăzi, însă, nu-i putea încuviinţa şi dezvinovăţi pe cei ce-l scoseseră la pensie: pînă în ultima clipă s-a socotit nu numai în deplinătatea puterilor şi folositor şcolii, dar chiar în stare să împărtăşească experienţa lui tinerilor învăţători, să-i ridice pînă la treapta de maeştri ai profesiunii lor. Nu era invitat la nici o consfătuire raională a secţiei de învăţămînt, la nici o adunare a profesorilor. Odată chiar, a vrut şi el să se ducă la o conferinţă pe raion, dar n-a fost lăsat să intre pentru că nu avea delegaţie; rănit pînă-n adîncul sufletului, n-a mai stăruit s-o obţină.

În anii din urmă s-a apucat să scrie o carte despre îndelungata lui activitate de profesor; era un fel de istorisire simplă, dar plină de învăţăminte. Voia să arate în acele pagini cum s-a străduit să pătrundă sufletul copilului, să afle mijlocul cel mai potrivit de a-l îndruma în viaţă. Trezea în el spiritul de iniţiativă, i-l dezvolta, îl învăţa că trebuie să fie dîrz, perseverent dacă vrea să-şi atingă scopul. Scriind, era stăpînit de o singură idee: că

numai munca și lupta îl înnobilează pe om, că numai desăvîrșirea neîncetată în muncă și curiozitatea mereu trează fac din el un creator adevărat. Anii îndelungați de activitate pedagogică, contactul viu cu copiii de diferite vîrste fuseseră și pentru el o școală nespus de folositoare: a învățat el însuși, s-a format, s-a maturizat și s-a îmbogățit din punct de vedere spiritual. Avea, deci, convingerea că prin această carte își îndeplinește ultima îndatorire față de societate. Vieții nu trebuie să-i rămîi dator, altfel te desparți de ea cu sufletul împovărat. Trebuie s-o părăsești cu zîmbetul pe buze, împăcat, nu să închizi ochii prea curînd de rușine. Își scria cartea încetișor, la vreme de noapte, în liniște și singurătate, ca pe o spovedanie. Își cumpăra caiete de dictando și le umplea, rînd pe rînd, încet, cu scrisul lui ordonat, citeț, caligrafic, fără ștersături. Activitatea sa literară nu o mărturisise decît lui Vladimir, și aceasta cu sfială, în mare taină. Îl rugase să aibă grijă de manuscris și să-l publice. Așteptările nu-i fuseseră înșelate: Vladimir prețui cum se cuvine destăinuirea.

— Bravo, tăticule, de mult trebuia s-o scrii! Nici nu se putea altfel. E foarte interesant! Sînt convins că o să reușești! Cît privește rugămintea ta, n-ai grijă: am s-o îndeplinesc întocmai.

De atunci, în fiecare scrisoare (ocazie cam rară, ce e drept) îl întreba cum stă cu scrisul. Înțelegerea pe care o găsea la băiatul lui îl însuflețea și-l stimula mult de tot pe Martîn Martînovici.

Încercă să lucreze și în seara asta, dar ochii tulburi vedeau caietul ca prin ceață, iar sufletul i se strîngea sub înrîurirea unei mîhniri de neîndurat. Simțea că se sufocă. Începu să se plimbe prin odăiță, uitîndu-se din cînd în cînd, îndurerat, la

fotografia Nadiei, atîrnată pe perete chiar deasupra mesei. Ieși apoi în cerdac. Pîclele nopții ascundeau orășelul ca un văl greu și des care înăbușă orice zgomot. Cerul, fără stele, abia se deslușea. În chichineața din față, la o fereastră, se prefirau pe sub un nevăzut abajur raze portocalii, palide, sărace. Martîn Martînovici se întoarse în cameră și se întinse pe pat. Dar de cum închise ochii, fu năpădit de năluciri ca de coșmar, monstruoase, înfricoșătoare, fără formă — un fel de umbre bronzate, schiloade, îmbucătățite, care se năpusteau valvîrtej asupra lui din pălălaia dogoritoare a unui pojar îndepărtat. Se ridică, ieși din nou în cerdac, apoi se întoarse și continuă să măsoare încăperea în lung și-n lat. Cît ar fi vrut acum să-i calce pragul cineva — orice necunoscut întîmplat pe uliță la ora aceea, numai să-l smulgă din tăcerea și singurătatea pe care nu le mai putea îndura...

„De ce nu intră la mine Klavdia Nikolaevna... Ce bine mi-ar părea să mă ia la trei păzește pentru că n-am fost mai atent cu ea la școală..."

Dar în aceeași clipă auzi ciocănituri în ușă și un glas de fată, ce i se păru cunoscut:

— Martîn Martînovici, ne dați voie?

Răsăriră în fața lui cele două comsomoliste: Natalia și Agnia.

— Poftiți, poftiți... nici nu știți ce bine-mi pare...

Fetele se uitară încurcate în jurul lor.

— Vă rog să ne iertați, reluă cu grabă Natalia. Am dat fuga... la dumneavoastră... numai ca să vă aducem vestea cea bună...

— Totul e-n ordine! o întrerupse Agnia, dezmeticindu-se cea dintîi. Bujorii îi ardeau în obraji, rîdea, se frămînta plină de neastîmpăr și triumfă-

toare în fața lui Martîn Martînovici. Uf, ne-au trecut pe toți căldurile, mai rău ca în focul gheenei...

Natalia surîse și ea, dar clătină capul a dojană.

— Luați loc, ședeți, dragele mele! bolborosea Martîn Martînovici tulburat. Nici nu vă închipuiți ce bucurie mi-ați făcut...

Tinerele, însă, nu-l ascultară: trebuie să fi trecut prin mari emoții de nu se putuseră liniști nici pînă acum. Și parcă te rabdă inima să stai liniștit pe scaun cînd vii la cineva să-i aduci o veste foarte bună, cînd vrei să-l vezi și pe dînsul tulburat, copleșit de fericire? Nici Natalia, radioasă ca și zburdalnica ei prietenă, nu-și putea ascunde bucuria și entuziasmul, oricît s-ar fi străduit să se stăpînească și să pară cumpănită.

— Ce frumos e la dumneavoastră... exclamă ea, îmbrățișînd chilioara cu privirea. Peste tot numai plante, ca într-o seră...

Se apropie de un lămîi, nins de floare, și trase cu nesaț parfumul în piept.

— Vai, ce minunăție... Martîn Martînovici, dar chiar o să facă lămîi?

— Sigur că o să facă, prin preajma Anului Nou...

Agnia se aplecă și ea deasupra unui mugure ca de ceară.

— Ia te uită, miroase... Și a lămîie, și a prăjitură...

Martîn Martînovici zîmbea cu duioșie. Ce mult se deosebeau fetișcanele astea! Și ai jura totuși că sînt surori... Odaia i se părea acum mai luminoasă și împodobită, ba chiar mai încăpătoare...

— Știți ceva, Martîn Martînovici?... sări Natalia; vorbea repede, cu însuflețire. Ne-ați da voie să venim pe-aici... ca să îngrijim și noi lămîii?... Sau așa... numai ca să-i vedem și noi fructele cum se coc...

— Sigur că da! Cu dragă inimă...

Agnia se oprise dinaintea fotografiei care o înfățișa pe Nadia și nu-și mai lua ochii de la ea. Avea un fel curios de a o privi: făcea un pas înainte și se oprea, mai făcea unul și iar se oprea.

— Al cui e portretul, Martîn Martînovici?

Chipul din fotografie era un chip obișnuit, caracteristic rusesc — față rotundă, ochi mari și visători, nas ușor în vînt, gură mare — dar oglindea atîta bunătate lăuntrică, încît părea neasemuit de frumos.

— Soția mea... răspunse Martîn Martînovici pe dată întristat. A murit de tînără. După ce l-a născut pe Volodea...

Natalia se apropie și ea de portret și rămase multă vreme cu ochii pironiți asupra lui. Fetele tăcură un timp, apoi oftară și se întoarseră spre bătrîn, înduioșate.

Martîn Martînovici le mînca din ochi; era fericit să le audă glasurile, să le vadă chipurile tinere. Natalia, cu macii din obraji umbriți de arama pielii, se știa pesemne drăguță, căci era nițel căutată în felul ei de a fi. Trupeșa, durdulia Agnia, care părea o țărăncuță nu de mult venită la oraș, era dimpotrivă deschisă, expansivă.

— Nici nu știți ce mult mă mișcă atenția voastră... o ținea într-una Martîn Martînovici, frămîntîndu-și mîinile. Și mi-ați adus și vești atît de îmbucurătoare... Acum sînt cu sufletul împăcat...

— Cred că nu face să vă mai istorisim toate peripețiile prin care am trecut... spuse Natalia surîzînd și privindu-l pe sub sprîncene ca și cum ar vrea cu tot dinadinsul să-i pună răbdarea la încercare. Nu știu de ce, dar parcă n-am chef. În defi-

nitiv, ce importanță mai are? Am făcut ce trebuia să facem, totul e-n ordine.

— Ba eu una am un chef grozav să-i povestesc... mărturisi Agnia cu naivă sinceritate. Mie-mi place să mă laud cînd am parte de o izbîndă.

Natalia îi șopti cu ciudă:

— Termină! N-are rost să-l mai tulburăm pe bătrîn...

Martîn Martînovici se așeză însă pe scaun, dîndu-le a înțelege că e gata să asculte și că s-ar cuveni ca și ele să-l imite, dacă vor să stea de vorbă. Natalia se lăsă pe un taburet. Agnia luă un scaun, aplecă spătarul spre dînsa și-și rezemă genunchiul de fundul lui.

— Ce vrei să-ți spunem, Martîn Martînovici? începu Natalia surîzătoare. Ne-am zbătut destul și ne-am cam înfierbîntat, dar peripețiile n-au fost chiar atît de multe. În primul rînd, am pus în picioare tot comitetul comsomolului. Pe urmă, în cap cu secretarul, ne-am repezit la comitetul raional de partid.

— Ce tot trăncănești acolo? sări Agnia mînioasă. După tine, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic... Păi se poate, Natalka?... Dă-o naibii! Am făcut un tărăboi, am pus și cetățenii în picioare, curat război, ce mai!...

— Dă-mi voie. N-a fost chiar așa. Îți place ție întotdeauna să faci din țînțar armăsar.

— Și ție să faci din armăsar țînțar! Nu venim noi acuma de la comitetul raional?... Nici n-am apucat să ne răcorim.

— Uf, Agniușa, cînd am să te văd vreodată răcorită? o luă surata ei peste picior. Cu tine nu ți-e frig nici iarna...

— Ia te iută ce mai sînge rece la dumneaei... se supără de-a binelea Agnia. Știi ceva? Lasă fandoseala!... Măcar de față cu bunelu' nu te mai preface...

Natalia se aprinse mai tare la față și-i făcu semn s-o lase în pace. Ca să-și ascundă ciuda, începu să povestească repede, dar cu multă gravitate:

— Cum era și de așteptat, Martîn Martînovici, secretarul comitetului orășenesc a pus la inimă toată povestea. Ba chiar l-a chemat îndată pe Bukreev. L-a luat subțire de tot. Mai întîi i-a vorbit despre șantier, despre fel de fel de treburi de-ale orașului, pe urmă a zis, așa, ca-ntr-o doară, că stadionul o să fie pentru noi o mare realizare culturală, dar că locul lui nu e în parcul orașului: parcul nu e nici destul de mare, și-apoi se cuvine să fie rezervație. Bukreev s-a înfierbîntat și a început să peroreze: „Dar stadioanele din Moscova tot în parcuri sînt, zicea el. Moscova ne dă exemplu, și noi tot în parc o să construim stadionul. Să vezi numai cum ne luăm noi la întrecere chiar și cu Moscova..." Secretarul s-a ridicat în picioare de mirat ce era: de ce să fie construit numaidecît în parc, și tocmai în colțișorul preferat al cetățenilor — crîngul de mesteceni? Bukreev și-a dat frîu liber imaginației: se și vedea ajungînd celebru în toată țara cu stadionul lui din crîng. Atunci secretarul, calm, i-a spus-o răspicat: „Ar fi o nerozie să tăiem crîngul de mesteceni; să găsim alt loc pentru stadion, iar din crîng să facem un parc de cultură și odihnă". Parcă-l văd și acum, mic și îndesat, ars de soare, îl străpungea cu ochii lui negri pe președintele comitetului executiv. Era grav, dar nu știu cum, parcă își rîdea de Bukreev. Acesta, însă, se foia prin birou, striga și se împotrivea: „N-am

să îngădui nimănui să-mi încalce atribuţiile... Eu răspund pentru faptele mele şi nu lucrez la comandă..." S-a înfuriat şi mai tare cînd s-a amestecat în vorbă Agniuşka, cu lipsa ei de tact...

— Ei şi ? sări cea vizată. I-am spus de la obraz : „Aţi făcut o prostie, tovarăşe Bukreev, şi aţi merita să fiţi săpunit în lege... Vreţi să distrugeţi cultura prin cultură... Unde credeţi că ajungem aşa ?"

Natalia se ridică în picioare, îşi potrivi bereta pe cap, îşi netezi părul, apoi încheie :

— Într-un cuvînt, totul e bine cînd se sfîrşeşte cu bine. Secretarul vă trimite salutări şi ne-a rugat să vă comunicăm că nimeni n-o să se atingă de crîngul de mesteceni. Îşi întoarse privirile spre Agnia, îi făcu un semn cu capul spre uşă, pe urmă îi întinse lui Martîn Martînovici mîna. Vedeţi, dar, că ne-am ţinut de cuvînt. Acum, nu mai aveţi de ce să fiţi neliniştit.

Martîn Martînovici, însă, nu văzu mîna întinsă ; se pocni cu palma peste frunte de parcă şi-ar fi adus aminte de ceva important şi exclamă îngrozit :

— Unde mi-e capul ? Nerod ce sînt... Am uitat, mi-a ieşit cu totul din minte... Şi începu să se agite, se năpusti către un colţ al odăiţei, scormoni într-un ungher întunecat. Am să vă fac şi eu în schimb un dar... Se întoarse cu mîinile pline de mere mari, aurii. Chipul îi radia de bucurie. Iaca, vedeţi... *Antonovka*... de iarnă, un soi de mere proaspete, parfumate... Cu mîinile mele le-am cules... din grădina mea. Vă rog să luaţi, sînt ale voastre...

Martîn Martînovici dădu drumul pe masă merelor, care se rostogoliră cu zgomot moale în toate părţile. Vru să mai scoată cîteva din ungherul ştiut numai de el, dar fetele nu-l lăsară :

— Nu se poate, Martîn Martînovici !... Destul !... Vreţi să nu vă mai călcăm pragul ?

La auzul unei asemenea ameninţări, bătrînul îşi luă seama şi răspunse, întinzînd mîinile spre ele :

— Ba să nu faceţi una ca asta... Nu vă închipuiţi, dragele mele, cîtă bucurie şi tinereţe aţi adus în bîrlogul meu !... Nu vedeţi că pentru mine e o adevărată sărbătoare ?

Vizitatoarele schimbară o privire, apoi prinseră a se zori :

— Hai să mergem... am plecat... Noapte bună, Martîn Martînovici.

— Staţi, staţi, merg şi eu cu voi, ştiţi, trebuie să...

Se apropie de cuier, dar Agnia i-o luă înainte, apucă paltonul şi-i spuse rîzînd, de-i străluceau toţi dinţii :

— Ţi-l ţin eu, bunelule.

— Ei, ei, nepoţico ! Nu prea sînt obişnuit...

— Cu noi să nu discuţi, bunelule...

— Dar unde vreţi să mergeţi ? îl întrebă Natalia mirată, întinzîndu-i pălăria. Poate aveţi de gînd să ne conduceţi ?

— Şi de ce, mă rog, nu mi-aş aduce şi eu aminte de tinereţe ? glumi Martîn Martînovici. Dar mai vreau ceva : să mă duc la oficiul poştal. Adineauri, necăjit cum eram, m-am apucat şi i-am telegrafiat lui Vladimir, l-am pus pe foc. Acum, trebuie să-l liniştesc... El ar fi primul care nu m-ar lăuda pentru ce-am făcut...

Agnia se înfipse, însă, cu un aer ameninţător în faţa lui : ochii îi sclipeau ştrengăreşte.

— Iar eu n-am să-ţi dau voie, bunelule... Să nu-l linişteşti de loc.

Natalia se uita la prietena ei şi surîdea cu îngăduinţă.

Martîn Martînovici se prefăcu de-a dreptul înspăimîntat.

— Vai de mine! După cum văd, lucrurile iau o întorsătură neaşteptată... Apărătoarea mea de adineauri s-a preschimbat deodată în duşman de temut... Ce mă fac? încheie el întorcîndu-se către Natalia cu aerul că-i cere ajutorul.

— Aşa, acum n-ai să-i mai telegrafiezi, bunelule. Nu-ţi dau voie. Vladimir Martînovici trebuie să răspundă la chemarea dumitale şi o să vină.

Şi, nitam-nisam, îl apucă de umeri şi-l sărută pe barbă. Apoi înălţă capul, îi prinse mîinile şi i le scutură.

— Martîn Martînovici, te rog frumos, nu-i schimba gîndul. Bunelul meu drag... Doar nu-i cine ştie ce mare lucru pentru el să tragă o fugă pînă aici... Pentru noi, însă, ar fi un adevărat eveniment... Înţelegi ce-ar însemna pentru noi?

Natalia se încruntă. Îi venea s-o dojenească pe Agnia, dar nu-i rezistă şi întoarse capul în altă parte, abia ţinîndu-şi rîsul.

Martîn Martînovici păru să şovăie: se uita la Agnia şi zîmbea încurcat, chibzuind în timp ce-şi răsfira cu o mînă tremurătoare bărbuţa. Fata îl privea şi ea cu ochi strălucitori, tot înălţîndu-se cu nerăbdare în vîrful picioarelor. Martîn Martînovici întoarse ochii spre Natalia, care cerceta, cu voită nepăsare, plantele de pe fereastră, şi, venindu-şi în fire, se îndreptă spre un colţ al odăii de unde-şi luă bastonul.

— Nu, drăguţo, nu pot să-ţi fac pe plac.... N-am dreptul... Eu, draga mea, n-am să fac altceva decît să îndrept o greşeală... Dacă însă băiatul meu o să vrea să ne viziteze, n-am putea decît să ne bucurăm.

Agnia se bosumflă, dădu din mînă dezamăgită şi bodogăni:

— Povestea s-a sfîrşit...

Natalia se întoarse repede spre ei şi bătu din palme:

— Foarte bine, Martîn Martînovici! Aşa!

Pe uliţa cufundată în beznă şi linişte, ca în toiul nopţii, nici ţipenie de om. Numai undeva, departe, zdrăngănea un pian şi din cînd în cînd locomotivele care pufăiau în gară slobozeau un vaier sfîşietor, însoţit de zornăiala tampoanelor lovite unele de altele.

Fetele îl luară de braţ pe Martîn Martînovici şi tustrei merseră o vreme în tăcere. Bătrînul se simţea de minune între ele: interesul cald şi sincer pe care i-l arătau îi mergea drept la inimă, ca un balsam.

— Vai, făcu deodată Agnia, cu un oftat, povestea s-a sfîrşit...

— Cînd o să-ţi vină şi ţie minţile la cap, Agnia? o dojeni cu asprime Natalia. S-ar cuveni să te porţi mai cu chibzuinţă...

— Of, Natka, mai lasă-mă în pace cu dăscăleala ta. Chibzuinţă şi iar chibzuinţă... Vrei să mă faci să cred că nu ţi-a venit niciodată pofta să te laşi şi tu în voia visului?

Martîn Martînovici îi apucă mîna şi i-o strînse.

— Aşa e, aşa e, nepoţico... Trebuie să-ţi făureşti visuri, trebuie...

A doua zi dimineaţă, Martîn Martînovici primi de la noră-sa următorul răspuns: „Vladimir plecat în cursă lungă". Împături cu grijă telegrama şi o puse în sertarul mesei alături de toate scrisorile lui Vladimir, legate cu o sforicică. Ţinea la pache-

țelul acela ca la ochii din cap. În răstimpuri, îl scotea de la locul lui și recitea epistolele așternute cu cerneală violetă pe hîrtie simplă. Telegrama îi aminti de Vera — soția băiatului său — o femeie măruntică, cu pielea ca laptele și păr negru, lung, ce-i cădea în bucle pe umeri. Era o fire sprințară, mereu rîdea cu hohote. Lui Martîn Martînovici nu-i plăcuse : i se părea prea naivă, poate chiar ușuratică și superficială, ceea ce, după părerea lui, era de-a dreptul jignitor pentru Vladimir. Se arăta însă prietenoasă și afectuoasă cu socru-său, iar Vladimir o iubea, se vede, și aceasta era esențialul.

În fața ferestrei, o tufă de liliac își întindea către soare ramurile încărcate de boboci și de mugurii abia plesniți ai primelor frunze. Deasupra se întindea, albastru, clar, cerul și pluteau agale nori albi învălătuciți. Prin văzduh se roteau neliniștiți porumbei. Aproape de tot, în grădiniță, își depănau viersul graurii, iar în ogradă lărmuiau înfundat copiii. Departe de tot, pe șantier, sirena șuieră suitor, sfîșiind văzduhul ca o pală de vînt. Lui Martîn Martînovici îi creștea inima la gîndul că dincolo de orășel se întinde pînă hăt-departe necuprinsa țară, că pretutindeni clocotește o activitate gigantică, împletită din fapte pline de îndrăzneală și eroism. Acest ocean de fapte cuprindea și munca lui Vladimir — grea, neînfricată, care cere atîta prezență de spirit, stăpînire de sine, voință și abnegație. O țară întreagă îl cunoaște și se mîndrește cu el... Și astfel Martîn Martînovici își aducea treptat aminte de tinerețea lui, de Nadia, atît de timpuriu plecată de lîngă el, și-și zicea că e bătrîn și că nu peste multă vreme va părăsi și el cărările vieții.

Trăise și el demn, muncind cinstit și modest, nu spre folosul său personal, ci spre binele obștesc. A

muncit și a luptat pe măsura puterii și priceperii lui, cu dragoste pentru profesiunea sa, care i-a fost și suprema satisfacție. Așa își iubește, probabil, munca, orice artist inspirat. Gîndul îi zbura din nou la băiatul lui, și plîngea, și rîdea de fericire în același timp. Îl vedea parcă aievea pe Vladimir, înalt și uscățiv ca și el, stînd în fața lui țanțoș, hotărît, în salopeta de aviator, cu mîinile împreunate la spate, rîzînd voios, încrezător, conștient de valoarea sa.

Ca întotdeauna în aceste clipe de fericire, Martîn Martînovici își simți inima sleită și se întrebă cu spaimă de moarte : dacă într-o bună zi n-o să mai bată ?... Se ridică încetișor de pe scaun, pe furiș parcă, ieși cu băgare de seamă în grădină și trase în piept, cu nesaț, aerul proaspăt. Acum se simțea mai bine, iar spaima de adineauri i se păru o slăbiciune rușinoasă.

Se îmbrăcă, se încinse cu cureaua, vîrî la cingătoare o toporișcă, își săltă pe umăr hîrlețul și o porni spre crîng.

Rătăci multă vreme sub poala pădurii, prin sihla de mesteceni și plopi de munte. De cîteva ori se afundă în desiș, dar ieși din nou cu inima strînsă : i se năzărea și acum că aude loviturile de topor și hîrșîitul ferăstraielor. Crîngul de mesteceni se învecina într-o parte cu islazul și puzderia de trunchiuri albe, cu crengile dese, pletoase atîrnînd pînă la pămînt, strălucea la soare într-un snop de flăcări. Tulpinile înalte, zvelte, presărate cu pete și dungi întunecate, păreau a se mișca, fremătau, aruncînd din cînd în cînd prin pîcla albăstruie reflexe sidefii. Soarele își înfigea razele pînă în inima desișului și, în năvalnicul potop de lumină, depărtările împînzite cu trunchiuri căpătau transparențe de vis.

Martîn Martînovici îşi aminti cum arată meleagurile astea vara, în asfinţit: mestecenii erau cuprinşi de văpăi, iar prin frunzare roiau parcă vîrtejuri de scîntei. Domnea atunci o linişte tainică, numai de freamătul iluzoriu şi de viersul timid al înaripatelor tulburată, care te făcea să poposeşti în cale şi, cuprins de melancolie, să iei aminte la cele ce se întîmplă în sufletul tău.

Martîn Martînovici nu se mai putu stăpîni; porni spre locul unde cu o zi înainte îşi descărcau uneltele lucrătorii. Dincolo de zăvoiul de sălcii şi răchite zări creştetul ascuţit al cortului şi un firicel vînăt de fum răsucindu-se în văzduh. Încremeni locului. Un timp ascultă cu atenţie, ţinîndu-şi răsuflarea, dar în jurul cortului domnea liniştea: lucrătorii sau dormeau, sau plecaseră pe la casele lor. I se păru totuşi că pajiştea se făcuse mai mare, mai luminoasă. N-a avut puterea să meargă mai departe: se temea să nu dea iar ochi cu mustăciosul şef de echipă, cu lucrătorii înarmaţi cu topoare, şi să nu vadă cumva mesteceni doborîţi. Făcu cale întoarsă, neţinînd seama că pletele reci ale nuieluşelor de salcie şi răchită îi biciuiau faţa şi umerii.

Ajuns la marginea pădurii, dezgropă cîţiva mesteceni şi tei tineri, îi legă cu un curmei şi, săltîndu-i pe umăr, porni pe o veche potecă de vale, spre rîu.

Departe, în afara oraşului, locomotivele ţîhneau din cînd în cînd, parcă grijuliu, iar coşurile centralei electrice mîzgăleau cu funingine zarea. Ciorile poposeau pe buruienile bătrîne şi scormoneau arătura proaspătă; în răstimpuri ridicau pliscul, întorceau încoa şi-ncolo capul, apoi, fîlfîind greoi din aripile negre, săreau mai la o parte. Răsfirat pe coline, orăşelul părea de departe coşcogea aşezare.

Acoperişurile roşii şi verzi ţeseau o pînză numai în vale întreruptă de ramurile desfrunzite ale copacilor grădinii publice. Fosta piaţă a catedralei din vîrful colnicului lat era şi ea umbrită de arbori. Cîteva clopotniţe scorojite îşi înălţau, parcă ruşinate, turlele. Spre miazăzi zbura un avion bimotor de pasageri şi corpul lui de aluminiu sclipea din cînd în cînd. Vîjîitul motoarelor, ca un cînt îndepărtat, aducea cu vibraţia gravă a dangătului de clopot.

Şi din nou îşi aduse aminte Martîn Martînovici de băiat: era plecat în cursă lungă; poate că acum plutea sus de tot deasupra taigalei sau tundrei, scrutînd ca şi el depărtările înceţoşate. S-o fi gîndind la tatăl lui în clipa asta... Ce-i venise să-i telegrafieze? Caraghios, naiv... Dacă Vladimir ar fi primit telegrama, i-ar fi fost ruşine pentru taicăsău: ce însemnătate puteau să aibă pentru el nişte copaci doborîţi în crîng? El, care trebuia să răzbească prin vălurile groase ale ceţii arctice, să străbată pustietăţile de gheaţă, să înfrunte uraganul iscat fără veste şi să dea piept cu moartea... Ori poate că în momentul ăsta traversează fără escală Siberia, îndreptîndu-se spre Kamciatka, sau strîmtoarea Bering... Şi la un asemenea gînd, în imensitatea acestor ogoare, Martîn Martînovici se simţi deodată un om de nimic, cu ambiţia lui modestă de a sădi pomi, de a înveseli ochiul şi a schimba astfel aspectul orăşelului său, pe marele şantier. Nu mai era în apele lui; se lăsă pe iarbă înăbuşindu-se, înţepenit de spaimă: inima iar o lua razna...

Trecuse de amiezi cînd ajunse la primele case ale oraşului socialist. Pe malul lacului înverzea iarba, care cobora şi în apă, împrumutîndu-i reflexe de smarald, pînă ce pierea în adîncuri. Aici, malul cobora în pantă dulce spre rîu şi nu avea nici rîpi

nici surpături, iar covorul catifelat al ierbii rămînea proaspăt pînă toamna tîrziu; luncile erau smălţuite cu flori de toate culorile: primăvara — mai mult galbene şi albe, în toiul verii adăugîndu-li-se azurii, albastre, portocalii. Acum, însă, nu vor mai vedea niciodată lumina soarelui, căci peste lunci, peste povîrnişurile colinelor se revărsaseră apele lacului de acumulare. Pînza lată a apei lui mîloase, plumburii, ca primăvara după topirea zăpezilor, şi casele masive de cărămidă înălţate în creştetul colinelor, schimbaseră partea cealaltă a rîului de n-o mai cunoşteai. Martîn Martînovici simţea lipsa dealurilor line, unduitoare de altădată, unde în zilele cu soare sclipeau ca nişte luminiţe florile legănate în cînt de ciocîrlie.

Malul verde era în multe locuri surpat, lutul scos la iveală de ape se prelinsese spre lac în şuvoaie galbene, acum uscate, întărite; prin ele răzbătea timid iarba, păpădiile şi frunzele de podbal. Gunoaie, scînduri vechi, şipci, mănunchiuri de armătură ruptă, buşteni se ridicau, claie peste grămadă, ca nişte baricade între case şi lac, ajungînd chiar şi pe mal, cărate probabil de viitură.

Martîn Martînovici îşi pusese în gînd să planteze primii arbori la vreo douăzeci de paşi de mal, ceva mai în sus, astfel ca linia viitorului bulevard să treacă mai aproape de lac. Alese din mormane cîteva şipci mînjite cu noroi, trase toporişca de la cingătoare şi le ascuţi la un capăt. Apoi începu să le înfigă în pămînt. De el se apropiară în fugă trei băieţaşi, tunşi scurt şi subţirel îmbrăcaţi, cu cămăşuţele murdare vîrîte în pantaloni. Erau desculţi şi tălpile avuseseră timpul să se învîrtoşeze. Cel mai răsărit dintre ei — părea de vreo doisprezece anişori şi avea ochi de ştrengar — îşi înfipse mîinile

în buzunare şi se răţoi la Martîn Martînovici de parcă nu i-ar fi plăcut să-l vadă pe acolo:

— Da' ce trebăluieşti aici, moşule?

Ceilalţi doi i se alăturară şi urmăreau cu nestăpînită curiozitate loviturile toporiştei.

— Uite, drăguţule, am să sădesc copaci. Ia dă-mi şi tu o mînă de ajutor. Ţine toporişca şi aceşti doi ţăruşi: bate-i în pămînt, unul mai încoace, celălalt mai departe.

Apoi către toţi, cu cel mai serios aer din lume:

— Ce părere aveţi, cetăţeni? N-ar fi bine să sădim aici o grădină publică?

Cel mai răsărit se încruntă şi răspunse răspicat:

— Nici vorbă!

Şi cum luă toporişca, pe dată se înveseli: tare mult îi plăcea pesemne. O privea cu atenţie şi încîntare pe toate părţile, îi încerca tăişul cu degetul, îi mîngîia cu podul palmei oţelul sclipitor. Ceilalţi băieţaşi se uitau şi ei cu jind la acea comoară şi întindeau mîinile spre ea: toporişca era mică şi dichisită ca o jucărie, totuşi era o toporişcă adevărată.

— Ia dă-mi-o s-o ţin şi eu... N-auzi, Volodka? se rugă plîngător unul fără sprîncene, cu ochi mici de tot şi năsuc ascuţit.

— Şterge-o!... i-o reteză ameninţător acesta. Nu-i de nasul tău...

Cel mai mic, de vreo zece ani, mai oacheş decît ceilalţi, nici nu cuteză să-şi mărturisească focul: probabil că nu punea în discuţie autoritatea lui Volodka. Martîn Martînovici nu-i zorea: ştia ce mult îi atrag pe copii uneltele şi cu cîtă bucurie se apucă ei de orice treabă care le trezeşte interesul şi cere simţ de răspundere. Aşa erau şi elevii lui, cînd sădeau veseli şi gălăgioşi copacii. Se uita la

acești băiețași și inima îi creștea, știind că de-acum înainte se vor ține scai de el — îl vor aștepta și mîine și poimîine, și în fiecare zi, la ora stabilită, vor da fuga în întîmpinarea lui.

— Hei, Grișka! Ia țărușii! porunci Volodka băiețașului cu ochi mici și fără sprîncene. Pașka!

Traseră la iuțeală două linii paralele, la cinci metri una de alta, și bătură țărușii din trei în trei metri.

Martîn Martînovici măsura cu frînghia distanța dintre țăruși, Grișka îi bătea în pămînt. Apoi Martîn Martînovici se întoarse la primul țăruș, Volodka, cu toporișca în mînă, se duse la ultimul, iar cînd bătrînul viza și spunea cum trebuie îndreptată linia, Grișka și Pașka scoteau țărușii și-i înfigeau acolo unde se cădea. Volodea se luase de tot cu treaba și poruncea mai dihai decît Martîn Martînovici.

— Mai la stînga! Un pic la dreapta!... Încă puțin! Bun, merge!...

Cînd Martîn Martînovici prinse a săpa o groapă, Volodea se neliniști: el și cu prietenii lui rămîneau fără treabă. Martîn Martînovici însă îi lăsa în pace dinadins: voia să vadă ce vor spune. Volodea nu-i ceru hîrlețul; n-avea nici un drept. Dar Grișka nu se putu stăpîni și începu să se milogească:

— Moșule, dă-mi și mie să sap nițel... Dumitale îți vine greu, pentru mine-i fleac...

Volodka răcni la el mîniat:

— Măi, tu... chiștocule! Ia nu te mai băga unde nu-ți fierbe oala! Mai bine dați fuga amîndoi după cazmale... Să-mi fiți înapoi într-o clipă... Ați venit? Și vîrî pumnul sub nasul lui Grișka.

Martîn Martînovici clătină din cap a dojană.

— Vai, vai, Vladimir! Se poate? Nu mă așteptam să te porți atît de urît... Trebuie să pricepi un lucru: cînd muncești, se cade să fii chibzuit și stăpîn pe tine. Dacă ne-am apuca să țipăm unii la alții, să ne înghiontim, n-am face nici o scofală. Nu e bine așa.

Volodea, încruntat, se încăpățîna:

— Da' de ce se bagă? Eu nu mă bag, numai el, sare ca prostul...

— Iaca eu nu sînt de acord cu tine, dragul meu; cred că Grișa n-a vrut decît să mă ajute. Și nu pot să i-o iau în nume de rău.

— O fi... dădu înapoi Volodea, dar tot îmbufnat.

— Va să zică, ne-am înțeles. Bu-un! Iar acum, hai să stăm de vorbă despre arbori. Ține minte! Copacii nu-s pur și simplu niște lucruri neînsuflețite. Sînt ființe vii. Au nevoie de atenție, de îngrijire. Să nu crezi că e glumă să muți un copăcel de la locul lui de baștină în alt loc: dacă nu prinde rădăcini acolo unde l-ai adus și nu se întărește, cade bolnav și moare...

Grișka și Pașka străbătură în fugă drumul, luîndu-se la întrecere. Martîn Martînovici își scoase paltonul și-l așternu pe jos. Simțea că i se sleiesc puterile: se odihnise el vreo zece minute cînd ajunsese aici cu copăceii la spinare, dar inima îi bătea tot repede și neregulat. Mîinile și picioarele îi tremurau, iar spaima aceea nelămurită de adineauri nu-l mai părăsea. Volodea se și făcuse stăpîn pe hîrlețul lui și-l înfigea în țărînă, apăsîndu-l grăbit, nerăbdător, cu piciorul gol.

— Volodenka, nu săpa cu atîta foc, ai să obosești prea repede.

— Aşa-mi place mie să fac toate — repede... Alţii moşmolesc ca purceii cu rîtul în troacă, eu însă trag... să sară scîntei, nu alta...

— E bine să lucrezi cu spor... Dar aici, s-o ştii de la mine, e mai important *cum* lucrezi; trebuie să munceşti cu socoteală, ca să nu-ţi iroseşti puterile degeaba. Munca trebuie să fie cu folos şi în acelaşi timp să-ţi facă plăcere. Tu înveţi carte?

— Îhî... Îs în clasa a patra... Am numai doi de „suficient"... restul — „bine"...

— Sfîrşeşte odată cu „suficient", Vladimire! Doar eşti om în toată legea, trebuie să ştii de ce eşti în stare. Cine-i capabil, se cuvine să fie totdeauna în frunte. Tu ce crezi, am sau n-am dreptate?

— Parcă mie-mi plac „suficienţii"! Da' cînd vin acasă, mama mă înhamă îndată la ale gospodăriei: ba cară apă, ba du la păscut capra, sparge lemne, dădăceşte mezinul... Muncă pînă peste cap... O mai şterg şi eu de-acasă, ca acuma bunăoară...

— Dar tăticul tău?... Nu vă dă o mînă de ajutor?...

— Tăticu'... Mai bine s-o lăsăm moartă... Îi electrician, montator. Nu dă mai de loc pe-acasă... Şi cînd vine, mereu se ceartă cu mama...

Pe vremuri, cînd i se întîmpla să audă una ca asta, Martîn Martînovici se pierdea de tot cu firea. În familiile muncitorilor de la fabricile de pielărie şi în cele mic-burgheze copiii duceau o viaţă chinuită care îi deforma: prindeau apucături golăneşti, săreau la bătaie, fumau de la opt ani. Nu se sfiau să-şi înjure tatăl beţiv, sau mama terorizată, pornită împotriva lumii întregi, şi veşnic aşteptau să fie luaţi de chică, deznodaţi în bătăi. Unora dintre copii le era ruşine să iasă pe bulevard sau în

scuar cu părinţii, socotind că nu e demn de ei: ar fi fost destul să-i vadă colegii, ca să ajungă de rîsul lor şi să aibă parte numai de zile fripte. Aşa a păţit odată Volodea al lui: îl necăjiseră pîna la lacrimi. Totdeauna ieşea cu tatăl lui în oraş. Puştii lipsiţi de supraveghere, cuprinşi probabil de invidie, îl porecliseră „maimuţoiul" [1] şi într-o bună zi îl prinseseră într-un loc dosnic şi-l burduşiseră. El n-a spus cine-s bătăuşii, de teamă să nu fie aspru pedepsiţi, dar pînă la urmă tot s-a aflat, după ce Volodea, scos din răbdări, i-a luat la rost pe doi dintre ei, strivindu-le nasurile şi umplîndu-i de vînătăi. De atunci, Martîn Martînovici începuse să se ducă pe la copii pe acasă şi să cerceteze cu răbdare atmosfera din sînul familiei în care creşteau.

Acum, cînd îl asculta pe Volodea celălalt, îşi aduse aminte de tînguirile Klavdiei Nikolaevna:

„Cum să dezvolţi spiritul de iniţiativă la copii cînd şcoala nu-ţi lasă nici un ceas liber, nu-ţi dă o cameră ca lumea, iar profesorii sînt ocupaţi cîte zece ore pe zi..."

Grişka şi Paşka se întoarseră tot fuga, dar numai cu un hîrleţ. Martîn Martînovici le arătă cum să sape gropile: stratul de sus trebuie pus într-o parte, iar cel de jos — în altă parte. Îl urmăriră cu atenţie pînă la capăt, apoi se apucară şi ei de treabă.

Martîn Martînovici se sperie de-a binelea: niciodată nu se simţise atît de istovit. Asuda şi se înăbuşea. Inima nu şi-o mai simţea: parcă pierise fără urmă şi lăsase în loc un gol înspăimîntător. Îşi puse paltonul şi se aşeză mai la o parte, pe un buştean. Îi venea ameţeală, greaţă, iar pe dinaintea ochilor

[1] Joc de cuvinte: Martîn — *martîşka* (în limba rusă *martîşka* înseamnă maimuţă, (n. t.).

i se perindau cu iuţeala fulgerului tot felul de vedenii neaşteptate. Paşka stătea lîngă el şi-l privea cu teamă.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Paşa, bolborosi Martîn Martînovici schiţînd un jalnic surîs. Mă simt cam rău... Dar trece. Acuşi o să sădim noi amîndoi copăcei... Acuşi... îndată...

Cu chiu cu vai, Martîn Martînovici îşi duse treaba pînă la capăt : sădi pe două rînduri toţi puieţii şi-i legă de ţăruşi.

— Şi-acum, băieţi, copacii aceştia sînt ai voştri. Voi i-aţi sădit. Păziţi-i cu străşnicie. Să nu lăsaţi cumva caprele sau porcii să se apropie de ei : i-ar prăpădi. Bulevardului acesta, pe care l-am început, o să-i dăm numele vostru : „Bulevardul celor trei prieteni". Eu am să vin şi mîine aici, tot la vremea asta.

— Iar noi o să aducem şi alţi băieţi... cu hîrleţe...

— Ei, atunci o să fie straşnic !

— Te conducem pînă-n oraş, bunicule... Se poate ?

— Nu, acum împrăştiaţi-vă pe la casele voastre. Doar se cuvine să ajutaţi şi mamei... Trebuie, copii, trebuie...

Cu toate astea, băieţii îl petrecură pînă dincolo de stăvilar.

Pe drum, Martîn Martînovici se opri de cîteva ori, rezemîndu-se de vreun zăplaz şi cătînd în jur cu teamă. O dată cineva s-a apropiat de el şi l-a întrebat nu ştiu ce, dar el n-a priceput şi i-a făcut semn să-l lase în pace. Ajuns acasă, îşi scoase anevoie paltonul ; pălăria nu mai avu putere s-o pună la loc şi o lăsă să se rostogolească pe jos. Şi mai greu i-a fost să-şi scoată ghetele, să-şi pună papucii ; se trînti pe pat fără să se mai dezbrace.

Nici acum nu simţea că are inimă, ci numai teama aceea nebună, chinuitoare de gol şi întuneric. Pierdu îndată simţul realităţii şi patul începu să se legene sub el ca un scrînciob pornit încetişor. În faţa lui răsări Vladimir, cu casca de pilot pe cap ; zîmbea de-i străluceau toţi dinţii albi şi-l privea cu ochii aceia încrezători pe care i-i ştia din copilărie. Se apropia mereu, ca dus de valuri sau ca un chip proiectat pe un ecran, şi se apleca deasupra lui cu mirarea omului sănătos tun. Apoi se mistui în ceaţă şi bătrînul nu mai văzu nimic. Numai patul se legăna mai departe, iar încăperea se umplea treptat de sunete înfundate, ca un geamăt, sau ca vibraţia unei strune prost întinse lovite ritmic. Apoi, aceleaşi valuri i-o aduseră pe Nadia... O vedea ca prin ceaţă, zîmbind suferitoare : era surîsul acela chinuit care-i crispase buzele înainte de a muri. Undeva, departe, într-o pădure, cînta un glas de fată : ...în cursă lungă... în cursă lungă...

Scrînciobul se opri brusc şi-l aruncă în sus, iar inima prinse din nou să bată, tare, desluşit, dureros. În urechi îi stăruia stins, tot mai stins cîntul de adineauri :

— ... în cursă lungă... cursă lungă...

— Eşti bolnav ?... Şi nimeni nu ştie ? Se vede că te-ai istovit, îndărătnicule... Ce faci, plîngi ?

Îşi trăise traiul, dar viaţa încă nu i se curmase. Trebuia să şi-o ducă pînă la capăt fără să se facă de ruşine. Se cam ostenise, nu-i vorbă, iar primăvara e ca fluxul mării : îl acoperă cu valuri şi-l trage spre adîncurile de smarald. Primăvara asta începuse bine pentru el : se apropiase iar de tineri, de copii. Lacrimile nu-s amare cînd plîngi de bucurie : trecutul dăinuie în suflet, strălucirea lui i-o aduc ochii Nadiei, iar Volodea... Volodea e în cursă

lungă... Și fetele — Natalia, Agnia — ce bune au fost cu el, cum au știut să-i mîngîie sufletul... A sădit cîțiva copaci împreună cu băieții, ca în vremurile trecute... Tot ce e tînăr crește...

— Mi se pare că ești grav bolnav... auzi el deodată o voce cunoscută, plină de îngrijorare. Trebuie să chemăm doctorul... Ai să mori așa, neștiut de nimeni...

— Cum ? Cine-mi dă zor cu moartea ?... Klavdia Nikolaevna ?

Indignat, Martîn Martînovici se ridică în capul oaselor, sprijinindu-se în coate, și cu ochii împăienjeniți de lacrimi se uită în jur. La picioarele lui stătea bătrînica aceea vioaie pe care o întîlnise la administrația șantierului.

— Dumneata... Sofia Martînovna !... Iartă-mă... știi, m-am culcat... să mă odihnesc nițel... Primăvara îi obosește pe bătrîni...

— Nădăjduiesc că nu-i nimic serios ? Dar te rog să nu-mi ascunzi nimic ! Fără fasoane !

Sprintenă ca o fetișcană apucă un scaun și-l aduse dintr-o smucitură lîngă pat. Tot atît de iute se așeză, dar sări iar de pe scaun și se îndreptă cu pași mărunți și repezi spre canapeluță. Smulse din servieta-i ponosită un ziar, apoi se întoarse în fugă la Martîn Martînovici și se lăsă pe scaun. În vremea asta, gura nu-i tăcea o clipă.

— Am venit la dumneata în fugă, de era să-mi rup gîtul, nu alta, ca să-ți aduc o bucurie, să-ți răscolesc elanul, visurile dumitale primăvăratice... Nu te-astîmperi de loc, Martîn Martînovici, încăpățînat ce ești !... Las' că știu, știu prea bine... te-ai și repezit să înfigi copăcei în pămînt... Ehei, „tinere", întrebuințezi metode primitive... Singur, prin propriile-ți puteri... Și unde ! Pe coșcogeamite

șantierul... din orașul socialist !... Ți-ai pierdut mințile ?... Altminteri este minunat, zău așa...

Nu mai putea de veselie. Lovi ziarul cu mînuța-i proaspătă și izbucni într-un rîs sonor, de femeie tînără. Cîrnă, cu ochi negri aprinși, căruntă, îmbujorată de alergătură, îi vorbea deschis ca unui om apropiat :

— Știu, știu... n-ai scris articolul, n-ai avut cînd, ai robotit, ai sădit... și pe urmă ai căzut din picioare... Hm, mai neastîmpărat ca un copil... Te-a amețit de tot primăvara... Eu, însă, uite !... Am scris la iuțeală un articolaș... Chiar atunci, imediat după ce ne-am întîlnit... Am ridicat toată redacția în picioare... Și să vezi acum ce tărăboi am să fac... Am să fac din sădirea pomilor un eveniment... Te rog să-mi dai o fotografie... Da, da, a dumitale... A, te rog, fără discuție, și fără fasoane... Te poftesc să nu-l faci pe mofturosul și să nu-mi dai cu modestia... Ești un cetățean de frunte al orașului nostru... Ca să nu mai spun că ești părintele respectat al eroului.

— Să am iertare, dar ce legătură are părintele eroului cu toate astea ?... bodogăni înciudat Martîn Martînovici. Fața i se crispă ca sub înrîurirea unei dureri și închise ochii. Toată viața am răspuns eu însumi pentru faptele mele și, vezi dumneata, am făcut ce mi-a dictat conștiința...

Agitația acestei bătrînele prea zglobii îl cam agasa : era fără doar și poate bolnav și ținea atît de mult la liniște. Prezența Sofiei Martînovna îl apăsa, dar îl și stimula, apariția ei neașteptată îl stingherea și-i făcea plăcere în același timp. Dacă ea și-ar da seama că-l deranjează, i-ar părea bine, dar l-ar și necăji : s-ar simți fără ea mai rău. Apă-

ruse tocmai la timp, ca să-i umple golul de la inimă.

Martîn Martînovici se aşeză în capul oaselor şi-şi coborî picioarele din pat. Capul parcă nu era al lui : atîrna cît o baniţă şi-i venea greu să-l poarte pe umeri ; ceva se clătina şi vuia în el. Şi trupul scăldat în sudoare i se îngreunase. Teama ce-i împovăra inima nu-l slăbea. O inexplicabilă amărăciune îi zgîndărea mereu izvorul lacrimilor. Cerul plumburiu şi jos, atîta cît îl putea vedea prin fereastră, îi supăra vederea şi-l neliniştea, îl întrista mai rău. Oftă şi scăpă un geamăt : simţi în clipa aceea că e gata-gata să se prăbuşească.

Sofia Martînovna sări ca arsă, indignată, înspăimîntată :

— Om cu carte şi nu te îngrijeşti !... Culcă-te imediat ! Te rog, fără vorbă ! Cum poţi să stai aşa îmbrăcat şi cu papucii în picioare ? !

Iar cînd Martîn Martînovici încercă speriat s-o îndepărteze, începu să strige asurzitor — cel puţin aşa i se păru lui :

— Să nu mi-l faci pe ruşinosul : nu mai eşti flăcău şi nici eu nu-s mireasă ! Trebuie să asculţi cînd te învaţă cineva de bine !

Şi, unind vorba cu fapta, îi scoase fără nici o jenă, dar cu grijă şi atenţie, vestonul, cămaşa de flanelă, papucii, ciorapii, trase plapuma de sub el... şi deodată îl sărută pe frunte. Asta era prea mult pentru Martîn Martînovici : doborît, începu din nou a plînge. Apoi, ruşinat de propria-i slăbiciune, zîmbi jalnic :

— Uite ce-am ajuns : un plîngăreţ... Revoltător !

— Ei, lasă, lasă... Dumneata şi plîngăreţ ! Ai trăit atîta amar de ani, şi tot n-ai avut cînd să

plîngi pe săturate. Eşti un om bun, de asta plîngi uşor. Şi mie îmi vine uneori... numai că am fire de vrăbiuţă : mereu grăbită, neastîmpărată. Şi pe urmă, sînt ca sarea în bucate şi mi-e teamă să nu mă topesc. Hai, dezbracă-te de tot ! Eu întorc capul. Scoate-ţi pantalonii...

Atîta sincer interes din partea acestei bătrînici cu apucături de femeie tînără, care dăduse buzna în viaţa lui, îl neliniştea şi-l mişca totodată. Se deprinsese cu singurătatea, deşi în cămăruţa-i curăţică, unde plantele îşi unduiau cosiţa verde, unde depăna atîtea gînduri şi atîtea visuri iar noaptea lucra cu sîrg la cartea vieţii lui, n-o simţea de loc. Trecutul se îngemăna cu prezentul : colea, după fereastră, se trezea la viaţă grădina, iar mai departe, în oraş, înverzeau în fiecare vară teii ; arţarii fremătau, parcă vorbind tuturor de tinereţea lui ; livada şcolii, crîngul de mesteceni păstrau chipul dragii lui Nadia. În ţară erau mulţi oameni care-l ţineau minte şi-l iubeau, iar Volodea, băiatul lui, plecat acum în cursă lungă, întruchipa gîndurile lui cele mai frumoase, purta în suflet toată dragostea lui de viaţă.

Nu se mira, deci, că Sofia Martînovna, pe care o cunoştea de puţină vreme, venise la el ca un prieten inimos. Cu încredere şi respect poposiseră din zbor în chilioara lui drăgălaşele comsomoliste — Natalia şi Agnia.

În vremea asta, Sofia Martînovna stătea lîngă fereastră, cu spatele la el, şi dădea semne de nerăbdare :

— Ei ? Gata ?

— Poftim, Sofia Martînovna, o rugă el cu sfială să se apropie. Toate astea-s de prisos, oricum, am

să mă scol curînd; doar, vezi dumneata, nu-s bolnav, ci numai niţel obosit... Şi în ultimul timp mi-am cam făcut sînge rău.

Sofia Martînovna se şi aşezase pe scaunul de lîngă pat şi-l asculta îngăduitoare, ca pe un copil. Ochii ei strălucitori îl urmăreau cu blîndă ironie.

— Nu încerca să te dezvinovăţeşti... şi te rog să nu-l faci pe încăpăţînatul! E o prostie să te minţi pe tine însuţi... Mai bine spune-mi dacă şi mîine ai de gînd să foloseşti metode primitive ca şi acum?

„De ce mi se tot vîră în suflet?... gîndi el enervîndu-se. Mi se părea civilizată, totuşi văd că e grosolană..."

Închise ochii, ca să se calmeze, iar Sofia Martînovna sfîrşi dojenitoare:

— Eşti obsedat de o idee, asta e...

— Atîta timp cît oamenii, în prostia şi ignoranţa lor, o să taie crîngurile, spuse dînsul cu voce răguşită, ridicîndu-se în capul oaselor şi sprijinindu-se într-un cot, atîta timp cît unii dintre şefi stau cu nasul numai în planuri şi nu le pasă de altceva, nu se gîndesc la om — ei bine, am să sădesc copacii singur...

Sofia Martînovna surîse blînd şi-l bătu uşurel pe umăr cu palma-i mică.

— Nu te înfuria, te rog. Nu-ţi dai seama, dragul meu, că tocmai pentru asta ţin la dumneata... pentru că eşti un om dîrz?

Martîn Martînovici se lăsă din nou pe pernă şi închise ochii.

Vizitatoarea îl privea nemulţumită, gata parcă să-l înfrunte, dar ochii îi scînteiau poznaş.

— Ştii doar zicala: unde-i unul nu-i putere... Deşi Carlyle [1] şi Lavrov [2] susţineau altceva, totuşi...

— Ia mai lasă-mă cu Carlyle şi Lavrov... Nu mi-am făcut decît datoria şi sînt mîndru de asta. Orice plantă cere solul care i se potriveşte... În pădure, nici salcia nu mai este plîngătoare...

— Nu încerca să mă necăjeşti... şi, te rog, fără aluzii. Stai liniştit...

— Curioase mai sînt cîteodată întîlnirile! şopti el, zîmbind slab. Iaca, bunăoară, dumneata, Sofia Martînovna... Ştiu că ai suflet frumos. Dar ce fel de viaţă duci?... Nu eşti măritată?...

Sofia Martînovna îşi ridică uluită capul, făcu ochi mari şi începuse să-şi îndese îmbufnată hîrtiile în servietă, apoi o azvîrli pe masă şi-şi smulse pălăriuţa liliachie de pe capul cărunt.

— Cum nemăritată! Ce vorbă-i asta! Familie n-am, e adevărat, dar bărbat am avut. Am şi uitat de cînd l-am părăsit; era şef de ocol silvic şi avea pretenţia să-i fiu cîine credincios. De altfel, ţinea la ogarul lui mai mult decît la mine. Parcă era duhul pădurii, mereu mă lăsa singură, iar mie-mi place să trăiesc, nu să vegetez. Dar toate astea-s lucruri banale, lipsite de interes. Am fost şi la războiul imperialist, şi pe diferite fronturi ale războiului civil, chiar din primele zile ale Gărzii Roşii. Sînt bolşevică, se înţelege. Ei, îţi ajunge? Mai sînt şi alte întrebări? sfîrşi ea pe un ton glumeţ.

— Dar cum se face că... deşi eşti atît de energică... ai rămas la o gazetă oarecare de şantier?...

[1] Thomas Carlyle (1795—1881) — istoric şi filozof idealist englez; în cartea sa *Eroii şi cultul eroilor* dezvoltă teoria personalităţilor de geniu, superioare maselor, care ar făuri istoria fără participarea acestora (n. ed.).

[2] Lavrov P. L. (1823—1900) — sociolog şi publicist rus, ideolog al narodnicismului, reprezentant al şcolii subiectiviste în sociologie (n. ed.).

— Dragul meu! Parcă la noi există oameni neînsemnaţi? Ce tot vorbeşti!

Îndreptă grijulie plapuma şi perna, apoi tăcu de parcă ar fi aşteptat să-i mai pună întrebări. Cu ochii ei ageri cerceta masa, pereţii, întreaga încăpere. Deodată, aducîndu-şi aminte de ceva, pocni din degete şi apucă din nou servieta; scoase din ea cît ai clipi o sticluţă şi i-o vîrî sub nas.

— Poftim! Ce bine s-a nimerit! Valeriană! Două-trei picături pe o bucăţică de zahăr — şi inima nu-şi mai face de cap. Pentru mine, ce să-ţi spun, e balsam, nu altceva. Ei, te-apasă urîtul? Unde ţii zahărul?

Dar fără să aştepte răspunsul, sări de pe scaun şi se năpusti spre dulap. Vesela zăngăni şi pe dată luci între degetele ei, ca între lăbuţele agere ale unei veveriţe, o bucăţică albă. I-o întinse lui Martîn Martînovici pe o farfurioară.

— Ţine-o!

— Nu pot să sufăr doctoriile, mormăi el îmbufnat; totuşi luă cu resemnare farfurioara.

— Te rog s-o ţii! strigă înciudată Sofia Martînovna. Nu face mofturi! Să ştii că încep să te ocărăsc.

Strînsă tare între degetele ei, pipeta tremură, apoi dispăru în sticluţă.

— Acum suge zahărul! porunci ea din nou, întinzîndu-i pătrăţelul pe care picurase doctoria.

Lichidul amărui, răcoros, cu aromă de izmă, se răspîndi pe limbă.

— Aşa! Mîine vin iar să te văd.

A doua zi dimineaţa, Martîn Martînovici se sculă ca de obicei, la ora şapte. Cu toate că mai simţea o vagă indispoziţie, se grăbea să plece la

pădure, ca să aibă timp să planteze în oraşul socialist încă vreo douăzeci de pomi. Ieri nu fusese prea chibzuit: nu socotise cît timp îi trebuia, pornise de acasă tîrziu, fusese nevoit să se grăbească şi se obosise prea tare. Parcul nu e chiar atît de departe de oraşul socialist: pentru cine are inimă tînără şi picioare sănătoase, cei cinci kilometri sînt o plimbare plăcută. Lui Martîn Martînovici, însă, i-au trebuit ieri şase ore pînă să ajungă acolo, să rătăcească prin crîng ca să caute puieţii şi să-i dezgroape, să-i care la malul rîului, cu dese popasuri din pricina capriciilor inimii... Acum era ferm hotărît să se cruţe: o să meargă mai încet, fără să se ostenească, aşa cum făcea cînd colinda colţişoarele din oraş plantate cu mîna lui.

Pe masă zăcea un ziar — de bună seamă cel lăsat în ajun de Sofia Martînovna. Îl desfăcu şi un titlu cu litere de-o şchioapă îi sări în ochi: *Entuziastul sădirii pomilor.* Entuziast! Nu ştiu de ce, dar cuvîntul ăsta i se părea că sună fals. Pînă şi aspectul lui grafic îl jignea, aducînd a ironie. Acum, cînd inima îl chinuie şi-i dă de furcă, iar suferinţa îl face şi mai nervos, avea impresia că literele acelea ţipătoare îşi bat joc de el. Ce-are a face sădirea pomilor cu acest cuvînt strident — „entuziast" — care-ţi sparge timpanele?

Aruncă ziarul în coşul de sub masă şi se uită crunt la scaunul pe care şedea aseară Sofia Martînovna.

Se îmbrăcă tacticos, vîrî toporişca la cingătoare, iar pe deasupra petrecu un capăt de sfoară şi-şi luă hîrleţul cu coadă scurtă şi lucioasă, care-i era de atîţia ani tovarăş nelipsit. Închise cu grijă uşa în urma lui şi porni la drum.

Cerul era de un albastru intens ; ici, colo pluteau lenevos nori răzleţi, ca nişte troiene călătoare ; aerul curat, proaspăt, scînteia în razele orbitoare ale soarelui.

Pe aleea din grădină, două fetiţe jucau şotron. Una avea paltonaş gri şi boneţică albă, pufoasă, cealaltă — ciufulită — un fel de caţaveică sărăcăcioasă. Un băieţel cu capul gol arunca cu pietre în copaci şi fluiera. Fetiţa cu boneţică albă îi striga din cînd în cînd dojenitor :

— Jenka, nu mai arunca cu pietre, ai să loveşti pomii.

— Ba eu trag în piţigoi, nu în pomi... Nu mă învăţa tu pe mine.

— N-auzi, Jenka ? Cui îi spun ? Piţigoii sînt păsărele folositoare... Şi poţi să rupi crengi cu piatra. De ce nu-nţelegi ? Eşti băiat mare ! Pe creangă o doare ca şi pe tine.

Băiatul o rupse la fugă pe alee cît îl ţineau picioarele.

Martîn Martînovici se apropie de fetiţă şi-o mîngîie pe boneţică.

— Foarte frumos din partea ta, drăguţo. Grădina trebuie păzită : este a voastră, a tuturor.

Fetiţa îl privi ţintă în ochi, fără nici un pic de prietenie, şi rosti cu răceală :

— De ce mă mîngîi ? Doar nu sînt un căţel. Ştiu şi singură ce trebuie să fac. Jenka este un derbedeu ! Un mitocan, necioplit — leit maică-sa ! E al Mariei...

Tocmai atunci Maria îşi arătă la fereastră faţa lată, plină de răutate. Strigă de răsună toată curtea:

— Jenka ! Intră-n casă, afurisitule ! Să-mi cureţi cartofii... Iar tu, domnişoară, mai lasă porunceala...

Şi dumneata, cetăţene pensionar, nu-ţi băga nasul în joaca lor... Îşi pune dracu mintea cu copiii !

Martîn Martînovici se grăbi să iasă în uliţă.

„Groaznică femeie... Nu se lasă pînă nu sluţeşte viaţa... Cîtă duşmănie dezgustătoare faţă de oameni !..."

Simţi că inima i se încleştează, nu mai vrea să bată şi iar se înăbuşi. Din vîrful unui plop tremurător, stropit cu verdele crud al frunzelor tinere, o cioară, întinzîndu-şi gîtul, îi striga parcă lui anume : cr-r-a ! O îngîna telalul, un tătar, care trecea pe acolo cu sacul gol pe umăr :

— Haini vechi -mpă-r-r-a...

Cu felul lui de a pronunţa, ieşea ceva straniu şi hazliu :

— Hai-i-n 'm-pă-r-r-a-t !

Ulicioara era liniştită, mai puţin aglomerată decît altele, iar la marginea caldarîmului, de-a lungul trotuarelor, creştea iarbă. Casele de lemn cu două caturi erau vechi, cu mezanine, cu obloane şi aveau pervazurile ferestrelor sculptate. Încă din primii ani ai Revoluţiei, numele acestei ulicioare fusese schimbat din Ivanovski în Mehring [1], iar o alta, paralelă, fostă Zadvornîi, fusese botezată Chopin. Bătrînii de prin partea locului, care n-auziseră în viaţa lor asemenea nume, oftau, se plesneau peste şolduri plini de indignare şi cîrteau :

— Auzi dumneata !... O viaţă întreagă am trăit pe uliţa Ivanovski, sau Zadvornîi, aici ne-am născut şi am crescut, iar acum, poftim, ne-am ales cu „merin" [2]... Halal !

[1] Mehring Franz (1846—1919) — remarcabil luptător al mişcării muncitoreşti din Germania, publicist şi istoric. A jucat un rol important în crearea Partidului Comunist German (n. ed.).

[2] Joc de cuvinte : în limba rusă, *merin* — jugan — se foloseşte ca epitet pentru mincinoşi sau pentru proşti (n. ed.).

Aici locuiau mai cu seamă lăptărese şi pielari. Şi tot aici se adunaseră bătrînele cele mai înaintate în vîrstă, cu aer de călugăriţe. O clopotniţă ţuguiată, cu două rînduri de ogive, rămasă fără clopote, abia îşi iţea tinicheaua peste puzderia de acoperişuri; pe crucea ancorată poposiseră nişte stăncuţe, întocmai ca în celebrul tablou al lui Polenov *O curticică din Moscova*. În liniştea însorită, faţadele cu trei ferestre ale caselor parcă rîdeau şi plîngeau de bucurie: a venit în sfîrşit mult aşteptata primăvară! Le răspundeau cîntînd de zor cocoşii, de aici şi pînă hăt-departe. Undeva, probabil în centru, ostaşii Armatei Roşii intonau armonios, cu rîvnă, un cîntec, înăbuşit de depărtare, care suna frumos, plin de avînt. Mirosea a pămînt reavăn, încălzit, a mraniţă, a iarbă.

Deodată, pe fereastra deschisă a unei case de cărămidă, aflată peste drum, năvăliră afară, prin perdeaua de tul, sunetele fonfăite, gîngave şi dezlînate ale jazului: scheunăturile, urletele, ţipetele, behăitul, rîsul beţivilor îl năuciră pe Martîn Martînovici ca o palmă primită din senin. Avu chiar impresia că surzise din cauza şocului şi, instinctiv, încleştă pumnii.

Cu faţa crispată, înăbuşindu-se, porni cu paşi mari pe trotuar; lovit de cărămida casei, hîrleţul cumpănit în mînă zăngănea.

„De ce o fi atît de molipsitoare vulgaritatea? se întreba el revoltat. Jazul este muzica trîntorilor. Ea este vrăjmaşă sufletului nostru, ea nu este a noastră. Dar are acelaşi efect ca şi opiul: otrăveşte sîngele şi creierul."

Sub pretext că îşi îndeplineşte menirea culturală, zile întregi staţia de amplificare revărsa prin difuzoare asupra orăşelului această melodie de

dans chinuită şi „împleticită". Au trebuit să protesteze biblioteca publică şi şcolile ca să se pună capăt unei astfel de practici revoltătoare. Cu toate acestea, din cînd în cînd, staţia de radioamplificare, ascultînd de dispoziţiile nu ştiu cui, transmitea această muzică, ce se năpustea asupra orăşelului ca un nor de lăcuste.

Sufletul lui Martîn Martînovici era copleşit de o tristeţe nedesluşită, ca o presimţire rea. Îl cuprinsese încă din somn şi se trezise cu simţămîntul unei nelinişti chinuitoare: de unde îi venea această tulburare de neînţeles? Ce-o fi? Nu cumva i s-a întîmplat ceva lui Vladimir? Aceeaşi tristeţe copleşitoare o mai încercase o dată în viaţă — înainte de moartea Nadiei. Se trezise într-o dimineaţă tot aşa, stăpînit de o nelinişte adîncă, şi nu-şi mai putea găsi locul: era încredinţat că o să i se întîmple ceva îngrozitor. Istovită de ultimele ceasuri ale sarcinii, Nadia se uita la el nedumerită şi-i spunea încet, cu resemnare, surîzînd îndurerată: „Nu fi îngrijorat, Martîn: totul o să fie aşa cum trebuie să fie... Te chinuieşti mai rău ca mine."

A doua zi, Nadia murise.

Presimţirea asta rea, nedesluşită, era acum atît de stăruitoare, încît Martîn Martînovici parcă nu mai vedea şi nu mai auzea.

Grija apăsătoare pentru Vladimir nu-i dădea pace. „Plecat în cursă lungă... I s-o fi întîmplat ceva? Vladimir, Volodea, băiatul meu!"

În întîmpinarea lui venea, şontîc-şontîc, un hodorog de automobil.

Cine o fi? Dintre cetăţeni, nici unul n-avea de ce să se plimbe în maşină pe aici. Cu maşinile umblau numai lucrătorii cu munci de răspundere şi numai prin centru.

Automobilul ajunse în dreptul lui și opri ; Martîn Martînovici îi aruncă o căutătură piezișă și vru se treacă mai departe. Dar portiera se deschise și pe caldarîm sări, sprintenă, Sofia Martînovna. Pălăriuța liliachie îi lunecase și stătea voinicește pe o ureche.

— Încotro, Martîn Martînovici ? N-ai de loc astîmpăr ? Ai și sărit din pat, nerăbdătorule... Îi ațînu calea și întinse mînioasă brațul, de parcă ar fi vrut să-l înșface. Ia stai, unde fugi ? Îndărătnicule !...

„Sîcîitoare femeie !... se revoltă în sinea sa Martîn Martînovici. Parcă ar vrea să mă ia sub tutela ei..."

O privi încruntat și dușmănos.

— Ți-ai pierdut mințile, Martîn Martînovici ? Un bolnav, dacă e cuminte, trebuie să stea în pat. Cine ți-a dat voie să te dai jos și să hoinărești prin oraș cu amărîtul ăsta de hîrleț în mînă ? Leapădă-l, te rog !... Și urcă-te în mașină ! Ți-am adus un doctor...

— Sofia Martînovna, mi se pare că-ți cam place să cauți pricină... o luă el peste picior, ciopîrțind cu hîrlețul, care zăngănea, o cărămidă. Vrei să te porți, probabil, ca toți oamenii inimoși : grija și devotamentul înseamnă constrîngere. Ei bine, cu mine n-o să-ți meargă. Îți mulțumesc pentru simpatia pe care mi-o arăți, dar de doctor n-am nevoie. Sînt sănătos.

Sofia Martînovna se făcu foc și pară și începu să strige de răsuna toată strada :

— Pe cine vrei să amăgești ? Pe mine ? Atunci habar n-ai cu cine ai de-a face. Încă nu s-a pomenit pe lume un Ulisse atît de viclean încît să mă păcălească... Știu eu prea bine ce-i cu dumneata ! Uite în ce hal ești. Poftește îndată în mașină, că altfel te constrîng de-adevăratelea...

Pe trotuarul celălalt se opriră cîțiva trecători — un țăran hirsut și o femeie borțoasă cu o găleată de apă în mînă. Se uitau curioși și înveseliți la bătrînii aceia gîlcevitori. Un bărbat palid, cu aer somnoros, cărînd cu el o geantă burdușită, îl înghionti pe Martîn Martînovici, mormăi morocănos ceva și trecu mai departe. Șoferul privea și el grupul prin parbriz și rînjea.

Martîn Martînovici, căutînd să-și păstreze calmul, îi puse în vedere :

— Nu striga, că doar nu-s surd.

— Ba da, ești, ești iresponsabil, ți-ai pierdut mințile, ești un obsedat... Nu vezi că ești bolnav de-a binelea ? Cum poți să te încăpățînezi ?...

„Instinctul refulat de soție și mamă..." o stigmatiză Martîn Martînovici în sinea lui ; la gîndul ăsta se mai îmbună. Îi prinse mîna și o trase ușor spre el.

— Liniștește-te. Încă o dată, îți mulțumesc pentru grija ce mi-o porți.

Apoi își atinse cu degetul pălăria și porni mai departe.

— Omul ăsta te scoate pur și simplu din sărite !... exclamă desperată Sofia Martînovna, și timp de un minut nu-și putu lua ochii de la silueta lui înaltă, nițel încovoiată. Vru să alerge după el, dar se împiedică. Atunci, îi strigă :

— Martîn Martînovici, suie-te-n mașină. Te duc pînă la parcul dumitale...

El însă făcu un gest de refuz și nu întoarse capul.

Sofia Martînovna ajunse cu mașina în dreptul lui și opri chiar la marginea trotuarului. Deschise portiera și-i strigă iar :

— Vino aici și lasă vorba! Modestia dumitale scoală în picioare toată strada.

Martîn Martînovici se opri pe neașteptate, apoi porni tăcut către mașină.

— Bine. Fie.

Într-un colț ședea un bărbat tînăr, cu fața albă și nas mare. Purta ochelari în ramă de baga, palton cu gulerul ridicat și o șapcă trasă pe ceafă. Nu dădu nici o atenție noului venit și nici nu se urni să facă loc energicei femei, care se așeză între dînșii. Părul cărunt al Sofiei Martînovna îi ieșise de sub pălăriuță și-i cădea în ochi. Dar era mulțumită: își atinsese scopul, îl convinsese pe îndărătnic să se suie în mașină.

— Meșteșugar... lucrezi de unul singur... bombănea dînsa. Nu-ți dai seama că în timpurile noastre e pur și simplu caraghios? Caraghios și vrednic de plîns. Mare scofală crezi c-ai să faci cu lopățica și cu toporișca dumitale? Ca să plantezi mari suprafețe trebuie să organizezi lucrări tot atît de mari, la care să ia parte o sumedenie de oameni...

— Pînă o să organizați voi astfel de lucrări, o să treacă mulți ani... Iar omul, vezi dumneata, vrea să trăiască omenește. Trebuie respectat. Și chiar acum, nu la calendele grecești.

— Asta nu-i ceva concret... îl contrazise ea; pesemne că-i plăcea tare mult polemica. Ar trebui să auzi cum explodează bombele în China și în Europa... Se apropie și de noi... Iar dumneata vrei să pui oamenii la sădit mesteceni...

Martîn Martînovici o privi cîteva clipe țintă în ochi, nedumerit, vrînd parcă să se încredințeze dacă e cumva mărginită sau a aruncat o vorbă așa, la necaz.

Întoarse apoi capul și bodogăni.

— Vladimir al meu este aviator și-i întotdeauna gata de luptă. Eu, însă... zi de zi am cultivat la copii patriotismul... Dar nu numai cu vorba, nu... Și copăceii sădiți de om sînt în stare să-ți aprindă în suflet o dragoste plină de abnegație pentru pămîntul tău natal. Mă mir că dumneata n-ai înțeles lucrul acesta — bolșevico!

Dădu din umeri, se zgribuli și borurile pleoștite ale pălăriei se lăsară pe gulerul paltonului. Nu mai avea chef de vorbă.

Pe lîngă ei se perindau copacii grădinii publice și, ca un puhoi verde neîntrerupt, alunecau salcîmii pitici care împrejmuiau gardul scund. Deasupra pomilor se învîrteau stăncuțe, lăsîndu-se din cînd în cînd pe vîrfurile lor, ciorovăindu-se, hărțuindu-se. Vesela lor hărmălaie răzbătea chiar și prin duduitul motorului. Pe alei și pe trotuare mergeau, grupuri-grupuri sau cîte unul, elevi. Era cald și umed, copiii, îmbrăcați ușor, mulți cu capul gol, alergau, se zbenguiau. Cei mai neastîmpărați erau, ca întotdeauna, băieții: se băteau, în joacă se cam înghionteau, se luau la trîntă pînă-și secau puterile (de plăcerea asta nu se lipseau cu nici un preț!). Doi se apucaseră de grumaji și, stacojii de încordare, se tot frămîntau pe trotuar; două fetițe care treceau pe acolo se aleseră cu ghionți. Una, revoltată, le trase cîte un pumn. Băieții se desprinseră și holbară ochii, uluiți, la fetele care se prăpădeau de rîs.

Mașina străbătu piața, la ora aceea de loc animată. Coloanele de la sediul comitetului executiv, sclipind în bătaia soarelui de parcă ar fi fost de marmură galbenă, păreau mai înalte și mai armonioase ca oricînd. În scuarul rotund din mijlocul

pieții cîteva femei săpau răzoarele de-a lungul aleilor și afînau cu grebla straturile de flori.

„Bravo, bravo, foarte bine... le lăuda în sinea sa Martîn Martînovici. Să lucrezi pămîntul primăvara e tot un instinct, cum e al cuibului la păsările călătoare. Cea mai încîntătoare neliniște care pune stăpînire pe viețuitoare. Iaca, și la mine, ce-o fi ? Deprindere sau instinct, porunca vieții ?... De ce nu trăiesc cu gîndul morții, care-i la un pas de mine ? Nu cumva oamenii se tem de moarte cînd li-e frică și de viață, adică de tot ce are legătură cu viața — necazuri, dureri, boală și mai cu seamă mustrările de cuget ?..."

Sofia Martînovna turuia cu aprindere, dar el tăcea politicos și n-o urmărea.

— Ești bolnav, cu siguranță : nu răspunzi la întrebări, asculți cu olimpiană nepăsare...

— Iartă-mă. Primăvara, bat-o vina...

— Ia te uită, ce mai sînge tînăr !

Doctorul nu se mișca din colțul lui și privea plictisit pe geam. Părea nemulțumit, bosumflat.

— Nu mai fi supărat, doctore ! îl atacă pasagera.

Martîn Martînovici bombăni :

— L-ai amăgit. Bolnavul i-a ieșit în cale amenințător, cu toată armura vieții pe el. Auzi ! Să încerci să tămăduiești bătrînețea... n-are rost...

Sofia Martînovna prinse a se vînzoli indignată, gata parcă să sară pe genunchii unuia din ei.

— Ia te uită ! Își mai și bate joc, jubilează, filozofează fără pic de rușine... Să nu-l crezi, doctore : dumnealui și în clipa morții o să strige „ura"...

— Întocmai ! încuviință ironic Martîn Martînovici.

Doctorul izbucni pe neașteptate în rîs, își scoase ochelarii și abia atunci tovarășii lui de drum văzură că are ochi foarte frumoși, languroși ca de femeie.

— Constat un lucru : intervenția mea e cu totul inutilă. Îmi plac asemenea bolnavi.

Apoi, tot atît de brusc deveni din nou posomorît și rezervat. Își puse ochelarii și, scoțînd din buzunar batista, își suflă nasul ; de efort, nasul i se umflă, devenind înfricoșător de mare. Doctorul reîncepu însă vorba, bine dispus, cu o ironie inofensivă în glas :

— Pacienții sînt cei mai mari mincinoși. Nici un bolnav n-are să-ți spună un adevăr cît de mic despre persoana sa. Chiar și oamenii cei mai sinceri și mai demni de crezare se contaminează de această psihoză a minciunii. Se laudă cu bolile lor inexistente, au pasiunea cabotinismului, se calomniază singuri. Și cu cît spun mai multe minciuni, cu atît se simt mai mulțumiți. Iar cînd medicul nu constată la ei bolile pe care și le atribuie, se sperie, se ofensează, sînt gata să-l urască toată viața. Medicul e silit să trăiască înconjurat de vrăjmași, care se înmulțesc zi cu zi.

— Astea-s glume răutăcioase, îl apostrofă Sofia Martînovna. Ești un „homofob".

— Pardon ! Terapeut.

— Și cum e, mă rog ? Mai bine, sau mai rău ?

— E în orice caz periculos.

— Asta-i altă căciulă, doctore dragă, se stropși Sofia Martînovna. Nu de mixturile dumitale au nevoie oamenii, ci de dumneata... Înțelegi ? Trebuie să înveți mai întîi de toate să tămăduiești sufletul omului. Nu-i adevărat că bolnavul te minte, el caută în dumneata un sprijin. Iată de ce dumneata, ca medic, nu te tratezi singur, ci te duci la un co-

leg... N-ar fi rău dacă mi-ai cere și mie să-ți vin în ajutor... Da ! Da !...

Martîn Martînovici își răsfiră bărbuța și surîse ironic :

— Sofia Martînovna e medic din vocație, numai că nu și-a urmat calea.

— Las' că am să te vindec și pe dumneata mai bine decît orice terapeut.

— Dar de luat tot m-ai luat, cu sila, ca să mă duci la el, făcu doctorul rîzînd.

— Sigur ! Ca să impun mai mult... și ca să nu-ți știrbesc dumitale autoritatea.

Martîn Martînovici se schimbă la față, păli.

— Eu o să cobor, tovarăși... Nu mai pot merge cu mașina...

Doctorul îi aruncă o privire scrutătoare, apoi puse mîna pe umărul șoferului. Mașina se opri.

Medicul ieși iute și îl ajută pe Martîn Martînovici să coboare.

— N-ai voie să te obosești, nu trebuie să parcurgi distanțe mari. Sînt obligat să te iau sub supravegherea mea, dar pentru dumneata cele mai bune leacuri sînt tot aerul și libertatea, însă cu cumpătare folosite. Știi singur ce trebuie să faci.

Fără să-și ia rămas bun, Martîn Martînovici porni încet spre pădure, mergînd parcă pe dibuite. N-o auzi pe Sofia Martînovna strigînd alarmată :

— Doctore, trebuie să-l ducem acasă ! O să cadă din picioare !

Martîn Martînovici simțea iar greață ; capul îi vîjîia, inima i se crispa. Mergea orb și surd, ca printr-o pustietate. I se năzărea că se rostogolește cu iuțela fulgerului pe o pantă foarte înclinată și nu se mai poate opri. În realitate, mergea ca un bătrîn părăsit de puteri, tîrșîindu-și ghetele pe făgașul bă-

tătorit, ridicînd anevoie hîrlețul și sprijinindu-se cu toată greutatea trupului în el. Se înăbușea și deschidea larg gura căutînd să tragă aerul în piept.

Nu auzi mașina cum se apropia din spate, nici glasul Sofiei Martînovna. Se opri numai cînd o mînă străină apucă coada hîrlețului.

— Martîn Martînovici, dragul meu, nu pot să te las așa, în starea în care ești. Urcă-te în mașină, dragă prietene. Cred că-ți dai seama și singur că ți-e rău. Și-apoi, copacii dumitale n-o să fugă.

Martîn Martînovici nu mai putea suferi această stăruință de neînțeles. Simțea nevoia să rămînă singur, învăluit în liniștea codrului primăvăratic ; să cate la cer în tăcere, să urmărească norii cum plutesc leneș, să tragă în piept mirosul, întotdeauna ademenitor, al frunzișului tînăr, al ierbii, al cernoziomului, să asculte graiul păsărelelor și să nu se gîndească la nimic. Era încredințat că, singur, în pădure, învăluit numai de farmecul primăverii, o să se învioreze, o să se întremeze. De aceea, se crispă privind-o pe Sofia Martînovna. Trebuie să-i fi aruncat o căutătură cumplită, căci ea se dădu înapoi, speriată.

Din orășel, drumul ducea de-a dreptul către crîngul de mesteceni. De fapt nu era un drum, ci un hat lat între grădinile de zarzavat de la periferie, năpădit de buruieni. De la acest hat porneau de o parte și de alta, pe toată întinderea lui, cărărui înguste, paralele. Ici, colo adăstau căruțe, cu hulubele goale. Cu gîtul încordat, mișcînd în răstimpuri capul, căluții trăgeau pluguri mici, în urma cărora veneau cu pași mărunți oamenii, grăbindu-se și poticnindu-se. Dimineața era caldă, străvezie : deslușeai lămurit pînă și fețele plugarilor. La dreapta, sub poala crîngului, se zbîrlea lăstărișul.

Ciorile poposeau rînd pe rînd pe brazdele lăsate de pluguri, căutîndu-și hrana în pămîntul afînat. Soarele trimitea raze fierbinți și orbitoare, de te dureau ochii cînd te uitai la ogoare și la cer. Prin văzduh bîzîiau muște aurii. Iarba de pe hat era deasă și mătăsoasă, ca un covor plușat, licăritor în bătaia soarelui. Pretutindeni sclipeau bănuții de păpădie, care parcă zvoneau și rîdeau în întîmpinarea lui. Erau însă ciocîrliile nevăzute care cîntau în tăriile de azur.

Martîn Martînovici se opri, ca să se mai odihnească, și se uită înapoi. Iată-l colo, nu prea departe, pe bătrînul și dragul lui orășel, învăluit în pîcle diafane, trimițîndu-și spre cer două clopotnițe mici, scorojite, pustii și două foișoare de foc. Semăna mai degrabă cu un sat decît cu un oraș. Numai pe o colină, dominînd îmbulzeala caselor de lemn, se înălțau cîteva clădiri galbene mai acătării, cu trei caturi și fațada străjuită de coloane, ce datau din secolul al optsprezecelea ; pe alte povîrnișuri se profilau, răzlețe, cazărmi cu o mulțime de ferestre.

În acest orășel prinsese rădăcini adînci, cu viața lui își contopise viața el, Martîn Martînovici. Și tot în orășelul ăsta își pierduse lumina tinereții — pe draga lui Nadia. Iar Nadia îi lăsase cu limbă de moarte să-și dăruiască toată dragostea copiilor și lumii vegetale. Tîrgoveții își petreceau copilăria și adolescența printre căscioarele murdare, pe străzile pline de gunoaie, unde își făceau veacul porcii și găinile, sau la vreo rohatcă pustie. Păduricea era departe de tîrg — la vreo douăsprezece verste. Codrii, care-l împrejmuiau cîndva fuseseră de mult tăiați. Nu li se mai păstra nici amintirea. Numai pe lîngă fostele conace moșierești mai rămăseseră

pîlcuri răzlețe, dar și acelea fuseseră vîndute pentru tăiere și, treptat, pieriseră. Așa s-a făcut că, toată viața lui, Martîn Martînovici, numai cu elevii lui, în fiecare toamnă și primăvară a tocmit căruțe din banii lui puțini și a cărat puieți de la pădure. Filistinii tîrgului nu vedeau cu ochi buni o îndeletnicire atît de neobișnuită. Și cînd Martîn Martînovici se apucase de plantat împreună cu școlarii, i s-a pus în cale zidul unei cumplite vrăjmășii. Mîini necunoscute rupeau sau smulgeau din rădăcini copăceii sădiți de-a lungul străzii principale, iar noaptea niște derbedei au aruncat cu pietre în locuința lui de lîngă școală. Numai copiii au salvat de la pieire acest mugураș al începutului ; era munca lor și, pentru prima oară în viață, au simțit cît de dragi le erau acei pui de arbori : freamătul frunzelor, năvalnica lor creștere, le spunea cum crește și se maturizează omul însuși.

În timpul războiului civil au fost tăiați mulți copaci, și de pe străzi, și din scuar, și din crîng. A fost cum nu se poate mai firesc : lipsa de combustibil, frontul care trecea pe aproape, foametea, atîtea cămine nimicite, apriga luptă cu dușmanii interni — totul căpăta chipul a ceva de neînlăturat și înfricoșător, ca răzvrătirea vieții noi, ca patosul cumplit și impunător al unui adevăr nou, care triumfa prin suferință, luptă și abnegație.

Iarna anului o mie nouă sute nouăsprezece rămăsese de pomină. Școala lui Martîn Martînovici fusese transformată în spital militar. De pe front veneau mereu ostași roșii răniți, prost îmbrăcați, cu mîinile și picioarele degerate. Mulți aveau cangrenă. Martîn Martînovici fusese zguduit de entuziasmul nemaipomenit al acelor tineri — doar îl respinseseră și-l goniseră spre sud pe Denikin...

Oameni sortiţi pieirii... Li se amputau mîinile, picioarele, cangrena îi secera zi cu zi. În toată şcoala pluteau miasmele cadavrelor. Era un ger năprasnic, şi împreună cu Volodea îngheţa de frig şi el, în casa de lîngă şcoală. Medicii şi infirmierii îşi puneau halatele peste cojoc; feţele le erau împietrite, aspre, aproape înspăimîntătoare. Gardul de lîngă şcoală fusese de mult pus pe foc, numai de livadă nu se atingea nimeni: Martîn Martînovici o păzea el însuşi. Au fost cruţaţi şi plopii piramidali din jurul şcolii, pe care-i comandase şi-i adusese odinioară din Ucraina. Ţinea la ei tot atît de mult ca şi la meri.

Dar într-o zi, trecînd pe coridor, a auzit înălţîndu-se un glas istovit:

— Fraţilor, albii s-au dus pe copcă! N-o să vadă niciodată Moscova noastră!... Poporul îşi ia ce e al lui... Ehei, ce viaţă o să mai fie, tovarăşi!...

Martîn Martînovici s-a oprit în uşă şi a văzut un om cu faţă cadaverică, acoperită de o barbă bălaie. Dar pe faţa aceea, care nici nu mai era a unui om viu, licăreau de fericire, ca doi cărbuni aprinşi, ochii mari.

— Nu scăp eu, tovarăşi! Nu mai pot să-ndur, fraţilor... gemea deznădăjduit prin apropiere un glas piţigăiat, ca de copilandru.

— Rabdă şi tu, frăţioare!... Mult a fost, puţin a rămas... Să vezi ce mai viaţă o să ne făurim! Liberă, pe măsura noastră... pentru noi, frăţioare!... O să muncim şi o să ne bucurăm!...

Glasul acela triumfător, atît de neobişnuit într-un loc unde bîntuia moartea, l-a tulburat în aşa hal pe Martîn Martînovici, încît s-a clătinat, s-a sprijinit de uşorul uşii şi a izbucnit în plîns — tare trebuie să-l mai fi slăbit anii aceia crînceni şi sîngeroşi. Iar glasul plin de voioşie şi entuziasm i-a strigat:

— De ce plîngi, tătucule? Trebuie să rîzi, să strigi „ura", nu să fii abătut.

Martîn Martînovici a dat fuga în curte, cu faţa scăldată în lacrimi, a chemat paznicul şi a luat toporul şi ferestrăul. În ziua aceea au tăiat jumătate din toţi plopii şi vreo zece meri. Paznicul făcea zilnic focul în clădirea şcolii. Dar glasul acela al voioşiei Martîn Martînovici nu l-a mai auzit: a treia zi, ostaşul a murit.

... Nici nu băgase de seamă că a pătruns în pădure şi-şi croieşte drum prin desiş. Se opri numai cînd o nuieluşă îl plesni rău peste obraz. Se aşeză pe o buturugă putredă, cu fibrele înnegrite, scorţoase, şi puse hîrleţul la picioare. În jurul lui stăruia mirosul de ciuperci, mlaştină şi frunze veştede. Razele soarelui răzbăteau pieziş printre trunchiuri şi hăţişuri. Petele multicolore care impestriţau humusul castaniu şi iarba verde pîlpîiau ca flacăra, iar în horbota ramurilor jucau vîrtejuri orbitoare de scîntei: roiau, zburau, se prăvăleau de parcă ar fi fost vii. În partea dimpotrivă, hăul trunchiurilor era cufundat într-un amurg plin de visare. Martîn Martînovici avea impresia că-l privesc de acolo chipuri păroase şi ochi verzi-cenuşii puzderie. Frunzele se desfăcuseră, căpătaseră parcă aripi, înmulţindu-se în răstimp de o zi şi o noapte. Undeva, departe, trosneau crengi şi răsuna un gîngurit. Iar peste toate ciripeau şi viersuiau păsările, ţinînd isonul celorlalte zvonuri ale codrului. O zburătoare mare trecu ţipînd ascuţit. Ce pace adîncă, care totuşi fremăta de viaţă! Ai fi zis că frunzele putrede şi frînturile de crengi se mişcă sub mîngîierea unduitoare a aerului. Spînzurat parcă în

văzduh, un păianjen (cum nimerise aici ?) alerga printre ramurile subţiri ale arinului din apropiere şi-şi ţesea pînza cu neîntrecută îndemînare, sigur, punînd toată rîvna în minunatu-i meşteşug. Încotro s-o fi tîrînd carabida vineţie, şchiopătînd şi dibuind drumul cu antenele ei lungi ? Încă nu cunoştea acest desiş, totuşi se lăsa călăuzită de obscurul şi atotputernicul instinct. Aşa şi-a închinat şi el, Martîn Martînovici, fără preget şi cu toată rîvna viaţa întreagă îndeletnicirii lui de căpetenie : să crească şi să formeze oameni, să planteze arbori şi să-i îngrijească, învăţînd prin sine însuşi cum să trăiască, să muncească, să lupte şi să cugete. Omul e nemuritor prin fapta lui, iar desăvîrşirea se atinge prin noi şi noi zămisliri. Ca şi pădurea asta, bunăoară, care a crescut, a împînzit atîta loc cu lăstari, şi-a înmulţit trunchiurile, s-a îndesit şi adumbrit, iar în sînul ei se împlinesc mari înfăptuiri. Martîn Martînovici se simţea îngemănat cu fiecare arbore, cu fiecare frunză, cu toată această stihie a pădurii. Aici era nu numai pădurea, aici erau şi anii tinereţii sale, umbra Nadiei şi a lui, copilăria lui Vladimir şi a tuturor elevilor săi — oameni care au luptat în revoluţii şi făuresc acum lumea nouă, a muncii.

Martîn Martînovici se ridică şi porni spre crîngul de mesteceni. Abia acum îşi dădu seama că la crîng i-a fost tot timpul gîndul. Îl atrăgea, nu-i dădea pace şi-i era teamă că n-ar putea îndura să vadă trunchiurile albe doborîte, zăcînd ca nişte cadavre.

Acolo unde trebăluiau cu trei zile în urmă lucrătorii aduşi de camion, nu mai era nimeni. Focul lăsase o pată neagră de scrum, iarba era bătătorită. Poieniţa era într-adevăr mai largă şi mai luminoasă : sub poala pădurii, învălmăşiţi, cu vîrfurile zbîrlite, zăceau mestecenii doborîţi ; trunchiurile lor străluceau în soare ca argintul. Fibra lemnoasă, proaspăt tăiată, răspîndea miros de sevă. Dincolo de claia coroanelor care încă n-apucaseră să înfrunzească se iţeau buştenii : tăieturile, umede, se căscau roşii, ca scăldate în sînge.

Martîn Martînovici se opri ; lipindu-se cu spatele de un copac, se uita fără să înţeleagă la mestecenii doborîţi. Däunăzi fierbea de mînie, apoi căzuse într-o amărăciune adîncă. Seara, veniseră comsomolistele şi, o dată cu ele, pătrunsese în odăiţa lui bucuria. Erau atît de primăvăratice, naive... Oare ştiau ele ce este cugetarea adîncă, tristeţea ? Bătrîneţea are problemele ei, ce nu le pot fi cunoscute : au chipul de năluciri ale unui trecut îndepărtat. În suflet însă dăinuie numai o aspră resemnare. Şi de undeva, de departe, din trecutul îndepărtat, răzbătea parcă vocea Nadiei :

Mesteacăn rănit de secure...

Acest cîntec ea-l cînta cînd se plimba prin crîng.

Nu-şi mai aducea aminte ce s-a petrecut cu el în răstimpul ăsta : poate că s-a odihnit, fără să se gîndească la nimic, sau a zăcut fără cunoştinţă, ori poate a rătăcit prin pădure. A fost un vremelnic şi ciudat popas al conştiinţei, aidoma somnului sau leşinului. Îl trezi din toropeală ploaia pornită fără veste. Aerul era însorit ca şi mai înainte, numai nişte umbre sure se tîrau peste colinele verzi şi cafenii ; culturile de toamnă străluceau ca aurul în bătaia soarelui, iar sub obrocul umbrei arătau de peruzea. Şi nu se putea dumeri cum strălucesc ca un vîrtej orbitor şi scînteiază în toate culorile curcubeului stropii mari ai ploii repezi abătute

peste huceag. Ploaia vîjîia aidoma vîntului printre arbori, picăturile înțepau ca acele grumazul, mîinile, răpăiau pe spinare și pe borurile pălăriei. Frunza în codru fremăta ca o aripă lovită. Pe dată se înălțară în văzduh mirosul îmbătător de pămînt reavăn, aroma amăruie a sevei de copac. Ploaia conteni tot atît de brusc cum se pornise, iar soarele se arătă, parcă mai dogoritor ca înainte. Aburi se ridicau în valuri, cînd atît de deși că te amețeau, cînd pierind cu totul și nelăsînd în locul lor decît mirosul de ploaie.

Martîn Martînovici se apucase de mult, pesemne, să dezgroape copăcei : se miră singur cînd văzu alăturea, pe iarbă, un braț de mesteceni și de tei subțiri, cu rădăcinile curățate de țărînă, iar sub ei curmeiul ud, strîns în două. Porni iar de la un copac la altul și, cum găsea pe cel mai potrivit, săpa degrabă în jurul lui, înfigînd toată cazmaua în pămînt. Se înăbușea, sudoarea îi scălda trupul, dar nu contenea pînă nu scotea puietul, împreună cu pămîntul dimprejurul rădăcinii. Îl scutura apoi, cerceta rădăcinile îndelung, parcă încremenind cu privirea pironită asupra lor, pe urmă cam tot atîta se gîndea și se supraveghea cu încordare. Paltonul i se udase, iar de pe borurile pălăriei picurau stropi gălbejori.

Legă brațul de puieți și, apucînd curmeiul, săltă cușma mițoasă a rădăcinilor cu fărîme de pămînt printre ele : în loc să-i ducă tîrîș, îi aburcă pe umăr. Porni din nou prin lăstărișul des, sprijinindu-se în hîrleț. I se părea că snopul acela vîrtos și umed îl îmbrîncește la tot pasul, iar tîrnul crengilor subțiri îl șfichiuiește...

Mesteacăn rănit de secure...

Nu se oprea, nu se odihnea, ci zorea fără vreo pricină ; nu-și alegea drumul, ci mergea de-a dreptul peste țarini, peste pîrloagele pline de resturile tulpinilor de cartof și de coceni suri și țepeni. În depărtare se zărea, tăind albia rîului, stăvilarul de beton cu podul lui de fier, vopsit în roșu, iar sub el, la mijloc, se zbuciuma apa înspumată ca o cascadă de omăt. La stînga, după deal, se arătau devale acoperișurile roșii și zidurile de cărămidă ale caselor, iar îndărătul lor se îngrămădeau pînă-n zare clădiri lunguiețe, împresurate de schele și de siluetele înalte ale macaralelor. De partea cealaltă a rîului înverzeau luncile mărginașe, iar dincolo de ele, departe de tot, gonea un automobil mic de tot, cît un gîndac. În spatele mașinii se ridica în vîrtejuri praful, ca un fum roșiatic. Cerul era de un albastru cald, mîngîietor, norii albi, grei, pufoși pluteau, răzleți și leneși, dinspre oraș către șantier. Ogoarele erau pașnice și sfiicioase ca pe timp de primăvară, iar văzduhul răsuna de cîntul ciocîrliilor. Sus de tot, chiar sub nori, pluteau lin două găi ca două minuscule avioane.

Peste ce meleaguri îndepărtate o fi zburînd acuma Vladimir ? Niciodată nu-i mărturisea ceva despre rostul zborurilor lui, nu se lăuda cu faptele sale. Odată, cînd Martîn Martînovici îi făcuse o vizită la Moscova, Vladimir îi istorisise cîteva din pățaniile lui, rîzînd și dînd uneori din umeri, de parcă s-ar lua singur peste picior. Trecuse prin atîtea primejdii, că ți se făcea părul măciucă. Pe măsură ce-i asculta isprăvile, Martîn Martînovici tot mai rău se cătrănea. Mai cu seamă pe una din ele nu putea cu nici un preț s-o uite. Odată, Vladimir zburase pe lîngă țărmul Oceanului Înghețat de Nord. Peste tot, ceață de nepătruns. Avionul prin-

sese pojghiță de gheață. Pe neașteptate a văzut ridicîndu-se în fața lui o umbră întunecată: era coasta abruptă a falezei. Încă două, trei secunde — și praf se făcea ! Dar el a ridicat botul avionului drept în sus, a apăsat pe accelerator și s-a ridicat lumînare prin pîcla lăptoasă fără început și fără sfîrșit.

— Drept să-ți spun, tată, o cam băgasem pe mînecă, a încheiat Vladimir, înălțînd capul. Se plimba prin cameră și zîmbea stingherit. Noroc că mi-am format un instinct ca al păsărilor... În ultima clipă, îmi recapăt sîngele rece, spiritul critic, și mîinile mi-s iar sigure, execută orice mișcare fără greș, cu precizie matematică.

— Eu, Volodea, sînt obișnuit să simt pămîntul sub picioare, i-a răspuns Martîn Martînovici. Și mă gîndesc cu groază că în fiecare zi poți să te prăbușești... și să nu ți se mai găsească nici urma.

Ca de obicei, Volodea rîse de el, făcînd să-i sclipească dinții sănătoși. Zîmbetul lui molipsitor trăda sănătate fără cusur și o candidă spontaneitate.

— Tăticule, dacă o astfel de teamă mi s-ar furișa vreodată în suflet, aș lăsa îndată avionul și pentru totdeauna.

Martîn Martînovici își amintea cum, peste măsură de tulburat, se ridicase și, apucînd cu mîini tremurătoare binoclul de pe masă, se apropiase de fereastra mare. Moscova își tălăzuia pînă departe în zare oceanul de acoperișuri.

Simțea la Volodea ceva ce nu putea lămuri în cuvinte și în același timp nespus de drag — ceva rămas de la Nadia, dar totodată străin, necunoscut, apăsător. Avea impresia că poartă în el o tristețe

ascunsă. Dar cînd, în ziua plecării, i-a făcut o aluzie timidă, Vladimir a rîs.

— Da de unde, tată ! Mă atrage necunoscutul. Fericirea poți s-o simți, dar ca s-o epuizezi, nu se poate. Eu, bunăoară, ard de dorința să înconjur globul pămîntesc, de fiecare dată prin altă parte. Abia atunci aș fi mulțumit și aș putea spune : cunosc planeta pe care locuiesc. Dar nici asta nu-i esențialul. Esențialul este să fim invincibili în fața dușmanului. Elevii mei s-au acoperit de glorie în Răsărit.

Nu cumva într-acolo plecase Vladimir în cursă lungă ?

...Povîrnișul lin și lat, plin de băltoace și movile care coborau spre rîu, era acoperit cu arături din anul trecut, vinete, alburii, întretăiate de brîuri lungi de arătură proaspătă, iar mai sus, mai aproape de orizont, spre orașul socialist — de fîșii de iarbă verde, catifelată, însorită. Rîul nu se vedea, ascuns după răchite și lăstărișul des de anini. Ramurile prindeau veșmîntul verde vaporos și roiul frunzelor se frămînta ca în zumzet de albine. Pe povîrniș urca, în nimbu-i iluzoriu, pîcla gonită de soarele dogoritor. Cîtă frumusețe ! Fără voie, ochii i se umpleau de lacrimi. Da, asta e : era destul să se tulbure, să se înduioșeze, ca să plîngă ca o femeie...

Deodată, îl zări pe Vladimir. Îmbrăcat ușor, fără bluză militară și fără caschetă, alerga spre el și-i făcea bucuros semne cu mîna. Îl vedea deslușit cum rîde și cum vîntul îi umflă cămașa portocalie (de mic copil îi plăceau cămășile în culori vii). De departe părea mic, aproape un băiețaș. După el alergau alți doi flăcăiași, iar în urmă zorea un grup

întreg de bărbați și femei. Parcă-l salutau și ei, fluturîndu-și mîinile.

Martîn Martînovici se opri cu inima strînsă, dar se dumeri pe dată că fusese numai o părere. Ei, drăcie! Cum de se încrezuse în năluca asta?... Înseamnă că e într-adevăr bolnav. Mai bine nu s-ar fi dat jos din pat, s-ar fi odihnit în loc să se încăpățîneze și să se amăgească singur. Picioarele îi tremurau, răsuflarea i se tăia și o spaimă nebună îi strîngea inima în gheare de fier. Se temea să nu leșine dintr-o clipă într-alta.

Da, era într-adevăr Volodea, dar Volodea cel de ieri, flăcăiașul care-l ajutase cu atîta rîvnă să sădească pomii pe marginea viitorului bulevard. Alerga în întîmpinarea sa, bucuros că-l zărise pe bunic.

— Volodenka!... dădu să strige Martîn Martînovici, dar glasul lui hîrîi abia auzit, ca un geamăt.

Și deodată o liniște adîncă îl cuprinse ca o ceață: nu-și mai simțea nici respirația, nici bătaia inimii, nici cum îi pulsează sîngele în vine. Cerul se preschimba într-o vîltoare de necuprins, pe care ochii n-o vedeau și n-o puteau privi. Amețeală... Greață... Povîrnișul malului luneca spre dînsul în valuri de tină, picioarele, pierzîndu-și reazemul, i se afundau într-o plămădeală verde ca un smîrc. Deznădăjduit, aruncă mîinile înainte ca să se prindă de ceva. Legătura de puieți alunecă de pe umăr și căzu trosnind în țarină. Și în aceeași clipă, glasul Agniei strigă cu ciudă și obidă:

— Vai, povestea s-a sfîrșit!...

Apoi totul pieri în aburul verde, iar el se scufundă într-un gol înăbușitor. Simți, ca prin vis, că este apucat de subsuori, că cineva îi șterge fața cu o batistă. Parcă-i era mai bine acum, se simțea mai

la largul lui. Murmurul de glasuri și agitația unui grup întreg îl readuseră în simțiri. Cînd mai prinse puteri și izbuti să se uite în jurul său, văzu alături pe Sofia Martînovna și cîțiva băiețandri, care-l priveau cu spaimă și mirare.

— Ei, om dîrz ce ești, ți-ai venit în fire?... Sofia Martînovna — ea era cea care-l privea cu stăruință și care striga cu glas tremurător. Bine că-i așa!... Știam eu că nu se termină cum trebuie călătoria dumitale.

De pe deal cobora, încet, mașina.

1940

Sfîrșit

INIMA DE MAMA

Măreţ şi sfînt cuvîntul: mamă...

N. A. Nekrasov

Chiar în ziua cînd primise groaznica veste că Sonia a pierit, Natalia Stepanovna şi-a văzut de treburi ca de obicei: a venit la şcoală cu servieta ei grea exact cu un sfert de oră înainte de lecţie, a strîns mîna celorlalte profesoare şi s-a aşezat la masa de lucru. În cei treizeci de ani de profesorat, punctualitatea, conştiinciozitatea, noţiunea exactă a timpului (nici n-avea nevoie de ceas) deveniseră la ea o a doua natură.

Mărunţică, firavă, încărunţită, tunsă scurt, rotunjit, cu faţa mică, prelungă, palidă, cu un nas subţirel, ferm şi o aluniţă cu fire de păr pe bărbie, cu ochi căprui sclipitori, întotdeauna trişti şi severi, răsfoia în tăcere, cu grijă, fără grabă, minuţios caietul cu coperte de muşama şi citea cu luare-aminte însemnările îndatoririlor de care trebuia să se achite în ziua aceea. Toţi erau faţă de ea respectuoşi, prevenitori, blînzi şi îi vorbeau încet, cu sfială. Chiar şi tovarăşul Koseakov, directorul şcolii, un pedagog cu experienţă, deşi încă tînăr şi cam încrezut, cam impulsiv, era politicos cu ea, reţinut, zîmbindu-i fără un motiv anume. Toţi profesorii din oraş o cunoşteau, o socoteau o pedagogă

eminentă şi adeseori veneau să-i ceară sfaturi. Cît priveşte elevii, aceştia o iubeau nespus şi, atunci cînd terminau şcoala, îi păstrau o duioasă amintire pentru toată viaţa. În clasă nu ridica niciodată tonul; totuşi disciplina nu lăsa întru nimic de dorit.

— Cum izbuteşti să menţii ordinea, Natalia Stepanovna? o întrebau, miraţi, colegii.

Zîmbea cu ochii ei trişti şi răspundea încet (mai întotdeauna vorbea cu glas scăzut):

— Prin înţelegere reciprocă... Prin dragoste. Fără dragoste nu există nici înţelegere.

— Totuşi, cum procedezi?

— Parcă aşa ceva se poate explica prin cuvinte? Pedagogia e o artă... o artă care cere să pui în ea mult suflet.

Aşa că nu izbuteau să scoată mare lucru de la ea. Rareori se întîmpla, însă, ca la lecţiile Nataliei Stepanovna să nu asiste careva dintre ei. Felul ei de a preda, izvorît din inimă, inteligent, era o adevărată desfătare. Nu părea o lecţie oarecare, ci viaţa însăşi: întrebarea cea mai simplă, un amănunt neînsemnat, căpăta în discuţiile ei cu elevii un sens vital, o uriaşă importanţă. Şi toţi vedeau limpede că în mintea, în inima copiilor se întipăreşte un adevăr de seamă: viaţa trebuie să ţi-o îndreptăţeşti, şi o poţi îndreptăţi numai prin muncă neobosită, printr-o muncă dragă, care să reprezinte nu numai îndeplinirea unei datorii, ci o adevărată creaţie; fiecare acţiune pe care o întreprinzi să fie o manifestare a personalităţii tale, o minunată expresie a acesteia. Asta e menirea omului: tot ceea ce face să fie o întruchipare pasionantă a personalităţii sale, şi orice muncă să fie dusă pînă la capăt. Cel mai frumos şi mai pilduitor om e luptătorul care nu se teme de obstacole şi de duşmani,

ci dobîndește victoria. Colegii Nataliei Stepanovna uitau de toate la lecțiile acesteia și-și dădeau seama tulburați că toți copiii — și băieții, și fetele — vor fi întreaga viață oameni care cinstesc adevărul, muncitori luminați, plini de avînt și, poate, eroi sau creatori remarcabili. Lecțiile ei nu prezentau nimic nou: metodica era cea mai obișnuită, normele didactice fiind respectate în întregul lor, dar totul se desfășura spontan, din toate emana o însuflețire profundă, inspirată și o simplitate mișcătoare. În clasă, printre elevi, Natalia Stepanovna avea, ca totdeauna și în toate, același fel de a fi, deschis, pornit din inimă.

Avusese o fiică, Sonia, cu păr auriu, cîrlionțat, cu bujori în obraji, cu ochi mari, veselă, cu glas răsunător. Îndrăzneață la vorbă, putea fi socotită o ștrengăriță, dacă faptele ei ar fi fost simple ștrengării. Ea, însă, nu se sfia să spună adevărul în față, tuturor, chiar și profesorilor. Se întîmpla să se ridice în picioare în timpul lecției, cînd profesoara se enerva, striga la copii și amenința să dea afară din clasă pe careva:

— De ce vă înfuriați, de ce țipați? E vina dumneavoastră. Sînteți nedreaptă. Și sînteți nedreaptă fiindcă nu ne-ați înțeles, n-ați știut ce să cereți de la noi. Vă rog să mă iertați, dar vreau să vă respectăm cu toții.

Dacă vreun profesor sau profesoară se plîngea de Sonia Nataliei Stepanovna, ea întreba cu un zîmbet stins, cu mîhnire:

— E oare cu putință ca Sonia să vă fi jignit?

— A fost obraznică.

— Chiar obraznică? Credeți că a vrut să vă jignească în fața clasei?

— Nu cred. Dar e inadmisibil, Natalia Stepanovna, să pui pe un profesor într-o situație penibilă în fața elevilor.

— Ce să spun, murmura dînsa gînditoare, nu știu ce părere aveți dumneavoastră, eu cred, însă, că adevărul pare de multe ori obrăznicie. Chiar și înțelepciunea poporului spune că adevărul supără. Nu oricine are curajul să privească adevărul drept în față. Sonia a crescut în cultul adevărului și e foarte sensibilă în privința aceasta.

Cei în cauză se îndepărtau de ea stînjeniți, contrariați: socoteau că luînd apărarea fiicei sale, Natalia Stepanovna proceda împotriva regulilor pedagogice. Din această pricină nu toți nutreau aceleași sentimente față de ea: unii n-o iubeau și se temeau de ea, alții o respectau, socotind-o drept o pedagogă eminentă.

Predase în aceeași școală fără întrerupere timp de paisprezece ani, și războiul o surprinsese tot acolo.

Sonia abia terminase școala medie și, chiar în ziua izbucnirii ostilităților, îi spusese mamei sale simplu, calmă:

— Mamă, mă înscriu la cursurile de infirmiere și apoi plec pe front.

Natalia Stepanovna tăcuse o vreme, luptîndu-se cu sine însăși și, în cele din urmă, răspunsese tot atît de simplu:

— Dacă conștiința îți dictează acest lucru, du-te, Sonia. Înainte de toate chibzuiește, însă, dacă vei putea să faci față tuturor greutăților, să suporți ororile războiului, dacă ai să poți răspunde pentru faptele tale.

— Te îndoiești oare de mine, mamă? Amîndouă am fost întotdeauna de acord că adevărul este o

forță invincibilă, că frumusețea omului, menirea lui este să lupte pentru adevăr și dreptate. Nu te neliniști în privința mea, măicuță: voi ști să fiu demnă în orice împrejurări. Dacă va trebui, voi ști chiar să mor fără să mă fac de rușine... Nu vei fi dezamăgită de mine, dragă mamă...

N-au plîns. Ziua aceea fusese pentru ele tot atît de obișnuită ca și multe altele.

Locuiau într-o cameră nu prea spațioasă a unei case comunale, mari și vechi. Camera era însă luminoasă, cu două paturi albe și curate, o masă, un birou la care lucrau amîndouă în același timp. Sonia nu-și mai aducea aminte de tatăl ei, în camera aceea fusese fericită, crescînd în dragostea pentru mama ei, pe care o socotea mai bună decît oricine pe lume.

Plecase pe front încă din vară. Pornise la drum bucuroasă și mîndră. Uniforma militară îi dădea o înfățișare nouă, neobișnuită, chipul îi era radios. Ochii ei mari, albaștri, sclipitori, larg deschiși și curați ca izvoarele limpezi, trăiau mereu în inima Nataliei Stepanovna. Deseori îi vedea înaintea ei, parcă aievea, vii. Din cînd în cînd, primea de la Sonia cărți poștale scrise în grabă cu creionul, însuflețite, pline de dragoste și duioșie. Au urmat apoi luni întregi de tăcere adîncă, de așteptare. Natalia Stepanovna părea tot atît de calmă ca și mai înainte, lucra ca întotdeauna cu o sîrguință tăcută în biblioteca școlii, ori în cancelarie, împreună cu directorul de studii. Ca de obicei, fața ei brăzdată de încrețituri subțiri era îngîndurată, concentrată; vorbea ca și odinioară cu un zîmbet ușor și cu o mîhnire stăpînită în ochii ei calzi, totdeauna obosiți și foarte blînzi. În ochi i se ivise o pîlpîire nouă: în adîncul lor începuse să tremure neliniștea — teama ori o întrebare chinuitoare se aprindeau pentru o clipă, ca să se stingă din nou.

Și cînd directorul de studii Simocikin, un om cu picioarele scurte, grăsun, cu fața roșie și ochi bulbucați, o întreba ce vești are de la Sonecika, Natalia Stepanovna răspundea anevoie și, spre mirarea lui, cu o politețe rece:

— Deocamdată nimic.

— Dar unde i-o fi capul, răutate mică ce e?! Frontul e front, dar pe măicuța ei nu se cade s-o uite.

Natalia Stepanovna încheia convorbirea cu un zîmbet absent:

— Pesemne că nu se poate altfel.

În fiecare zi cînd se întîlneau în cancelarie, cele cîteva profesoare, și bătrîne, și tinere, vorbeau despre cartele de alimente, despre pîine, cartofi, spuneau că trecuse multă vreme de cînd nu se mai pusese în vînzare unt și carne, că în piață creșteau prețurile. Natalia Stepanovna ședea deoparte, lucrînd în tăcere, absentă, concentrată în sine. Uneori, vrînd s-o atragă în discuție, o întrebau cu o blîndețe accentuată:

— Dumneavoastră cum o duceți, Natalia Stepanovna?

Fără să lase lucrul, ea răspundea liniștită:

— Mulțumesc, bine.

— Vorbă să fie, bine! Sînteți cumva o excepție? De altfel, e drept, trăiți de una singură.

Natalia Stepanovna își înălța capul cărunt și le privea blajin cu ochi în care se oglindea mîhnirea.

— De ce? Nu sînt nici singură și nici excepție. Dar, într-adevăr, n-am de ce să mă plîng.

Olia Davîdova, comsomolistă, o tînără profesoară din clasele inferioare, durdulie și îmbujorată, totdeauna sfioasă și cu un aer mirat, o îndrăgise pe Natalia Stepanovna cu toată exaltarea tinereții. O privea cu venerație și o asculta ca o elevă cuminte, atentă. Cînd Sonia plecase pe front, ea căuta s-o vadă în fiecare zi pe Natalia Stepanovna, se lipea de umărul ei și o întreba cu glas rugător:

— Scumpă Natalia Stepanovna, cu ce pot să vă ajut?

— La ce să mă ajuți, Olenka? se mira cu duioșie Natalia Stepanovna. Ai face mai bine să citești ceva din literatura pedagogică și să te gîndești cum să-i atragi pe copii la o muncă unde să manifeste spirit de inițiativă. Dacă ai anumite probleme sau greutăți, hai să chibzuim asupra lor împreună.

— Nu, nu e vorba de asta!... Vreau... pur și simplu... așa... să fiu împreună cu dumneavoastră. Poate chiar să trec pe la dumneavoastră pe acasă.

— Îmi va face plăcere, Olenka. Vino cînd dorești.

— Ce femeie minunată sînteți, Natalia Stepanovna!

— Ei, lasă asta, Olia, lasă!... o întrerupea cu o ușoară severitate în glas Natalia Stepanovna și-i făgăduia cu voioșie: Cum se desprimăvărează, plecăm la țară la munca cîmpului.

— Păcat că nu-i Sonia aici, Natalia Stepanovna. Ne-am duce împreună... Ce bine ar fi!

— Sonia trudește pe alte cîmpuri, are o muncă mai grea, cu mai multă răspundere.

— Și cînd te gîndești cît de primejdioasă este, Natalia Stepanovna; se află mereu expusă urgiei focului... nu oricine poate îndura așa ceva. Și Olia

șopti deznădăjduită: Pe mine nu m-au primit... „Dumneata, au spus, trebuie să-i înveți pe copii, să-i educi în spiritul patriotismului, nu să lupți pe front."

Natalia Stepanovna dădea din cap aprobator și zîmbea cu blîndețe.

— Pesemne că așa trebuie să fie, Olenka. Da.

Noaptea, Natalia Stepanovna ședea la masă și cerceta lucrușoarele Soniei. Acele relicve erau povestea vieții fetiței sale, chiar din ziua nașterii ei. Iată vechiul medalion de aur cu fotografia Soniei, cînd n-avea decît un anișor. Natalia Stepanovna îl deschidea și rămînea îndelung cu privirea ațintită asupra buclei aurii de păr: o tăiase chiar în ziua cînd Sonia împlinise un an și o pusese în medalion. Timp de optsprezece ani păstrase acest cîrlionț auriu în cuibușorul de aur mat: ca și atunci parcă era viu și înduioșător de copilăresc. Îi zîmbea gîngurind: „mamă" — primul cuvînt pe care Sonia învățase să-l rostească triumfătoare, cu siguranță. Lacrimi de duioșie izvorau din ochii Nataliei Stepanovna și medalionul își pierdea conturul și dispărea ca într-o ceață. Își ștergea ochii și medalionul își recăpăta din nou conturul, îl simțea tare între degetele ei. I se părea că părul acela mirosea încă a trupșorul cald, care nu se desprinsese încă de lîngă inima ei. Pe atunci Sonia se tîra pe dușumea, se ținea bine de scaune, învăța să se ridice copăcel, și să pășească cu picioarele-i goale. Tot atunci izbucnise pentru prima dată în hohote de rîs cristalin, nespus de încîntată, văzînd un fluture roșu care zbura cu aripioarele fîlfîind deasupra căpușorului ei auriu, cîrlionțat.

Natalia Stepanovna scotea cu băgare de seamă, ca pe o comoară, dintr-un cufăraș încrustat cu mo-

zaicuri de lemn, lucrate cu măestrie — darul unui fost elev, acum preşedintele comitetului executiv într-o regiune unde erau mulţi meşteşugari iscusiţi — cămăşuţa de prunc a Soniei, botoşeii, biberonul cu un cerc larg şi cu inel, jucărioarele ei, şi le înşira pe masă. I se părea că lucruşoarele păstrează încă mirosul trupşorului de sugaci al Soniei. Natalia Stepanovna îşi amintea cum stătea fetiţa culcată pe genunchii ei şi o privea ţintă cu ochişorii plini de veselie. Biberonul îi tremura pe limbă, iar fetiţa parcă descoperea pe chipul mamei sale ceva neştiut şi foarte hazliu îngînînd încîntată :

— D-d-d-d-a...

Şi asta era foarte nostim.

Apoi se iviseră pe masă hîrtiuţe cu mîzgăliturile Soniei — primele ei încercări de a scrie, desene strîmbe, naive, căsuţe cu fumul ieşind din horn în spirală, cai, oameni şi primele cărţulii pe care le citea cu glas tare. Apoi veneau la rînd caietele cu lucrări scrise. Urmărind aceste caiete de şcoală puteai vedea cum creştea şi se forma Sonia din an în an.

Rămăsese neuitată o întîmplare cu prilejul căreia caracterul Soniei se manifestase izbitor, tăios. Împlinise treisprezece ani. Învăţa foarte bine, prindea totul cu multă uşurinţă. Succesele ei la învăţătură erau datorate nu numai puterii ei de muncă, dar şi unui anumit simţ lăuntric, aidoma intuiţiei. Oricît de grea şi de plicticoasă ar fi fost lucrarea pe care trebuia s-o facă acasă, o făcea iute, cu tragere de inimă, plină de însufleţire, ca şi cum ar fi descoperit în ea o poezie deosebită, tainică. Uneori se aşeza la masă, deschidea caietul, cărţile, ofta, făcea un efort şi, privind ţintă în sus, rămînea

pe gînduri, apoi zîmbea deodată ca şi cum s-ar fi aprins în ea o luminiţă. Peniţa începea să scîrţîie pe hîrtie şi, îngînînd un cîntec, îşi termina repede compoziţia, fără să se întrerupă din scris, iar pe urmă, cu ochii aprinşi de mulţumire, spunea :

— Măicuţo, vrei să-ţi citesc ce am scris ?

Problemele de matematică le rezolva cu hotărîre şi cu o ciudată îndîrjire. Nu se întîmpla niciodată să dea înapoi în faţa greutăţilor, sau să se lase copleşită de deznădejde. Dacă Natalia Stepanovna vedea că Sonia nu reuşeşte să rezolve problema şi din cauza aceasta privirile ei se întunecau, iar deasupra buzişoarei de sus i se iveau broboane de sudoare, maică-sa căuta cu delicateţe să-i vină în ajutor.

— Ce greutăţi ai, Sonia ?

— Lasă-mă, măicuţo. De aia există probleme ca să fie rezolvate. Asta e o treabă totdeauna anevoioasă. Dar tocmai tu mă înveţi că orice lucru trebuie dus pînă la capăt.

Natalia Stepanovna zîmbea, privind-o înduioşată. Ceea ce spunea Sonia erau vorbele ei, ale Nataliei Stepanovna. Sonia repeta cuvintele ei, dar în gura fetiţei ele sunau altfel : tinereşti, înflăcărate, hotărîte.

Tot atît de hotărîtă şi înflăcărată era comportarea Soniei şi la şcoală. Acest lucru nu le cam plăcea unor profesori şi profesoare : li se părea că prea face pe deşteapta.

Întîmplarea pe care o vom povesti mai jos nu avea pare-se prea mare însemnătate în viaţa şcolară, totuşi îi tulburase adînc pe elevi şi pe profesori, deoarece personajul principal în cele petrecute fusese Sonia.

Printre elevii din clasa ei se afla și un băietan, Pașa Zapalkin, totdeauna cu părul vîlvoi, neîngrijit, cu fața și mîinile revoltător de murdare. Era tot timpul obraznic cu profesorii, de parcă ar fi avut cu ei cine știe ce răfuială. Le necăjea mai cu seamă pe tinerele profesoare, care, neavînd experiență, își ieșeau din fire, se înroșeau de mînie, strigau la el și adeseori îl dădeau afară din clasă. Drept răspuns, Pașa rînjea, hlizindu-se în toate părțile cu ochii lui ghiduși. Stătea în banca din spatele Soniei și, cînd fata întorcea capul spre el, băiatul îi făcea mucalit cu ochiul și rîdea. Învăța destul de bine — era foarte silitor — dar regulat, în fiecare trimestru, lua „insuf..." la purtare. Juca pătimaș riscă, și în timpul recreațiilor îi atrăgea la joc și pe ceilalți elevi. În timpul jocului ochii îi scăpărau de lăcomie. Chemat la director, ieșea din cancelarie palid și cu ochii plini de ciudă. Într-o bună zi a adus în clasă un cîine lățos, de curte. Cînd colegii lui au vrut să alunge cîinele, el s-a aruncat asupra lor cu pumnii strînși. Toți s-au dat în lături nu de frică, ci pentru că îi uimise fața lui, trasă deodată, pămîntie, înfricoșătoare. Aveau impresia că în clipa aceea ar fi fost în stare să-i omoare. Altădată adusese la școală o moară mică, lucrată cu multă măestrie — pirogravată, cu nenumărate împletituri de grinzi minuscule și cu aripi din placaj, cu roți drăguțe, dințate. Înainte de începerea lecțiilor copiii au ieșit cu toții în stradă unde aripile morii au pornit să se rotească în bătaia vîntului, roțile să se învîrtească, zimții și rulmenții să huruie.

Sonia se împrietenise cu acest băiat spre mirarea tuturor — atît a elevilor cît și a profesoarelor. Plecau de la școală împreună, se întîlneau dimineața și-și zîmbeau bucuroși. La unele profesoare mirarea se transformase în ostilitate față de amîndoi. Nu-i putea suferi îndeosebi profesoara de matematici, Șabrova, o femeie în vîrstă, costelivă, cu picioarele lungi și fața stacojie, împînzită de vinișoare roșii, cu nasul lung și ochi mici. Mergea cu pași mari ca un bărbat și fusta ei lungă se încurca totdeauna în jurul picioarelor. Cînd era gălăgie în clasă, își ațintea ochii spre cei doi și striga enervată :

— Sonia ! Și tu, Zapalkin ! Nu s-ar putea să nu vă mai șoșotiți atît ?

Elevii ciuleau urechile.

Sonia se ridica revoltată în picioare.

— Nu s-ar putea oare, Ekaterina Nikolaievna, să nu ne mai persecutați atît, pe mine și pe Zapalkin ?

— Cum, cum ? întreba mînioasă Șabrova, apropiind cartea deschisă de ureche. Vrei să spui că nu...

Sonia răspundea tăios :

— Nu vreau să spun, ci repet că n-am să rabd niciodată nedreptatea.

— Altceva mai ai de spus ?

— Numai atît am de spus : vă rog să nu fiți nedreaptă ca să nu pierdeți respectul nostru.

— Ești din cale-afară de impertinentă, scrîșnea Șabrova, făcînd spume la gură.

Iar Pașa bodogănea în spatele Soniei cu dispreț :

— Ia mai dă-o încolo de scaloiană, Sonka !...

— Și de ce, mă rog ? striga Sonia întorcînd capul spre Pavel. O profesoară bună e datoare să fie un om cumsecade.

Șabrova se apropia de ei și nasul i se învinețea, iar ochii ei împungeau ca niște ace.

— Zapalkin, repetă ce-ai spus...

El se ridica sfidător și răspundea răspicat, grosolan :

— N-am să repet.

Curînd după aceasta s-a petrecut o întîmplare care era cît pe ce să ia proporțiile unei catastrofe. Sonia îi dăruise lui Zapalkin un toc rezervor — negru, lucios, cu un ineluș de aur, și se bucurase nespus cînd îi văzuse ochii scînteietori de fericire. El i-a strîns zdravăn mîna și i-a spus cu simplitate :

— N-am să uit asta niciodată. De mult visam un asemenea toc.

În aceeași zi, unui băiețaș i-a dispărut un toc rezervor exact ca acela dăruit lui Pașa. Băiatul cu pricina — Serioja, un puștan grăsuț și oacheș, parcă bucuros de această pierdere, strigă de se auzi în toată clasa :

— Care mi-a șterpelit tocul rezervor ? Dacă-l prind pe hoțoman îi stîlcesc mutra.

Elevul de serviciu își făcu datoria, aducînd cazul la cunoștința Șabrovei.

Un elev cuminte, sîrguincios, cu un nume hazliu — Bleaha[1] se ridică și, la întrebarea aspră a profesoarei, spuse zîmbind veninos :

— Am văzut un asemenea toc rezervor la Zapalkin.

Acesta se ridică și, roșu de indignare, îl întrebă :

— Adică, vrei să zici că eu am furat tocul ?

Bleaha, care o cam sfeclise, șovăi :

— Nu știu. Eu însă am văzut un toc la tine.

Sonia se sculă și ea în picioare, dar Zapalkin, mînios, o sili să se așeze la loc.

— Așteaptă, o să-ți vină și ție rîndul. Deocamdată am poftă eu să mă răfuiesc cu el. Și se întoarse iar, foarte liniștit, spre Bleaha : Ai spus că ai văzut la mine tocul ? Vrei să spui că eu sînt hoțul ? Răspunde.

[1] Tinichea (n. tr.).

Clasa înlemnise. Palid, Bleaha privea rugător spre profesoară. Șabrova îi făcu un semn cu capul, îmbărbătîndu-l :

— Vorbește fără frică, drăguțule. Adevărul e mai de preț decît orice.

Sonia nu se mai putu stăpîni și strigă :

— Dar de ce nu spui totul, Bleaha ? Numai la Zapalkin ai văzut tocul ?

Bleaha răspunse cu glas răgușit :

— L-am văzut mai întîi la Sonia, și apoi i l-a dat lui Zapalkin.

— Ehei, înseamnă că sînt doi hoți !... chicoti careva dintre elevi.

Pavel ieși încetișor din bancă, se apropie de Bleaha și-i trase o palmă.

— Clevetitorii sînt pedepsiți ; deocamdată, poftim o arvună.

Și trecu la loc zîmbind.

Toți cei patruzeci de elevi săriseră în sus din bănci și priveau buimăciți spre Zapalkin și spre Bleaha.

Unul strigă indignat :

— Asta-i neobrăzare, să te bați în clasă !

Altul rîse aprobator.

— După faptă și răsplată !...

Șabrova porunci :

— Zapalkin, părăsește clasa, iar în recreație să te prezinți la cancelarie.

Sonia ieși din bancă și spuse :

— Zapalkin n-o să părăsească clasa. Tocul i l-am dăruit eu, a fost al meu. Zapalkin n-a făcut decît să-l pălmuiască pe un mincinos. Pașa, ia dă-mi

tocul... Se apropie de el, luă tocul și i-l întinse lui Serioja. E al tău ? Dacă e al tău — înseamnă că eu sînt hoața.

Serioja luă tocul, îl privi cu atenție și-l întinse Soniei.

— Nu, nu e al meu. Tocul meu are un semn de recunoaștere.

Șabrova porunci din nou, stăruitor, ca Zapalkin să iasă din clasă. Cînd el se îndreptă spre ușă cu capul sus, mîndru, Sonia îl urmă.

— Nici eu n-am să rămîn în clasă, spuse ea, ieșind pe ușă cu un aer triumfător.

Aducîndu-și aminte de această neînsemnată întîmplare din viața Soniei, Natalia Stepanovna zîmbea printre lacrimi. Așa se petreceau lucrurile întotdeauna. Soniei îi plăcea să spună cu o adîncă încredere :

— Adevărul nu poate fi înăbușit ; adevărul luminează chiar într-o cloacă.

— Dar ce greu e să înfrunți adevărul, șoptea Natalia Stepanovna, fără să-și ia ochii de la micul medalion, repetînd cuvintele pe care le spusese odinioară Soniei. Nu oricine poate să privească în față adevărul. El biruie numai în luptă, Sonia, iar lupta înseamnă suferințe, chinuri și adeseori jertfire de sine.

Și glăsciorul Soniei suna ca un clopoțel, parcă aievea, în urechile mamei :

— Fără îndoială, mamă ! Doar revoluționarii mergeau pentru adevăr la ocnă, la spînzurătoare, fără să le fie frică de nici o grozăvie. Cîntau chiar. Înțelegi, mamă, simt și eu că sînt în stare să mă jertfesc pentru adevăr.

— Ești încă o fetiță, Sonia, n-ai trecut prin încercările vieții. Ceea ce spui tu nu este decît romantism copilăresc. Lupta pentru adevăr îl copleșește pe om cu totul. Iar tu iubești viața, soarele și pe tine însăți.

— Da, da, mamă ! striga cu entuziasm Sonia. Pentru că urăsc minciuna. Eu, mamă, am să mă fac geolog sau chimist. Îmi sînt dragi două femei, amîndouă cu numele de Sofia — tizele mele — Perovskaia [1] și Kovalevskaia [2].

Cum oare se zămisleau în căpșorul ei de adolescentă asemenea gînduri ? Și de mirare era că gîndurile acestea le traducea în viață — în faptele și conduita ei. De pildă, chiar și acea franchețe în conflictele ei cu profesorii, noblețea gestului în povestea cu tocul rezervor, precum și îndîrjirea cu care voia să rezolve ea însăși problemele grele de matematică. De unde la ea acea mîndrie, acel amor propriu ? Și o voce lăuntrică răspundea Nataliei Stepanovna : de la tine, le-a supt o dată cu laptele tău. Tu i-ai insuflat idealul unui om dintr-o bucată. Un asemenea om e sincer, are conștiință, un asemenea om e încîntător ca un basm, ca un vis.

— Fetița mea, copilul meu ! șoptea Natalia Stepanovna și o îneca plînsul. Nici n-ai avut parte de viață și te-ai aprins, ai ars ca o lumînare.

Și în sufletul ei sfîșiat răsuna un strigăt înfiorător :

— Sonia a fost spînzurată ! Spînzurată !...

Singură, învăluită în liniștea nopții, Natalia Stepanovna plîngea în hohote, lăsîndu-și capul pe

---

[1] Perovskaia Sofia Lvovna (1853—1881) — activistă de frunte a organizației *Narodnaia Volea*. Condamnată la moarte, a fost executată la 3 aprilie 1881 (n. ed.).

[2] Kovalevskaia Sofia Vasilievna (1850—1890) — eminentă matematiciană rusă, prima femeie din lume care a fost profesor și membru corespondent al Academiei de Științe din Petersburg (n. ed.).

lucruşoarele dragi ale Soniei, rămînea îndelung înmărmurită, cu inima încleştată de deznădejde. Strîngea convulsiv între degete cămăşuţele, jucăriile, caietele Soniei, şi degetele ei înţepeneau, se zgîrceau ca moarte. Iar în locul inimii simţea că are în piept o rană. Uneori încremenea, se prăvălea în gol şi, cînd îşi revenea, privea ţintă spre degetele ei şi le desfăcea încet.

În antreu şi în bucătărie ciripeau vecinele, tinerele soţii ale salariaţilor Băncii de Stat. Una dintre ele, roşcată, pistruiată, sprintenă, supărător de limbută, îşi înroşea violent buzele şi unghiile, îşi rădea sprîncenele şi le desena apoi cu creionul mai sus, arcuite, subţiri, negre, provocătoare. Ca să-şi ascundă pistruii, dădea cu multă pudră roz pe obraz, dar nu reuşea să-i acopere şi suferea din pricina asta. Alta, înaltă, cu faţa prelungă şi bărbia ascuţită, cu părul involt, oxigenat, încrezută, arunca printre pleoape priviri dispreţuitoare, vorbea absentă, distrată, cu trufie ; pe Natalia Stepanovna nici măcar n-o baga in seamă. În acele zile atît de tragice pentru Natalia Stepanovna, ele pălăvrăgeau parcă dinadins în gura mare despre obişnuitele lor necazuri femeieşti şi bîrfeau prietenele. Cînd în ziare apăruseră articole despre Sonia, în care se relatau amănunte zguduitoare asupra torturilor şi execuţiei sale, şi cînd apăruse fotografia Soniei cu ştreangul de gît — cuconiţele se ascunseră în odăile lor şi o vreme nu li se mai auzise gura.

Citind rîndurile din ziar, Nataliei Stepanovna i se părea că aude halucinant de limpede glasul răsunător al Soniei, vlăguit de chinuri :

— Mor tînără, deşi doresc nespus să trăiesc. Călăii mei nu numai că nu-mi vor stinge viaţa, ci

o vor aprinde şi mai mult, o vor face şi mai luminoasă. Nimiciţi, stîrpiţi monştrii de pe pămîntul nostru. Povestiţi, tovarăşi, cum am murit — dîrză şi mîndră.

Stătea pe un scaun, aproape dezbrăcată, cu picioarele goale pe un ger năprasnic, plină de sînge, pesemne degerată, înţepenită, stîlcită în bătăi, iar o namilă de soldat — călăul, cu mînecile suflecate, săpunea ştreangul. Această vedenie îi juca pe dinaintea ochilor, o orbea, ca ultima pîlpîire a unei lumînări.

La şcoală şi acasă veneau mereu tineri — corespondenţi şi fotografi cu aparate *Leika*. Unii zîmbeau reţinut, respectuoşi. Alţii dădeau dispoziţii aferaţi, fără să întrebe dacă dînsa doreşte să vorbească, ori să se lase fotografiată. Un tînăr fîşneţ, cu pantaloni golf şi cu basc bleumarin a invitat-o vesel şi autoritar :

— Ei, Natalia Stepanovna, hai să vă facem o poză pentru posteritate. Aşezaţi-vă, luaţi o atitudine degajată, firească şi, vă rog, atenţie la expresie... Figura trebuie să fie fotogenică...

Acel tînăr impertinent, care făcea parte din Asociaţa fotografilor, o jignise, o indignase în aşa măsură, încît i se întunecase totul înaintea ochilor. N-a vrut să se lase fotografiată şi el a plecat ofensat.

Şedea în cancelarie şi corecta tezele elevilor. După scris desluşea firea şi starea sufletească a fiecăruia. În faţa ochilor îi stăruiau privirile lor atente, îngrijorate, în liniştea încordată a clasei simţea freamătul lor lăuntric. Înţelegeau cu multă sensibilitate, îndureraţi, nespusa ei suferinţă, deşi în aparenţă era calmă şi cumpănită ca de obicei. Nu se auzea în clasă nici o şoaptă, nici o mişcare

— şi dacă vreunul dintre ei uita şi începea să scotocească prin bancă, vecinul îl înghiontea speriat, mînios.

Şi în cancelarie o întîmpina aceeaşi linişte neobişnuită, aceleaşi priviri sfioase, pline de compasiune. Toţi — şi elevii şi colegii — voiau parcă să sublinieze mereu că de acum înainte ea nu va mai trăi decît copleşită de spaimă şi de durere. „Ciudaţi oameni! îşi zicea dînsa. Sînt deprimaţi din cauza nenorocirii care s-a abătut asupra mea, mă compătimesc sincer, dar nu înţeleg că eu trebuie să-mi fac datoria cu aceeaşi grijă ca întotdeauna. Vor să se mîndrească cu durerea unuia dintre ei. Şcoala lor e acum vestită în tot oraşul. Întîlnindu-şi cunoştinţele, spun: «Mama Soniei e profesoară la noi»".

La şcoală veneau delegaţi ai comsomoliştilor şi-i aduceau flori; profesorii şi profesoarele de la alte şcoli trimiteau reprezentanţi, îi exprimau condoleanţe şi preamăreau eroismul Soniei. „Ea ne-a dat tuturor pilda cea mai înaltă a adevăratului patriotism..." Apoi au început să sosească zilnic scrisori de la felurite organizaţii, de la fete, ostaşi, muncitori. Scrisorile veneau cu grămada şi nu mai avea timp să le citească. Rămînea împietrită şi, cu dinţii încleştaţi, închidea ochii, ca să nu vadă chipuri, priviri care căutau cu aviditate să-i surprindă fiecare gest.

În ziare apăruse fotografia ei, alături de a Soniei — a copilului ei drag, pe cînd era elevă. Sonia privea din ziar cu ochii larg deschişi, plini de bucurie şi de mirare, cu năsucul ei ce căta în vînt şi cu zîmbetul fericit pe buze. Era fericită fiindcă trăia.

Se descria amănunţit că Sonia căzuse într-o încercuire, că unitatea ei străpunsese prin luptă

cercul de foc, suferind pierderi grele, că ea, împreună cu un grup de luptători, rătăcise prin păduri şi dăduse peste un detaşament de partizani, că după aceea executa acţiuni de recunoaştere, că era iubită şi apărată de colhoznicii din satele ocupate de nemţi. Urmărită de un trădător, hitleriştii puseseră mîna pe ea şi pe nişte fete dintr-un sat, care o călăuzeau. Nu le mai văzuse. Fusese dezbrăcată aproape la piele şi bătută de moarte. Ofiţerul neamţ voia să afle de la ea unde se ascundeau partizanii, cîţi erau, ce armament aveau. I se făgăduise, în schimbul trădării, că va fi pusă în libertate şi trecută peste linia frontului, la ai ei. Fata tăcea de parcă ar fi fost mută şi, schingiuită cum era, zîmbea cînd şi cînd dispreţuitor cu o ură neîmpăcată în ochi. Acest zîmbet îl paraliza pe ofiţer şi totodată îl făcea să turbeze de mînie. Se năpustea asupra ei cu pumnii, o lovea în faţă, în cap, o trîntea pe duşumea, o călca în picioare, dar n-auzea nici un ţipăt, nici un geamăt. Gîfîind exasperat, aproape să-l apuce o criză de isterie, se aşeza la masă şi răcnea la soldaţi. Aceştia o luau în primire, o băteau crunt, apoi o aruncau afară, în ger, de-a dreptul într-un troian de zăpadă, iar cînd îşi venea în fire din cauza gerului năprasnic, o tîrau din nou în izbă şi iar o schingiuiau — îi smulgeau părul, o frigeau cu lumînări, dădeau foc la grămăjoare de pulbere puse pe fruntea, pe pieptul, pe pîntecele ei. Îşi băteau joc, rîzînd în hohote, de pudoarea ei feciorelnică. Totuşi nu întîmpinau decît o tăcere mută. Şi ofiţerul vedea din nou pe faţa ei martirizată aceeaşi grimasă dispreţuitoare, plină de ură şi suferinţă.

Stăpînul izbei, un bătrîn care şedea culcat pe cuptor, gemea îndurerat. Apoi nu s-a mai putut

stăpîni și, plîngînd ca un copil, s-a dat jos și a îngenunchiat în fața ofițerului. Bîiguia, cerea îndurare, își izbea capul pleșuv de dușumea.

— Înălțimea-voastră!... Doar e un copil... o fetiță... Pentru ce o chinuiți atît?... Mai bine schingiuiți-mă pe mine. Înălțimea-voastră!

Ofițerul l-a lovit cu cizma în cap și l-a azvîrlit cît colo. A făcut semn soldaților și aceștia s-au năpustit asupra lui, l-au tîrît de picioare afară și l-au împușcat.

După aceea s-au întors în izbă și s-au oprit la ușă. Ofițerul a ordonat s-o ridice în picioare pe Sonia, a mai dat o dispoziție și a plecat. Sonia nu putea să se țină pe picioare: a căzut, dar a fost din nou ridicată de brațele vînjoase ale soldaților. Doi dintre aceștia au tîrît-o în uliță și au dus-o pe drumul bătătorit, desculță, în zdrențe. Au mers mult timp. Gerul îi ardea cumplit tălpile, dar curînd durerea s-a alinat, s-a curmat. Sonia nu-și mai simțea picioarele.

Au tîrît-o în piață dis-de-dimineață. În geruiala cețoasă a zorilor vedea tulbure o mulțime de colhoznici și colhoznice. Izbele se estompau în pîclă și ferestruicele lor parcă erau orbite de promoroacă și înghețate de spaimă. Însîngerată, cu părul vîlvoi din cauza schingiuirilor, umflată, cu picioarele negre, degerate, Sonia fusese ridicată pe un scaun. Adunîndu-și puterile care îi mai rămăseseră, a început deodată să strige tare, din adîncul inimii:

— Tovarăși! Răzbunați-vă pe fiare, nimiciți bestiile, călăii și ucigașii, unde-i întîlniți. Stîrpiți-i. Ei ne batjocoresc, ne siluiesc, schingiuiesc, pradă, împușcă și spînzură, nu fiindcă sînt puternici, ci pentru că sînt slabi. De frică o fac! Mor, dar mă bucur

că vor veni curînd zile de fericire și libertate. Rămîneți cu bine, dragii mei!...

Scaunul a fost zvîrlit de sub picioarele ei. Femeile din mulțime plîngeau cu hohote. Copiii țipau. Trupul Soniei rămăsese atîrnat în ștreang; capul i s-a zbătut și a căzut într-o parte. Ochii deschiși pe fața învinețită priveau țintă spre mulțime, ca și cum Sonia îndemna încă oamenii să se răzbune. Toate acestea fuseseră povestite de martorii chinurilor și a pieirii ei.

Într-o bună zi Natalia Stepanovna n-a mai dat în cancelarie de scrisorile obișnuite. A doua zi n-a mai găsit nici ziarele. Profesorii parcă s-au mirat și ei de neglijența poștașului, dar dînsa, văzîndu-le mișcările pripite, auzindu-le glasurile neobișnuit de blînde, și-a dat seama că se prefac; se înțeleseseră să ascundă ziarele, și ale ei, și ale școlii. Zîmbi și îi cuprinse pe toți într-o privire tristă, plină de dojană. Compasiunea lor naivă o mișca. Dragii de ei, voiau s-o cruțe de chinuri inutile, le era teamă să nu i se întîmple ceva. Ciudați oameni! Parcă numai ziarele comunică amănunte despre moartea cumplită a Soniei! Striga radioul în piață și în casele oamenilor (și dînsa are doar difuzor!), se vorbea pe străzi și în tramvaie. Parcă i se poate ascunde ceea ce știe toată lumea, ceea ce răsună în văzduh, ceea ce povestesc toți copiii la școală?

Într-o zi se îndrepta spre casă, cu servieta ei uzată în mînă, mergînd repede de parcă o așteptau cine știe ce alte treburi importante. În ziua aceea observase cu mirare că toți îi făceau loc îndatoritori și-o priveau cu o curiozitate avidă. Chiar și băiețașii neastîmpărați treceau de pe trotuar pe caldarîm. Zăpada era parcă poleită cu aur de soa-

rele care scăpăta spre asfințit, în aer scînteia un văl ușor de ceață irizat ca sideful. Din gura oamenilor ieșea abur. Cîțiva prichindei lunecau cu patinele pe gheață de pe trotuar și de pe caldarîm. Unul dintre ei a strigat deodată spre tovarășii lui : „Măi băieți, ia uitați-vă ! Trece mama Soniei !"

Se adunaseră toți buluc și o priveau, lung, ca pe un om neobișnuit. Unul dintre ei, îmbujorat, cu năsucul în vînt, zăngănind și scîrțîind din patine, s-a apropiat de dînsa și cu un glăscior ușor răgușit de răceală a întrebat-o sfios :

— Mătușă, dumneata ești mama Soniei, nu-i așa?

Ea l-a mîngîiat pe obraz și a răspuns :

— Da, dragul meu. Sonia e fiica mea.

Cu un respect plin de admirație, băiatul a rostit într-un suflet :

— Așa eroină, zic și eu !

— Drăguțule, Sonia nu s-a gîndit să fie eroină. A murit tot atît de simplu, precum a trăit.

— Mulțumesc, mătușă...

— Pentru ce, drăguțule ?

— Așa...

Fîstîcit, băiețașul s-a îndepărtat repede, lunecînd pe patinele lui. Natalia Stepanovna a întors capul după el și l-a văzut cum începuse să povestească ceva, agitat, celorlalți copii, care priveau țintă spre ea. Lacrimile îi încețoșau ochii.

Orașul acela din Ural, un centru industrial, era împrejmuit de un brîu larg de uzine care păreau ele însele niște așezări de sine stătătoare. Totuși orașul nu era mare ca Moscova și Natalia Stepanovna, care locuise acolo cei mai mulți ani din viața ei, era cunoscută de multă lume. Evacuarea din apusul țării a întreprinderilor și instituțiilor sporise de vreo trei ori populația. Cluburile fuseseră închise, toate clădirile mari golite și chiar o parte din școli și institute erau transformate în spitale sau ocupate de atelierele uzinelor, pe cînd casele localnicilor gemeau de lume. Se repartizau mai mulți oameni chiar acolo unde nu exista decît o singură cameră. Natalia Stepanovna avea impresia că în oraș nu mai rămăsese nici unul dintre vechii locuitori și că mulțimea aceasta de oameni de pe străzi pusese deplin stăpînire pe oraș și adusese în viața lui modestă și pașnică de odinioară o forfotă zgomotoasă, bătătoare la ochi. Ciudat însă : ea era lăsată în pace. Nici în locuințele vecinilor ei, salariați ai Băncii de Stat, nu fuseseră instalați locatari noi.

Natalia Stepanovna venea acasă seara tîrziu. În tot timpul zilei simțea chinuitor dorința de a rămîne singură, învăluită de tăcerea odăiței sale, în care sălășluia mereu și lumina cu ochii ei puri, plini de vioiciune, Sonia — să rămînă împreună cu năluca ei dragă, să mîngîie lucrușoarele ei. Cînd intra însă în casă și aprindea lumina, i se făcea deodată frică de singurătatea ei.

Se așeza la masă, înșira în fața ei caietele elevilor, deschidea și caietul său, în care însemna planul zilnic al lecțiilor pentru diferitele clase — toate le făcea întocmai cum le făcuse ani de-a rîndul, zi de zi, și ochii altcuiva n-ar fi observat că moartea Soniei tulburase rînduiala timpului pe care îl petrecea acasă, muncind. Aceeași rînduială obișnuită o păstra și la școală. Multe profesoare o priveau uimite.

— E cu putință să poată lucra și să fie preocupată în asemenea clipe de niște fleacuri ca, de pildă, caietele ? E puțin lucru să-ți pierzi în împrejurări atît de îngrozitoare unica fiică ?!

Într-o zi profesoarele s-au strîns cerc în jurul ei și au început s-o sfătuiască stăruitor să-și ia concediu : e o nebunie ca în starea în care se află să-și vlăguiască puterile care i-au mai rămas.

Ea a zîmbit și le-a răspuns cu glas tremurător :

— Vă mulțumesc, dragele mele, că luați parte la durerea mea și pentru dovada aceasta de prietenie. Vă simt lîngă inima mea. Totuși n-am să iau concediu. Dimpotrivă : pentru mine munca înseamnă viață.

Buzele începură să-i tremure și ea ieși din cancelarie. Olia Davîdova o privise lung tot timpul, agitată, neliniștită, fără să-și ia ochii de la ea.

Se repezi în urma ei pe coridor, începu s-o sărute pe obraji, pe ochi, pe buze în fața mulțimii de elevi.

— Draga mea !

Olia o însoți pînă acasă, ținînd-o de braț și lipindu-se de ea. Acolo o rugă cu glas jalnic să-i îngăduie să intre împreună cu ea. Chipul îi era atît de îndurerat de parcă ar fi fost gata să izbucnească în plîns. Natalia Stepanovna rîse pentru prima dată de multă vreme și o împinse ușurel spre ușă.

— Ce vorbă-i asta, Olenka ? Poftim, intră. Cum ți-ai putut închipui că eu nu vreau să te primesc ? Doar îmi dau seama destul de bine că ții la mine. Și eu țin la tine, draga mea.

Apoi, seară de seară, învăluite în liniștea odăii, vorbeau de Sonia : își aminteau de întîmplările din timpul cînd era școlăriță, de vorbele ei, de mersul, rîsul, de poznele ei și imaginea sa se contura oarecum deosebită, nu ca a celorlalți copii, aproape ideală.

Olia era întotdeauna atît de tulburată, încît ochii îi erau scăldați în lacrimi, deși bărbia îi tresărea într-un zîmbet.

— Cît aș fi dorit să mă aflu în locul ei ! Să fiu așa cum a fost și ea. Totuși vreau să plec și eu pe front... Mi-e rușine, mă doare că am rămas în spatele frontului...

Natalia Stepanovna îi arunca o privire pătrunzătoare și la rădăcina nasului i se adînceau două cute verticale.

— Nici să nu te gîndești, Olenka ! o întrerupea ea cu o duioșie severă. Și aici îți poți aduce aportul tot atît de bine. Tu educi oameni noi și acest lucru e de mare răspundere, de mare însemnătate. Nu oricine este capabil să facă așa ceva.

Olia privea mirată. Nu o văzuse niciodată plîngînd. De cîte ori vorbea de Sonia, devenea mai dură, mai impunătoare, iar în privirile ei ardea o lumină adîncă, pătrunzătoare.

Olia începu să vină foarte des la Natalia Stepanovna și-și petrecea serile cu ea, „învățînd ca să-i poată învăța pe alții, educîndu-se ca să poată educa la rîndul ei", după cum spunea dînsa înroșindu-se. Și Natalia Stepanovna îi cerceta cu atenție, pînă în cele mai mici amănunte, planurile de lucru, temele, o întreba cum va preda o lecție sau alta la limba rusă (specialitatea Oliei era filologia), la gramatică sau la citirea explicativă, ce exemple a pregătit pentru conversație, cum va îndruma raționamentele copiilor ca să le capteze atenția, să le stimuleze imaginația spre a povesti întîmplări trăite de ei, spre a cugeta la lupta vieții care-i așteaptă, la țelurile lor, la bucuriile biruinței.

— Trebuie ca fiecare dintre ei să aibă încredere în forțele și posibilitățile sale, spunea Natalia Ste-

panovna, acoperind cu mîinile ei mici și uscățive filele caietului Oliei. Trebuie ca în fiecare dintre ei să țîșnească flacăra căutărilor creatoare. Flacăra aceasta trebuie stîrnită astfel încît să dăinuie toată viața... după pilda celor mai buni și mai îndrăzneți oameni ai țării noastre. Un lucru este important în munca noastră, Olenka : să-i ajutăm pe copii să-și găsească drumul, chemarea, ca o întruchipare vie a vieții lor, și această chemare să-i captiveze o dată pentru totdeauna, să se dezlănțuie irezistibilă ca o flacără atotmistuitoare. Atunci nici greutățile pe care le vor întîmpina, nici jertfele, nici înfrîngerile, nu le vor aduce dezamăgiri, nu-i vor demobiliza, ci-i vor înflăcăra și mai mult, le vor îmbogăți mintea și experiența, vor stîrni în ei setea de a cunoaște și le vor căli caracterele. Capabili de a suporta chiar sacrificiile cele mai grele, apropiate de tragism, să vadă în ele prevestirea biruinței, să fie mîndri că tocmai ei au fost aleși de soartă pentru a le îndura. Aceasta este de altfel condiția oricărei creații, iar în creație, după cum știi și tu prea bine, Olenka, e întregul sens al vieții omului.

Olia își dădea seama că Natalia Stepanovna nu-i spunea ei toate acestea, ci sieși : privirea ei absentă, înnegurată, luneca pe alături. Olia n-o întrerupea, o asculta în tăcere, cu atenția încordată, ca și cum n-ar fi ascultat-o pur și simplu, ci ar fi tras cu urechea la vorbele ei. În asemenea clipe, Natalia Stepanovna îi dezvăluia toată profunzimea, toată puritatea sufletului ei limpede ca un izvor cristalin. Ea vorbea despre sine, despre viața și suferințele ei, despre Sonia și despre soarta sa de mamă. Da, Natalia Stepanovna avea de ce să fie mîndră : dusese o viață demnă, n-avea ce să-și reproșeze. Cîți oameni nu educase în atîția ani de

profesorat, și toți o țineau minte și se gîndeau la ea cu dragoste și recunoștință ! Pe front se aflau mulți comandanți și activiști politici — foști elevi ai ei, mulți conducători ai întreprinderilor care lucrau pentru front, mulți ingineri. În acele zile de grea cumpănă primise numeroase scrisori de la ei. Olia o ajuta să le claseze, să le citească și vedea cum îi străluceau ochii înrourați de lacrimi.

— Nu sînt singură în nenorocirea mea, Olenka. Iată cît de mulți oameni îmi sînt apropiați... Asta e o mare fericire, Olenka... Dacă ți-e dragă cu adevărat viața, dacă-ți iubești poporul, nici un fel de jertfe nu-ți vor ucide sufletul. Nu, atunci în sufletul tău țîșnește o flacără orbitoare. Nu oricine poate fi în stare de așa ceva, dar orice mamă este.

Olia știa că Natalia Stepanovna trăise cîndva încă o tragedie înspăimîntătoare, despre care, de obicei, nu se vorbea. Era uimită de puterea cu care Natalia Stepanovna înfruntase grelele lovituri ale soartei, dar în adîncul sufletului se și temea de ea. Această cuceritoare bătrînică (și doar n-avea decît 55 de ani), tăinuia atîta putere și un adevăr atît de temut, încît Olia tremura în preajma ei. Despre acea tragedie se povesteau următoarele :

Natalia Stepanovna locuia în orășelul acela din Ural încă din anii tinereții. Acolo trăise fericirea dragostei, cînd fiecare stradă, fiecare casă, fiecare copac și tufă de liliac din părculețul de lîngă bătrînul eleșteu îi murmuraseră cîntece dragi și-i zîmbiseră vesele, fericite, pline de vrajă și încîntări. Revărsîndu-se năvalnic, apa se învolbura, scînteind în razele soarelui, și undele ei se izbeau de pietrele străvechiului zăgaz, clipocind, de parcă ar fi alergat rîzînd unele după altele. Tot acolo cunoscuse dulcile dureri ale nașterii pruncului ei

și tainicul tîlc al vieții noi, necunoscute pînă atunci, pline de neliniște, al vieții de mamă. Fiul ei se îmbolnăvise de difterie și ea se zbuciumase cumplit în fața umbrei amenințătoare a morții. Plînsese în hohote, nu dormise nopți de-a rîndul și era încredințată că va pieri și ea negreșit împreună cu copilul. Băiețelul se făcuse bine, însă, și începuse să se întremeze. Ea se simțea cea mai fericită mamă de pe lume. Cînd venea la școală, clasa era scăldată în soare și în bucurie. Atunci și copiii și profesorii i se păreau minunați, neobișnuit de frumoși și de buni. Fiul creștea sănătos, voinic. Îi plăcea să cerceteze fiece lucru — o jucărie, o ceașcă, o cărticică, un ghiveci cu flori — și neapărat strica, rupea, spărgea totul. Tatăl, un om cam din topor, ciupit de vărsat, mușchiulos ca un atlet, vesel, căruia îi plăcea să rîdă, să glumească și le făcea pe toate jucînd într-un picior, își iubea foarte mult fiul și după fiecare poznă a acestuia, îl lovea ușurel și drăgăstos peste poponeț și striga :

— Bravo, Grișa ! Ca să cunoști un lucru trebuie să-l sfărîmi, ca să cunoști lumea e nevoie să-i smulgi masca. Iar ca să te aperi, musai să lovești.

Pe măsură ce creștea, băiatul se dovedea tot mai mult un bătăuș ; în curte și pe stradă se auzeau adeseori plînsete : Grișa învăța minte pe careva din ceata lui de copii. Maică-sa se necăjea mult și dădea fuga să facă ordine, dar taică-su rîdea în hohote și prezicea :

— Nu-i nici o nenorocire ! Crește flăcăul așa cum trebuie... Călăuzit pe drum drept, va deveni un luptător neînfricat pentru o cauză dreaptă...

Apoi s-a dezlănțuit războiul imperialist. Tatăl fusese mobilizat și Natalia Stepanovna nu-l mai văzuse timp de trei ani. În timpul războiului civil

se întorsese în orașul său ca un comunist și un brav comandant de regiment al Armatei Roșii, dar nu mai rîdea, nu mai juca, și pe chipul lui cioplit ca din topor, apăruseră trăsături noi, aspre. Natalia Stepanovna înțelesese de îndată că el se consacrase în întregime sîngerosului și necruțătorului război împotriva dușmanului. Apoi dispăruse din nou și lipsise cîțiva ani. Revenise acasă cu două decorații ale Drapelului Roșu, dar fără o mînă și un ochi, plin de cicatrici și cu grave urmări ale unei pleurezii purulente.

Natalia Stepanovna nu mai preda la școală — i se încredințase conducerea subsecției de învățămînt. Îi venise foarte greu să se despartă de elevi, de munca ei dragă, de aspirațiile ei perseverente, creatoare, de fiecare zi : nu avea aplicație pentru munca de birou și pe lîngă asta, nu se socotea un bun organizator. În această situație nu avea o clipă de răgaz pentru a se ocupa de educația fiului său. Purtarea lui la școală lăsa mult de dorit, lipsea de acasă zile și nopți în șir, se înhăitase cu niște golani fără căpătîi. Cei de la școală îi atrăseseră atenția asupra conduitei fiului său : în clasă își făcea de cap, nu ținea seamă de profesori, avea o influență răufăcătoare asupra elevilor, tulbura disciplina, ba chiar într-o zi dăduse buzna în școală împreună cu derbedeii și bătuse măr cîțiva băieți. Natalia Stepanovna se frămînta, alerga de la școală acasă, dar nu-l găsea pe băiat nicăieri. Seara venea tîrziu de la serviciu și-l găsea dormind dus. Nu se îndura să-l trezească, iar dimineața el se făcea nevăzut pe nesimțite. În sfîrșit, cînd izbutea să-l prindă și încerca să-l dojenească, el se închidea veninos în sine și tăcea sau o privea rînjind obraznic ca un nătărău care nu pricepe nimic. După

aceea pleca fără să spună un cuvînt, parcă ar fi vrut să-și bată joc de neputința ei. Ea îl chema, plîngînd îndurerată, deznădăjduită, dar el nici măcar nu întorcea capul, îndepărtîndu-se cu șapca dată pe ceafă. Tatăl lui nu prea dădea pe-acasă, lucra la *Ceka* [1] și rareori ieșea de acolo, iar atunci cînd apărea, nu se sinchisea cine știe ce de băiat.

— Nu e nimic grav. Pur și simplu voi nu-l înțelegeți, nu știți să-i îndrumați energia pe calea cuvenită. Zburdă și el ca un mînz.

— Atunci ajută-mă tu să-i îndrept energia pe făgașul cel bun. Poate că voi o să vă înțelegeți mai bine. Eu îmi dau seama că nu mă respectă și-și bate joc de neputința mea. Cu alți copii știu să găsesc un limbaj comun, dar față de el mă simt dezarmată, neajutorată.

— Ei lasă că-l iau eu într-o zi la rost. Și tu nu te mai frămînta atît: de, paisprezece ani — vîrsta periculoasă, vremea năzdrăvăniilor. După ce o să se sature de nebunii se cumințește el.

Într-o noapte, însă, tatăl îl adusese de la închisoare. După cum se dovedise se alăturase cu o ceată de vagabonzi minori unei bande de hoți și săvîrșiseră împreună un furt în locuința unui nepman. Toți cei din bandă purtau măști. Îi legaseră pe locatari, prădaseră casa și-l siliseră pe nepman, amenințîndu-l cu moartea, să le dea bani. Întreaga bandă fusese, însă, prinsă repede și băiatul fusese predat tatălui pe cauțiune. Tatăl îi vorbise pentru prima dată aspru, amenințător, fiului său, dar băiatul vedea (își dădea seama de acest lucru și mama) că nici tatăl său n-are ce să-i facă. Se cunoșteau prea puțin, se înstrăinaseră unul de altul.

[1] Ceka — Comisia extraordinară de luptă împotriva contrarevoluției, sabotajului și speculei (n. ed.).

Băiatul tăcea, procedînd întocmai ca și cu maică-sa, și doar privea cu o expresie de obrăznicie tîmpă. Natalia Stepanovna înghețase de groază: avea în față un dușman neîmpăcat. A doua zi a furat de acasă bani, lingurile de argint și alte lucruri, după care a dispărut. Organele de urmărire ale miliției judiciare n-au mai izbutit să dea de el. Un timp după aceea tatăl lui a fost căsăpit într-un sat îndepărtat al raionului, unde se dusese ca să lichideze o răzmeriță a chiaburilor.

Sonia se născuse în anul morții tatălui ei. Natalia Stepanovna se întorsese iarăși la școală și părea bucuroasă de acest lucru. Între timp se schimbase însă mult: devenise o ființă tăcută, retrasă, dusă mereu pe gînduri, închisă în sine. Ochii ei îndurerați, privind deschis, drept în față, păreau straniu de reci în momentele de concentrare și totodată calzi datorită strălucirii lor, așa cum numai ochii căprui pot fi. Față de profesori și profesoare avea o atitudine rezervată, dar toți îi simțeau prezența și fiecare cuvînt al ei era greu, temeinic. Totuși în spatele ei cleveteau: e o profesoară înzestrată, dar fiului ei n-a știut să-i facă educația — vorba ceea — cizmarul n-are ghete în picioare. Iată un exemplu cînd teoria nu se potrivește cu practica. Pe atunci intrase în circulație cuvîntul „foarfeca" [1] și s-a găsit cineva să i-l aplice și ei.

Dar acest lucru nu era decît o mică răzbunare pentru felul ei de-a fi, retras, închis în sine: experiența pedagogică și deosebita ei pricepere de a ține clasa în mînă erau totuși foarte apreciate de toți profesorii din oraș. Socotea că și ea și tatăl lui erau vinovați de faptul că viața băiatului se

[1] „Foarfeca prețurilor" — discrepanța dintre prețurile la produsele agrare și cele industriale (n. ed.).

irosise. Era încredințată că Grișa ori fusese ucis, ori se afla undeva într-un lagăr de muncă. Tatăl lui îl iubea, dar spunea adeseori :

— Băiatul a fost dîrz, cu o voință de fier, a luat-o pe calea nelegiuirii și a aventurii. Negreșit că este un tîlhar, un bandit. Dacă îmi cade în mînă îl împușc ca pe un cîine.

Într-o noapte, însă, fiul dispărut s-a întors fără veste. Încremenită, ea s-a rezemat de perete lîngă ușă ca să nu cadă. Un tînăr bine îmbrăcat, înalt, proaspăt bărbierit, spilcuit, lucindu-și dinții de aur într-un zîmbet, a luat-o de braț foarte degajat și a condus-o în cameră. A instalat-o în fotoliul în care îi plăcea deobicei să stea, iar el s-a așezat, foarte sigur de sine, în fața ei pe un scaun.

— Trăiești ? tu... fiul meu dispărut... bîiguia mama. De unde vii ? Parcă ai fi înviat din morți...

Iar el, cu maxilare zdravene, cu fruntea mare și nasul coroiat ca un plisc de pasăre răpitoare, cu o privire insolentă în ochii pătrunzători, se uita fix la ea și fără a întoarce capul răspunse cu un glas de tenor, ciudat de afectat, insinuant, tărăgănat :

— Ei, măicuță, bine te-am găsit ! Te rog mult să-l ierți pe fiul tău rătăcitor. Să știi că mi-am ispășit vina față de voi : muncesc, am serviciu și mă bucur de mare încredere. Și întinse brațele spre ea. Nu pot să-mi iert că ți-am pricinuit atîtea necazuri.

Natalia Stepanovna se înspăimîntă ; cuvintele lui, vocea-i dulceagă de tenor, mîinile întinse către ea și întreaga lui făptură care răspîndea un miros pătrunzător de colonie — toate i se păreau false, străine. Ciudat, dar nu putea să-l suporte, nu putea să-l vadă înaintea ochilor. Era oare cu putință ca acesta să fie fiul ei Grișa, pe care îl

iubise cîndva cu o deznădejde sfîșietoare ? Îi rămăsese în amintire ca o rană cumplită, care nu se închidea, ca o vină a ei, ca o durere. Tînărul acesta îi fusese trimis de soartă ca un impostor, ca o mistificare sinistră. Grișa, băiețelul, avea urechi frumoase, cu un cercelus — o aluniță gingașă — pe lobul urechii stîngi. Și acesta avea așa ceva. Era singurul lucru ce mai rămăsese din firul ei pierdut, din copilul pe care-l păstrase în amintirile ei. Natalia Stepanovna ședea împietrită, mută, cu o presimțire chinuitoare în suflet : acest străin cu chipul fiului ei îi era trimis ca o ispășire, ca o nenorocire de neînlăturat. De ce venise ? Îi pustiise sufletul, și acum, în loc de dragoste îndurerată, stîrnea în sufletul ei mînie și repulsie. Sufletul îi înghețase, iar în inimă nu simțea decît o pornire sfîșietoare, de neogoit, să-l înlăture din drumul ei drept și curat ca pe un nelegiuit, ca pe un nemernic. Terfelise cinstea ei și a tatălui său care își jertfise viața pentru fericirea oamenilor. Tatăl lui fusese sfîșiat în bucăți de niște oameni turbați de ură, de niște fiare care se agățau cu ghearele de trecutul blestemat. Acest trecut dăinuia încă în bîrlogurile chiaburilor, în speluncile răufăcătorilor. Fiul ei se împotmolise în mocirla aceea, ademenit de haitele nelegiuiților, osîndind-o la torturi sufletești și la suferințe.

Sonia citea într-un colț, după paravan. Simțind pesemne că pe maică-sa o amenința o primejdie, ieși repede de după paravan și se postă alături de ea, gata de apărare.

— Desigur, surioara mea ? întrebă musafirul și-i întinse mîna. Hai, apropie-te. Să facem cunoștință, să fim prieteni, surioară.

Sonia nu se clinti din loc şi se încruntă ostilă.

— Nu sînt surioara dumitale, răspunse ea tăios. Şi nici nu ne vom împrieteni.

— Ei, asta-i bună ! Şi de ce, mă rog ?

— Aşa !... Te rog să ne scuteşti de prezenţa dumitale.

— Ia te uită ce femeiuşcă... rîse el şi făcu qhiduş cu ochiul spre maică-sa. Natalia Stepanovna îi spuse încet, cu mînie :

— După cum vezi, între noi s-a căscat o prăpastie. De la noi n-ai ce lua, iar tu nu ne poţi da nimic. Fă-ne cel puţin un serviciu — pleacă de aici, cît mai departe... şi fără să laşi urme...

A ieşit buimăcit şi resemnat, dar fiecare gest al lui era afectat, prefăcut.

Despre întîmplarea aceasta n-au scos o vorbă. Doar Sonia mai privea uneori scrutător şi tăcut spre maică-sa şi în ochii ei dragi, limpezi, azurii, Natalia Stepanovna zărea licăriri de ură şi vrăjmăşie neîmpăcată — nu faţă de ea (Natalia Stepanovna ştia bine acest lucru), ci faţă de acela care se ridicase ca o umbră nevăzută înaintea lor.

Apoi se aflase că fusese arestat ca organizator al unei bande de jefuitori şi sabotori.

Natalia Stepanovna se dusese la şeful NKVD-ului şi vorbise despre fiul său, despre suferinţele ei, despre groaznica moarte a soţului său, despre întoarcerea pe neaşteptate a tînărului străin, înfiorător de fals, care nu lăsase în urma lui decît durerea amară şi groază.

Şeful, un om foarte înalt, palid, o ascultase cu atenţie, tăcuse o vreme, cumpănit, şi întrebase deodată :

— Dar dumneata ştii ce om e ?

Şi el o informă pe scurt că fiul ei stătuse mult timp prin închisori ca infractor recidivist, apoi fusese într-un lagăr de muncă. Acolo părea că se schimbase — a avut o purtare mai bună. A fost pus în libertate şi ajutat să-şi găsească de lucru la minele de aur ca un meşter capabil. A cîştigat încrederea celor de acolo. Rezultatul a fost însă o înşelăciune abilă, o gravă crimă împotriva statului.

Natalia Stepanovna asculta zdrobită de durere, frămîntînd batista între degetele tremurătoare.

Faţa i se trăsese şi mai mult, brăzdată, asprită de suferinţă. Ochii ei uscaţi ardeau ca jăratecul, în ei se cuibărise durerea.

— Am venit la dumneavoastră ca mamă... Nu pot... Ca mamă, nu mai pot îndura acest blestem... Pentru ce această pedeapsă ?... E cu putinţă oare ca nenorocirea asta să mă urmărească toată viaţa ?...

Şeful o asculta mirat, atent.

Priviră tăcuţi unul în ochii celuilalt şi învăluiţi în acea tăcere confuză, prelungită, înţeleseră amîndoi că n-aveau ce să-şi mai spună. Se ridicară de pe scaune în acelaşi timp, fără să-şi ia ochii unul de la altul. Şeful ieşi de după masă, îi strînse mîna şi o conduse pînă la uşă.

Luîndu-şi rămas bun, îi spuse cu căldură :

— Viaţa dumitale şi a soţului dumitale este pilduitoare. Nu-ţi mîhni sufletul cu gînduri zadarnice. Să nu te tulbure nici o nălucă.

Toate acelea erau de domeniul trecutului. O epocă de suferinţe care trecuseră, o filă din cartea vieţii, întoarsă o dată pentru totdeauna.

Nopţile erau chinuitoare. Natalia Stepanovna se culca la ora obişnuită, iar dimineaţa se trezea la

şase şi jumătate precis, fără să se uite la ceas. Autodisciplina cultivată ani de-a rîndul făcuse să-i intre în sînge punctualitatea şi noţiunea timpului. Simţea intuitiv cînd se apropia sfîrşitul orei la şcoală, tot intuitiv împărţea timpul şi preda lecţia; ştia de asemenea cînd să treacă de la o temă la alta şi cum să ţină tot timpul trează atenţia copiilor, fără să-i obosească. În acele zile de război copiii aveau o imaginaţie aprinsă, fiind obsedaţi de evenimentele de pe front, luptele partizanilor, de atrocităţile fasciştilor în teritoriul ocupat, de faptele eroice ale aviatorilor, tanchiştilor, cercetaşilor şi lunetiştilor sovietici. Şi lecţiile trebuiau reorganizate în aşa fel încît să le satisfacă pe deplin curiozitatea cu subiecte tulburătoare din zilele pe care le trăiau. În locul povestirilor şi fragmentelor din crestomaţie, Natalia Stepanovna introdusese lectura ştirilor, reportajelor şi relatărilor din ziare. Organiza şi îndruma discuţii despre patriotism, curaj, neînfricare, mînie şi ură faţă de duşman. Citeau şi discutau despre copiii care acţionau cu spirit de abnegaţie şi ingeniozitate în spatele fasciştilor ca cercetaşi şi observa cît de viu îi emoţionau pe şcolari episoadele eroice, cum le străluceau ochii de admiraţie pentru eroi, pentru vitejia, stăpînirea de sine şi dibăcia cu care exterminau duşmanul. Unii dintre copii săreau de pe locurile lor şi strigau:

— Şi eu aş fi un bun cercetaş... şi nu mi-ar fi frică de nici un fel de schingiuiri. Păcat că nu sînt acolo, Natalia Stepanovna!

Organiza convorbiri despre munca în spatele frontului. Se citeau reportaje şi articole despre întrecerea dintre oţelari, strungari, frezori. Se vorbea despre victoriile fruntaşilor în muncă din oraşul

lor, a căror faimă se dusese în toată ţara. Discutau despre realizările tinerilor muncitori şi ucenici din fabrici, despre succesele lor în muncă. Unii dintre aceşti tineri dobîndiseră faima unor maeştri de frunte. Asta însemna că şi acolo, departe de front, se putea şi trebuia să fii luptător, erou, că şi de acolo se putea şi trebuia să nimiceşti inamicul. Şi ei, băieţii şi fetele, puteau să lupte în fiecare zi, în fiecare oră, împotriva fasciştilor, cu acelaşi eroism ca şi luptătorii de pe front: să ia parte la organizarea, de pildă, a unei coloane de tancuri a tineretului din Ural, să scrie luptătorilor de pe front, să le trimită daruri sau, iată, să plece primăvara ori vara la muncile cîmpului, la ţară. Războiul şi deservirea frontului nu erau o distracţie, un carnaval, ci o muncă grea, intensă, plină de încercări şi poate chiar de privaţiuni. Nu oricine putea să îndure astfel de greutăţi. Pentru asta trebuia să fii un entuziast înflăcărat, să-ţi iubeşti patria, poporul, să simţi în suflet focul mistuitor al urii faţă de canibalii fascişti, care voiau să-i înrobească şi pe ei, pe cei ce se aflau în această clasă.

Şi atunci, băieţii şi fetele cu ochişorii scînteietori şi cu chipurile palide strigau din nou care mai de care:

— Parcă-i vorba de greutăţi, Natalia Stepanovna! Nu ne temem de nimic... Ne organizăm, ne încadrăm negreşit... chiar astăzi...

La şcoală, Natalia Stepanovna era în elementul ei: se emoţiona şi ea, simţea afluxul forţelor înviorătoare, era încredinţată că nu trăieşte zadarnic, că şi dînsa poate călăuzi pe drumul drept viaţa acestor mici cetăţeni, că în fiecare zi plecau dintre zidurile şcolii altfel de cum fuseseră în ajun,

mai căliţi sufleteşte, mai bogaţi în gînduri şi simţăminte. Educa luptători, activişti.

Noaptea, însă, în odaia ei, o năpădea o tristeţe de neîndurat. În camerele vecine viaţa se scurgea, ca de obicei, fără griji. Femeile ciripeau, rîdeau. În fiecare seară aveau musafiri — prietene tinere, vesele, cu buzele roşite şi părul involt căzîndu-le pînă pe umeri. Jucau domino, cărţi. Pesemne că jocul plin de surprize hazlii le antrena. Hohote de rîs, exclamaţii, conversaţii aprinse răzbeau pînă în camera Nataliei Stepanovna, tulburîndu-i liniştea.

I se încleşta inima de deznădejde, îi venea să plîngă. Se îmbrăca şi ieşea în stradă. Caldarîmul şi trotuarele erau mereu acoperite de zăpadă proaspătă. Pe caldarîm rămăseseră făgaşuri întrerupte de hîrtoape scurmate de roţile maşinilor, iar pe trotuar sclipea ca gheaţa pîrtia bătătorită. Deasupra acoperişurilor albe licărea ca prin ceaţă pălălaia luminilor de la uzinele îndepărtate, iar deasupra centrului oraşului săgetau fulgere verzi. Adiau pale de vînt aducînd ninsoare de la apus, dinspre eleşteu, dar aerul era aspru din pricina gerului uşor ; mirosea a zăpadă proaspătă şi a fum de lemne de mesteacăn. Natalia Stepanovna urca la deal pînă în piaţa largă unde se ridica străvechea catedrală cu clopotniţa înaltă fără cruce şi turla scorojită. Cînd îşi simţea sufletul covîrşit de durere, urca, fără să-şi dea seama, pînă la această piaţă şi rătăcea încet pe cărările părculeţului. De acolo, oraşul îşi cobora devale mulţimea acoperişurilor, împrăştiate parcă în neorînduială, şi străzile drepte, apoi urca lin pe alte povîrnişuri. În ferestrele caselor licăreau lumini, iar departe, dincolo de oraş, la uzine, razele străpungătoare ale becurilor electrice sclipeau orbitor, ca nişte constelaţii. Acolo se fabricau zi şi noapte, pentru front, tancuri, armament, muniţie. Cînd şi cînd, în gări şuierau parcă grijulii locomotivele, în vale claxonau maşinile şi de undeva, pesemne din piaţa sovietului orăşenesc, răzbeau surd undele sonore ale vreunui concert radiodifuzat de la Moscova. Piaţa aceea era şi ea destul de veche : pe vremuri, acolo fusese centrul oraşului. Acolo se ridicau palatele vestiţilor exploatatori ai minelor de aur din Ural. Palatele se zăreau chiar de la marginea oraşului. În vale se îngrămădeau izbe de lemn cu pervazuri cioplite, vilişoare de zid şi mai departe, înghesuite, cocioabe mizere, înconjurate de magazii dărăpănate şi de talmeş-balmeşul ogrăzilor murdare, mohorîte, respingătoare, pline de zidării pe jumătate surpate şi mormane de lemn putregăit. Iar palatele foştilor stăpînitori ai Uralului se înălţau falnice, mîndre, deasupra oraşului, ca forul roman. Erau într-adevăr splendide aceste palate albe. Admirabil era îndeosebi acela care se ridica pe tot versantul de nord al colinei. Corpul principal în stil *empire* se înălţa în colţul dinspre apus al pieţii, cu colonade spre stradă şi spre piaţă ; către răsărit, pe întreaga lungime, se întindea o aripă cu pilaştri, dominată de o cupolă verde care semăna cu o biserică.

Nataliei Stepanovna îi plăcea foarte mult să contemple palatul acela impunător, măreţ, şi i se părea că frumuseţea lui clasică, armonioasă cîntă ca o melodie. Nu numai că privea acea capodoperă arhitecturală, dar avea impresia că o şi ascultă. Îşi amintea de romanele şi nuvelele lui Mamin-Sibireak, de groaznicii spoliatori din secolul al nouăsprezecelea stăpîniţi de patimi bestiale, de goana lor sîngeroasă, cruntă, după aur, de orgiile lor

demente, de monstruoasa exploatare a poporului, de pocăința lor frenetică în fața icoanelor somptuoase, scînteind de aur și nestemate.

Opera de artă făurită cu prețul strădaniilor și al jertfelor sîngeroase rămîne neprihănită și înălțătoare ; ea trăiește, ea dăinuie în veacuri, în timp ce jefuitorii, tîlharii dispar fără urmă. Nemuritor este ceea ce izvorăște din inspirația adîncă — veșnice și nepieritoare sînt adevărul și frumusețea omenească.

Natalia Stepanovna se plimba adesea pe acolo cu mica Sonia care alerga vara după fluturi sau se pitea printre tufele dese de liliac și iasomie, și iarna se dădea cu săniuța pe povîrnișurile line. De acolo se vedea tot eleșteul, întins cît un lac. În luciul apei se oglindeau norii, apusurile de soare și palatele cu coloane, tot atît de fastuoase ca și pe malul celălalt. Acum zărea deslușit, chiar și noaptea, doar cîmpul alb și neted vrîstat de pîrtii ca de niște brîuri pe care pășeau încolo și încoace șiruri lungi de oameni ca niște lănțuguri șerpuitoare.

Natalia Stepanovna rătăcea îndelung prin părculețul din jurul pieții cu gîndul numai la Sonia. Imaginea fiului ei, deși-i apărea în fața ochilor, se ștergea însă de îndată, ca amintirea unui străin pe care îl blestemase cîndva. N-o mai neliniștea : pierise tot atît de jalnic precum trăise și tot atît de drept pe cît de dreaptă fusese osînda ei. În sine, se simțea împăcată : îi dăduse osînda ca mamă. Adevărul mamei este implacabil, iar osînda ei, cea mai neîndurătoare. Sonia îi stăruia însă în fața ochilor de parcă ar fi fost vie, cu zulufii aurii, cu chipul deschis, îmbujorat, cu rîsul ei sonor, cu fericirea tinereții scînteindu-i în ochii albaștri, inteligenți. Își aducea aminte cu cîtă mînie își întîmpinase fratele ivit pe neașteptate. Nu-l cunoștea, dar un simț lăuntric îi spusese că tînărul acela era dușmanul ei de moarte. N-avea cum și în ce fel să dovedească că avea dreptate și nici nu era necesar să-și demonstreze prin cuvinte aversiunea necruțătoare. Îi fusese de-ajuns că a simțit instinctiv cine era. Înțelesese și ceea ce se petrecea în sufletul mamei sale, așa că fără a mai sta pe gînduri avusese față de el o atitudine aspră, fără ocol.

— Măicuțo, spunea ea mai tîrziu, nu trebuie nici măcar să se apropie de casa noastră — și n-are dreptul să-ți spună mamă.

— Dar pe ce se bazează părerile tale pripite, Sonia ? Nu-l cunoști doar — l-ai văzut o singură dată. Poate că...

— Nu poate fi decît un ticălos. Nu căuta să mă convingi : știu foarte bine cine este. Îl simt, toată ființa mea îl simte. Doar nici tu nu vrei ca el să trăiască pe lume așa cum este.

— Ce grozăvii spui, Sonia !

— Nici un fel de grozăvii, ci purul și cinstitul adevăr. Te rog, nu te mai preface, ești doar oglinda mea... Gîndurile mele sînt și ale tale.

Maică-sa îi asculta cu atenție cuvintele și descoperea la ea ceva nou, ceva ce nu mai era de fel copilăresc. Zîmbea, privind-o cu admirație, tulburată de adevărul incontestabil al celor spuse de ea, se prefăcea amuzată de înțelepciunea naivă a fetiței sale.

— Hai, nu mă face să rîd, Sonia ! De unde și pînă unde atîta perspicacitate la tine ? Curat clarvăzătoare !

— Te rog să nu rîzi, măicuțo ! se supăra Sonia. Nu am de loc poftă să rîzi, fiindcă nu e nimic de rîs în ceea ce spun eu.

Şi deodată se arunca de gîtul ei, o săruta pe buze, pe obraji, pe ochi, murmurînd cu duioşie:

— Măicuţa mea! Dragostea mea! Bucuria mea! Te iubesc atît de mult, atît de mult!... Să ştii că văd tot, tot ce se petrece în inima ta... Poate că sufleteşte sînt tot atît de bătrîioară ca şi tine... Spun adevărul, nu rîde. Vorbesc foarte serios.

Aducîndu-şi aminte de acele clipe care se scurseseră de mult, Natalia Stepanovna plîngea şi totodată zîmbea, o simţea pe Sonia vie, îi auzea glasul, de parcă ar fi mers alături de dînsa. Şi deodată inima i se strîngea cumplit, de neîndurat. Atunci se oprea în loc, gata să se prăbuşească de durere. Vedea dinainte-i stîlpii spînzurătoarei, iar jos în zăpadă zăcea Sonia cu ştreangul de gît, cu capul dat pe spate, cu părul vîlvoi. Părea liniştită ca atunci cînd dormea, iar pe buzişoarele ei dragi de copil parcă încremenise un zîmbet ca şi în clipele cînd o săgeta vreun gînd neaşteptat.

Strigătul i-l auziseră toţi colhoznicii tîrîţi la locul execuţiei. Nu era cu putinţă să nu-l fi auzit, căci îi sugrumau hohotele de plîns şi mînia neputinţei de a-i sări în ajutor.

Se spunea că în izba în care fusese aruncată de călăi, sub supravegherea a doi soldaţi, o bătrînică voise să-i încălzească picioarele şi mîinile degerate. Se aplecase asupra ei, o sărutase şi cu faţa scăldată de lacrimi îi şoptise:

— Rîndunica mea! Ce tinerică! De ce să te prăpădeşti înainte de vreme?

Iar Sonia i-ar fi răspuns zîmbind, ca o sfîntă:

— Nu, bunicuţo, pentru adevăr mori întotdeauna la vreme. Iar matale, dacă ai să scapi cu viaţă, să povesteşti despre mine, bunicuţo. Eu nu pier, nu! Am să trăiesc veşnic în inimile oamenilor noştri.

Poate că este nevoie de moartea mea pentru patrie. Nu uita, bunicuţo, să-i spui mamei mele să nu fie amărîtă: ea mă va înţelege.

Chiar dacă Sonia nu spusese asemenea vorbe, chiar dacă bătrînica fusese rodul închipuirii ostaşilor şi colhoznicilor din satul eliberat, ea ar fi rostit tocmai aceste vorbe.

Uneori Nataliei Stepanovna i se părea deodată, în singurătatea ei, că Sonia merge lîngă ea, la stînga, aşa cum mergea de obicei. Îi simţea ca prin vis mîna vie în mîna ei, îi simţea mişcînd degetele scumpe. Instinctiv căuta să se uite la ea şi i se părea că Sonia îi zîmbeşte în semiîntunericul părculeţului înzăpezit şi dă duios din cap.

— Fetiţa mea! şoptea Natalia Stepanovna cu buzele tremurătoare. Copila mea dragă!

Într-o seară, întorcîndu-se de la şcoală, Natalia Stepanovna trecea prin faţa uriaşei clădiri a spitalului. Ferestrele erau viu luminate şi pe geamurile îngheţate, ca de sidef, se proiectau capete, umeri, ale unor siluete cenuşii, omeneşti, lunecînd de colo colo. Supunîndu-se unui imbold neaşteptat, ca şi cum şi-ar fi amintit de ceva foarte important, se îndreptă repede spre uşa de la intrarea principală şi pătrunse în vestibulul spaţios, cu coloane şi becuri mari, alburii.

Un militar o întrebă sever:

— Pe cine căutaţi?

— Aş vrea să vorbesc cu tovarăşul comisar.

— Acum nu sînt orele de primire.

— Tovarăşul comisar nu-i aici? Atunci aş vrea să vorbesc măcar cu un doctor, sau cu o infirmieră de serviciu.

— La ora asta accesul în spital este interzis, cetăţeano. Poftiţi mîine. Şi mai bine ar fi dacă aţi telefona.

De ei se apropie repede o infirmieră tinerică cu halatul alb pus peste mantaua militară, oacheşă, cu ochi negri strălucitori, cu sprîncenele dese, negre şi ele, şi cu buze cărnoase. Semăna cu o ţigăncuşă. Dezvelindu-şi într-un zîmbet dinţii albi, se uită voioasă, mirată la Natalia Stepanovna.

— Am să vă ajut, tovarăşă. E ceva urgent?

Fata îi plăcu. Natalia Stepanovna îi zîmbi şi ea.

— Văd că n-o să mă lăsaţi pînă nu vă spun, spuse ea stînjenită şi, după o clipă de şovăială, urmă încetişor: sînt mama Soniei Suhoiarova. Am primit o scrisoare de la un locotenent Seliverstov...

Infirmiera îşi dădu braţele în lături fără să rostească un cuvînt şi se apropie cu nespusă bucurie şi surpriză de Natalia Stepanovna. Chiar şi militarul zîmbi şi-şi duse mîna la căciulă.

— Trebuia să spuneţi de la început, tovarăşă.

— Mama Soniei!... rosti tărăgănat infirmiera, uimită. Mama Soniei care...

Spaţiosul vestibul i se păruse la început Nataliei Stepanovna pustiu — nu se vedea ţipenie de om nici pe scara lată de marmură. Numai de sus se auzeau refrenuri de cîntece, triluri de acordeon, stinse îndată şi, ca un plescăit de valuri, foşnetul mişcării oamenilor, întocmai ca interferenţele magnetice într-un megafon. Cînd însă infirmiera scosese strigătul de uimire, de după coloane şi de prin unghere şi firide se iviseră repede, ca la o chemare, cîteva fete, şi ele cu halate albe, strîngîndu-se roată în jurul Nataliei Stepanovna.

Şi ea simţi, recunoscătoare, cu cîtă grijă şi dragoste o susţineau acele braţe tinere ca să urce

scara mai uşor. Fata care se apropiase cea dintîi de ea îi ţinea mîna strîns lipită la piept şi vorbea cu însufleţire, tulburată, ca şi cum se grăbea să spună repede tot ce avea de spus. Era fericită numai la gîndul că păşeşte alături de Natalia Stepanovna, că îi ţine mîna şi simte bătăile tainice ale inimii de mamă.

— Maică-mea a rămas la Moscova, spunea ea pe nerăsuflate. N-a vrut să se evacueze în toamnă — unde să plece singură la un drum atît de lung şi încă cu un eşalon? Nu trăieşte decît pentru noi — pentru mine şi fratele meu. Sofron lucrează la uzina *Ilici*, iar eu sînt studentă la Institutul de medicină.

— Toate sîntem studente... se grăbi s-o informeze pe Natalia Stepanovna o fată înaltă şi palidă, care mergea pe partea cealaltă.

— Numai că din localităţi diferite, completă fata care mergea după ele. Eu, de pildă, sînt din Kiev. Am fost tot timpul pe front.

— Se înţelege, toate am venit de pe front, confirmă fata cea dintîi. Şi toate am fost rănite. Ne-am făcut bine şi acum lucrăm ca infirmiere. Ştiţi, zîmbi ea cu bucurie, şi pe mine mă cheamă tot Sonia. Am luat parte şi la lupte... pe frontul Kalinin... Am evacuat de pe cîmpul de luptă cincisprezece răniţi, cu arme cu tot. De două ori am fost lovită de schije. E adevărat, am fost rănită uşor, şi... asta n-are nici o importanţă... Tot timpul le bat capul şefilor să mă trimită înapoi pe front... Comisarul e în camera dumnealui? îl întrebă ea cu glas sonor pe un tînăr înalt cu epoleţii de locotenent.

Acesta dădu din cap a încuviinţare şi coborî repede scara.

Sonia dispăru dincolo de uşă, dar ieşi îndată însoţită de un militar, proaspăt bărbierit, cu o în-

fățișare voinicească. Acesta zîmbi și o salută pe Natalia Stepanovna:

— Sîntem foarte bucuroși că ați venit în mijlocul nostru. Din fericire, tovarășul Seliverstov se simte bine astăzi, deși e foarte slăbit. Rana lui e foarte gravă. Se poate sta cu el de vorbă vreo zece minute... nu mai mult, căci medicul nostru e extrem de sever. Și se întoarse spre Sonia: Condu-o te rog pe tovarășa! Dar numai dumneata.

— Am înțeles, tovarășe comisar, răspunse răspicat Sonia, luînd poziția de drepți.

Celelalte infirmiere priviră cu părere de rău după Natalia Stepanovna și se îndepărtară triste. Comisarul se adresă respectuos Nataliei Stepanovna:

— Dacă e posibil, vă rog să treceți pe la mine înainte de a pleca.

Nataliei Stepanovna îi plăcu ordinea și disciplina severă care domneau acolo. Însemna că oamenii, munca lor și toate celelalte își aveau locul bine stabilit. Totul strălucea de curățenie și chiar aerul era deosebit de pur, de luminos.

„Poate oare un bolnav să se simtă singur aici? se întrebă ea și-și răspunse fără șovăială: Nu! Totul se propagă ca un curent electric într-un circuit."

Sonia o conduse într-o săliță apropiată unde o rugă să-și scoată haina și o ajută să-și pună halatul. Îndată ce îmbrăcă halatul alb, Natalia Stepanovna păru mai tînără, dar expresia chipului său era acum și mai tristă.

Rănitii ședeau într-un salon spațios pe așternuturi albe ca zăpada. Palizi, sleiți de puteri din pricina suferinței, priveau țintă în gol și ochii lor, duși în fundul capului, arătau că nu doresc altceva

decît liniște, liniște desăvîrșită. Și la această liniște veghea o infirmieră în vîrstă, cu un halat alb, imaculat. Planturoasă, gravă, încruntată, o întîmpină pe Natalia Stepanovna în pragul salonului, bănuitoare, neliniștită, dar la zîmbetul Soniei răspunse cu un surîs blînd, matern.

— Irina Petrovna, am vrea să vorbim cu Seliverstov, spuse Sonia căutînd să-i cîștige bunăvoința, după cum i se păru Nataliei Stepanovna.

— A, cu Seliverstov? răspunse sora neașteptat de îndatoritor și cald. Astăzi se simte mai bine, Sonecika. Citește. A întrebat de două ori dacă n-a telefonat tovarășa căreia i-a trimis o scrisoare.

— Dumneaei e tovarășa aceea, Irina Petrovna.

— Poftiți, poftiți! O să se bucure mult, se adresă ea Nataliei Stepanovna, privind-o cu multă atenție și curiozitate.

Seliverstov ședea culcat pe un pat din stînga, într-un colț al salonului. Avea părul bălai, creț, fața lătăreață ca de țăran, proaspăt bărbierită, iar ochii îi străluceau febril. Se uită fără să se mire, parcă nepăsător, la femeile care se apropiară de patul lui. Puse cartea pe noptieră și arătă, fără o vorbă, scaunul de lîngă pat. Sora cea vîrstnică aduse încă un scaun pentru Sonia. Aceasta însă dădu din cap și îi făcu pe furiș un semn care voia să spună: „să-i lăsăm singuri, să nu-i stingherim."

— Mi-am dat seama numaidecît că sînteți mama Soniei noastre dragi.

Glasul lui, deși întretăiat din cauza durerii, era totuși sonor, un glas plăcut de bărbat. Chipul lui era palid, tras de suferință, dar în ochii vioi licărea o luminiță ghidușă, duioasă.

Natalia Stepanovna se aplecă și-l sărută pe frunte. El întoarse capul și închise ochii. Ea se

așeză pe scaun lîngă el și nu-și mai luă ochii scăldați în lacrimi de pe chipul lui.

Infirmierele ieșiseră amîndouă din salon, lăsînd ușa deschisă. Această dovadă de delicatețe îi plăcu Nataliei Stepanovna. Paturile erau aliniate pe două rînduri, bolnavii zăceau liniștiți și păreau cu totul nepăsători la apariția acestei femei străine. Uitîndu-se la capetele culcate pe pernele albe, Natalia Stepanovna observă, însă, că toți bolnavii îi căutau privirea cu atenție, iar un tinerel chiar îi zîmbi chinuit.

Seliverstov îi luă mîna și-o puse pe piept și o acoperi cu palma lui fierbinte.

— Mult am vrut să vă văd, Natalia Stepanovna, foarte mult. Am luptat cu mine însumi: o fi bine, n-o fi? Dacă vă fac să suferiți și mai mult? Totuși am ajuns la hotărîrea că e de datoria mea s-o fac. Eu și Sonia ne-am dat cuvîntul unul altuia: dacă unul din noi va cădea în luptă, celălalt să stea de vorbă neapărat cu mama lui... S-o vadă negreșit, să-i povestească, să-i spună totul de la suflet la suflet... Prin scrisoare nu poți să arăți mare lucru... Sonia a fost pentru noi ca un soare... toți au adorat-o. Mulți plîngeau în hohote cînd a plecat dintre cei vii. Noi nu-i spuneam Sonia, ci Svetlana [1]. Am trăit uneori zile grele: retrageri, înfrîngeri, pierderi — toate acestea îi făceau să sufere crunt pe luptători. Dar era de ajuns să se ivească Sonia, să-i simtă aproape sufletul plin de viață și avînt, să-i audă rîsul drăgălaș, glumele, și se înseninau îndată, se înveseleau.

— Cum i s-a întîmplat nenorocirea? întrebă sfios Natalia Stepanovna, temîndu-se să nu izbucnească în plîns.

[1] Luminița (n. t.).

— Am fost împresurați, am căzut într-o încercuire. Ne-am ținut bine — timp de două săptămîni ne-am străduit să străpungem încercuirea. Mulți dintre noi treceau printr-o încercare îngrozitoare. Unii se descurajaseră, în sufletul lor începuse să se cuibărească deznădejdea. Sonia era, însă, ca întotdeauna, plină de viață. „Nu-i nimic, tovarăși! răsuna ca un clopoțel glăsciorul ei. Vom răzbi! Nu numai că vom răzbi, dar vom și învinge." Nimeni nu i-a văzut nicicînd fața întunecată măcar o clipă de umbra neliniștii ori a șovăielii. Pe toți îi străbătea parcă o rază de lumină vie, îmbărbătătoare, toți se simțeau siguri de ei, fără grijă, nimeni nu se îndoia că vom birui. Pretutindeni era așteptată cu nerăbdare, toți erau cu gîndul la ea, în sufletele tuturor răsuna un cîntec drag pentru ea. Chiar și cei greu răniți păreau că nu mai suferă atunci cînd era cu ei, iar muribunzii zîmbeau ținîndu-i mîna în cea din urmă pîlpîire a vieții.

Seliverstov zîmbea și el strîngînd la piept mîna Nataliei Stepanovna.

— Vă sîntem recunoscători că ne-ați dat-o pe Sonia noastră. Vorbea adeseori de dumneavoastră. Înainte de ultimul atac, mi-a spus: „O simt alături pe măicuța mea și nu mi-e frică de nimic".

Seliverstov tăcu și închise ochii. Pleoapele îi tremurau, genele i se umeziseră. Obosise, sau îl tulburaseră amintirile. Natalia Stepanovna își dădea seama că nu trebuie să-i întrerupă tăcerea, că acele clipe aveau o mare însemnătate pentru el. Îl privea cu duioșie, cu o dragoste plină de recunoștință și nu simțea că lacrimile îi curg șiroaie pe obraji. Bolnavii ascultau încordați și chipurile lor se desprindeau aspre și gînditoare de pe albul neprihănit al pernelor.

— Cumplită a fost acea ultimă luptă a noastră, începu Seliverstov din nou cu glasul sugrumat de durere. Nemţii strîngeau tot mai mult cleştele încercuirii. Subunitatea noastră se împuţina văzînd cu ochii, zi de zi, ceas de ceas. Muniţia era de asemenea pe sfîrşite, iar foamea ne sleia puterile. Hotărîsem să străpungem cu orice preţ încercuirea. Am atacat în cel mai slab punct al inamicului. Era noapte, turna cu găleata. O singură scăpare aveam — să luptăm cu bărbăţie. În faţa noastră era viaţa, în spate — captivitatea, moartea. Am atacat prin surprindere. Inamicul s-a zăpăcit. Ne-am bătut cu înverşunare şi cu armele de foc, şi la baionetă. A fost o luptă crîncenă, corp la corp, pe întuneric. Pînă la urmă am răzbit. Dar n-au scăpat toţi din încercuire. Sonia noastră nu s-a dezminţit nici de data aceasta: n-a vrut să lase nici un rănit pe cîmpul de luptă. Nici acum nu pot să-mi dau seama cum izbutea, de unde avea atîta putere să tîrască de pe locul luptei pe ostaşii răniţi. Acest lucru îl putea face un om de o îndrăzneală şi de un calm neobişnuite, de o luciditate supraomenească. După ce am răzbit luptînd şi am ajuns în inima pădurii, mulţi dintre ai noştri n-au mai răspuns la apel. Răniţii i-am dus pe braţe. Abia după o lună am aflat de Sonia... de pieirea ei. Am luptat, am înaintat împreună cu ostaşii fără să-mi pese nici de gloanţe, nici de obuze, fiind stăpînit de un singur gînd — să răpun, să stîrpesc de pe faţa pămîntului bestiile scîrnave care au ucis-o pe Sonia noastră — pe Svetlana noastră. Şi în clipele de răgaz, sau atunci cînd eram singur, scoteam scrisorile ei şi le reciteam de nenumărate ori.

Seliverstov rămase nemişcat, secat de puteri; pe chip i se aşternu o paloare cadaverică.

— Dragul meu, scumpul meu, destul, nu mai vorbi... îl rugă Natalia Stepanovna.

Se ridică în picioare şi se aplecă asupra lui; el o îmbrăţişă şi-şi lipi obrazul pe faţa ei. Obrazul îi era ud şi fierbinte.

— Nu plecaţi, rămîneţi, şopti el. Vă rog — încă puţin... N-am terminat... Parcă mi-aţi adus tămăduirea...

Braţele lui căzuseră pe plapomă. Natalia Stepanovna îi netezi părul, scoase batista şi-i şterse lacrimile. El apucă febril batista şi o trase stăruitor.

— Daţi-mi batista dumneavoastră. Cînd o să mă însănătoşesc şi o să plec înapoi pe front, o iau cu mine.

Ea lăsă tăcută batista în mîinile lui, se prăbuşi pe scaun şi, rezemată de spetează, izbucni în hohote de plîns.

Bolnavii zăceau în paturile lor nemişcaţi, încremeniţi, privind ţintă spre ei. Numai unul, foarte slab, cu ochii întunecaţi de durere, afundaţi în negura gîndurilor lui, tuşea din cînd în cînd de parcă s-ar fi sufocat.

Seliverstov scoase de sub pernă o scrisoare mototolită şi i-o întinse Nataliei Stepanovna fără nici un cuvînt. Ea o luă. Parcă îi ardea degetele. O clipă avu impresia că leşină. O durere cumplită îi străpunse inima şi, deodată, nu-i mai simţi bătăile. Parcă era o pîlpîire care se stinsese.

Un bolnav de-alături, cu ochii plini de suferinţă, se ridică sprijinindu-se într-un cot şi strigă:

— Soră! Ajutor, soră!

Speriată, Natalia Stepanovna se îndreptă de şale şi se ridică de pe scaun.

— Ce-i cu dumneata, dragul meu? Ţi-e rău? Te ajut eu.

Bolnavul se prăbuşi pe pernă şi nu răspunse nimic.

Sonia intră repede pe uşă, urmată de infirmiera în vîrstă.

Strîngînd convulsiv scrisoarea, Natalia Stepanovna se aplecă din nou spre Seliverstov. El o privea cu ochii aprinşi şi zîmbea. În ochi şi pe chipul lui minunat se oglindea atîta afecţiune, atîta veneraţie, încît Natalia Stepanovna, uluită, se simţi faţă de el mică şi slăbuţă ca un copil.

— O să mai veniţi... spuse el cu zîmbetul pe buze. O să mai veniţi pe la mine... O să mă ajutaţi să mă fac bine cît mai repede...

Cînd ieşi pe coridor faţa ei era din nou calmă, luminoasă şi gravă. Păşea ferm, cu fruntea sus, şi Soniei i se păru cu totul alta decît aceea pe care o întîlnise în vestibul şi o condusese în salon. Uimită, infirmiera nici nu mai ştiu ce cuvinte să-i adreseze : ţinuta, chipul Nataliei Stepanovna aveau ceva solemn, autoritar, mîndru.

— Seliverstov are o rană foarte gravă... spuse cu sfială Sonia, ca şi cum ar fi căutat să se dezvinovăţească. A fost rănit în abdomen... A suferit o operaţie grea.

— Are să se facă bine, răspunse cu convingere, cu fermitate Natalia Stepanovna, nu-i cu putinţă ca un astfel de om să nu se însănătoşească.

— Da, acum medicii au mari speranţe.

— Aici nu-i vorba de medici, draga mea. Viaţa lui nu depinde acum de ei. Dragostea nu s-a stins încă în sufletul lui — el nu s-a răzbunat pe deplin. Prin aceasta va învinge moartea.

Infirmiera cea vîrstnică oftă :

— Of, de cîte suferinţe au parte oamenii !...

— Ce să-i faci... ai văzut vreodată viaţă fără suferinţă ?

Infirmierele se uitară neliniştite una la alta şi amuţiră.

Din ziua aceea Natalia Stepanovna începuse să treacă de două ori pe săptămînă pe la spital unde stătea îndelung de vorbă cu Seliverstov şi cu infirmiera Sonia. Seliverstov se întrema văzînd cu ochii, arătînd tot mai sănătos şi mai liniştit de parcă Natalia Stepanovna îi dădea să soarbă de fiecare dată o picătură de apă vie. Cînd se apropia de patul lui, zîmbea şi întindea braţele spre ea.

— Natalia Stepanovna, i-a spus mişcat într-o zi, dacă aţi şti cu cîtă nerăbdare vă aştept. Dacă s-ar întîmpla să nu mai veniţi, m-aş simţi nenorocit.

Ea îl sărută şi-i spuse cu duioşie :

— Sînt fericită că te simţi mai bine. Ai să te însănătoşeşti repede.

El îi mîngîie mîna cu degetele lui fierbinţi şi răspunse şăgalnic :

— Focul din mine nu se va stinge. Acum flacăra lui va arde şi mai viu...

— Ştiu acest lucru, încuviinţă gravă Natalia Stepanovna. Dragostea dumitale e acum mai profundă şi ura mai mare.

— Aşa este ! E foarte adevărat. Cu cîtă sete am să mă răzbun !... Am să mă răzbun de o mie de ori mai crîncen... pentru Sonia... pentru dumneavoastră... pentru mine... pentru toţi... Demonii trecutului sînt neputincioşi în faţa viitorului.

Natalia Stepanovna trecea uneori pe la biblioteca oraşului, intra în sala de lectură şi răsfoia acolo ultimele ziare de la centru. Deosebit de drag îi era ziarul *Komsomolskaia Pravda :* acesta doar era ziarul Soniei, ei îi fuseseră dedicate cîteva numere.

Komsomolskaia Pravda povestea cu mai mare bogăţie de amănunte despre ultimele zile din viaţa Soniei, iar ei, mamei, îi închinase cîteva rînduri mişcătoare. Ziarul îi zicea „harnica muncitoare". Da, într-adevăr, trăise o viaţă lungă de muncă. O trăise cinstit, destoinic, conştiincios şi modest. Toţi o cunoşteau şi se înclinau tăcuţi înaintea ei şi dacă acolo unde intra erau ocupate toate locurile, cineva se ridica şi-i oferea scaunul. Tinerele fete căutau îndeosebi să-şi manifeste simţămintele faţă de ea.

Într-o zi văzu pe un perete din sala de lectură cîteva portrete noi: între Puşkin şi Lermontov, ceva mai jos, în formă de stea, erau puse cu multă grijă, cu dragoste, fotografiile simple, decupate din ziare şi reviste ilustrate, ale tinerelor fete, eroine din Marele Război pentru Apărarea Patriei. Toate fotografiile aveau chenare din hîrtie neagră şi erau încadrate într-o cunună alcătuită din ramuri de pin verzi, lucioase. La mijloc, între chipurile fetelor cunoscute în întreaga ţară, se afla cea mai recentă fotografie a Soniei (făcută înainte de a pleca pe front), iar ceva mai jos o schiţă executată în creion — Sonia la picioarele spînzurătoarei, strigînd către mulţimea colhoznicilor. Parte din această mulţime se vedea în zare, spre dreapta. O matahală de neamţ săpunea probabil ştreangul, sprijinit de şezut de un alt neamţ; acestuia nu i se vedeau decît mîinile cu degetele răşchirate. Într-o parte era desenată numai o jumătate din silueta tot a unui neamţ, cu capul înfăşurat într-un şal şterpelit de la cineva, ridicînd un băţ asupra Soniei.

Cînd dăduse cu ochii întîia oară de această schiţă, Natalia Stepanovna se cutremurase. Se apropiase de ea în tăcere cu paşi şovăitori şi simţise că leşină. Schiţa, deşi neîndemînatică, fusese făcută cu îngrijire: pesemne că era opera vreunui comsomolist care, inspirat de o ură cumplită şi însetat de răzbunare, migălise îndelung la ea. Natalia Stepanovna auzise ca prin vis în jurul ei glasuri speriate şi forfotă. O mînă se întinse să ia desenul de pe perete, dar Natalia Stepanovna apucase şi strînsese acea mînă, şoptind sever, poruncitor:

— N-o lăsaţi! Lăsaţi-o! Să vadă toţi cum a ştiut să moară.

Ieşise din sala de lectură parcă bolnavă şi îmbătrînită deodată, lăsînd în urmă o tăcere plină de nelinişte.

Anul acela, iarna era deosebit de aspră, chiar şi pentru Ural. Aerul rece, îngheţat, clincănea ca sticla şi frigea ca focul. Soarele, tot timpul opac, portocaliu, nu se ridica prea mult deasupra orizontului, iar oraşul era învăluit într-o pîclă cenuşie. Dinspre miazănoapte suflau vînturi tăioase şi oamenii, chiar şi cei gros îmbrăcaţi, înţepeneau de frig. Zăpada scîrţîia, pîrîia sub picioare, scrîşnea sub tălpicile săniilor, sub roţile maşinilor; zidurile caselor, acoperite cu promoroacă, parcă erau îmbrăcate în catifea albă, iar geamurile dantelate, înflorate de ger, aveau reflexe verzui. Încărcaţi cu chiciură groasă, ca o cetină albă, copacii de pe bulevarde, din scuaruri şi din curţi păreau învăluiţi în puf.

În zilele şi în nopţile acelea de ger năprasnic, la uzină se clădeau hale noi, se terminau în grabă anexele. Zi şi noapte, muncitorii, inginerii, funcţionarii, aliniaţi pe două rînduri, cărau în curte, în clădirile de cărămidă maşini-unelte grele şi piese masive. Maşinile-unelte, blocurile de piese meta-

lice, utilajul se îngrămădeau pe stradă în neorînduială, claie peste grămadă. Nataliei Stepanovna i se părea că oamenii n-au să poată veni de hac niciodată acelei mase de metal, oricît forfoteau și se străduiau să tîrască, să ducă pe brațe toate piesele acelea în halele de cărămidă și de lemn pentru a fi montate acolo. Muncitorii se înhămau, însă, la odgoane cu însuflețire și tîrau cu dîrzenie, cu voioșie greutățile prin porți, prin uși, strigînd : „Merge ! Merge ! S-a făcut !" Blocurile se rostogoleau pe butuci și dispăreau în întunecimea clădirilor.

Natalia Stepanovna se oprea, urmărea cu privirile forfota oamenilor, simțindu-se îmbărbătată de avîntul și îndîrjirea cu care munceau. Utilajul murdar, plin de praf, ruginit era adus pe linia ferată, trasă de la gară direct pe stradă și dispărînd prin porți în curtea uzinei. Părea ciudat să vezi în centrul orașului, pe una din străzile animate, întreaga garnitură a unui tren-marfar, încărcată cu mașini-unelte, traverse de fier, bare, țevi, motoare electrice și diferite piese de metal care păreau niște fiare vechi, mutilate. Locomotiva pufăia scoțînd vălătuci albi, deși de abur și tîra încet după ea vagoanele-platformă. Strada devenea neîncăpătoare. Priveai cam cu teamă și totodată cu plăcere mișcarea parcă precaută a vagoanelor, simțind dorința să te apropii de locomotivă și să te încălzești lîngă ea. Atunci cînd trenul intra pe porțile largi și se oprea, rămînînd pe jumătate în stradă, mulțimi de oameni se năpusteau spre vagoane și dădeau jos mașinile și tot talmeș-balmeșul acela de metal. Îndată apărea și o mică macara cu cabluri care ridica blocurile de oțel pe deasupra vagoanelor și le lăsa pe caldarîm. Muncitorii și funcționarii coborau piesele mici și mari pe niște scînduri

groase, proptite de vagoane. Garnitura descărcată pleca înapoi, iar oamenii cărau mașinile grele, fără întrerupere, zi și noapte, ajutîndu-se cu funii și cu scripeți greoi. Muncitori și ingineri — tineri și bătrîni — tîrau pe zăpadă batiurile voluminoase, așezate pe plăci de blindaj.

Natalia Stepanovna, uitînd durerea ei, privea forfota mulțimii, munca plină de însuflețire a oamenilor îmbrăcați cu cojoace, ori cu paltoane bune, de zile mari. Aceștia rîdeau, strigau, scandau în cor : „hei-rup ! hei-rup !", iar atunci cînd se odihneau, își frecau urechile, obrajii, nasurile. Spre mirarea Nataliei Stepanovna, tot acel inimaginabil vălmășag de metal dispăru de pe stradă în două săptămîni, iar după o lună, noua uzină funcționa în plin ca și celelalte mai vechi. Curînd după aceea citi în ziarul local angajamentul muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor pentru încadrarea lor în întrecerea socialistă cu prilejul Anului Nou. În oraș și în împrejurimi răsăriseră zeci de uzine de acest fel.

„Uimitori oameni, gîndea Natalia Stepanovna, simțind o ușurință neobișnuită și o ciudată bucurie în suflet. Cît avînt, cîtă încredere de nezdruncinat în cauza lor ! Asemenea oameni nu vor da înapoi niciodată din fața oricăror greutăți. Cum a fost oare cu putință ca un astfel de colos să fie adus aici atît de repede, cum a fost cu putință ca toată acea sumedenie de mașini și agregate de tot felul să fie montate cum trebuie și puse în funcțiune într-un timp atît de scurt ? ! Iată că s-a putut ! Nu, un astfel de popor nu poate fi înfrînt, înrobit și nici nimicit ! Și Sonia, Sonia mea, face parte dintre ei, dintre acești oameni neînfricați, scumpi, e tot atît de puternică, tot atît de neînfricată ca și ei,

fiindcă poartă în suflet făclia aceluiași adevăr nemuritor."

Și așa zi de zi, dimineața, în drum spre școală, și seara, în drum spre casă, se oprea lîngă grămezile de metal și privea cum trudesc fără odihnă oamenii — muncitori, ingineri, comsomoliști și bătrîni. Îmbrăcămintea lor se ponosea văzînd cu ochii : în primele zile inginerii și funcționarii erau destul de bine îmbrăcați — aveau paltoane bune, călduroase, șepci la fel, iar unii, căciuli de astrahan. După cîteva zile, însă, paltoanele erau murdare, pătate de unsori, rupte, și prin rupturi ieșeau smocuri de vată. În acele zile parcă îmbătrîniseră și chipurile lor. Arse de vînt și de ger, cu bărbile crescute, acestea erau acum mai aspre, mai dîrze, dar însuflețirea, înflăcărarea parcă sporeau, se înzeceau. În ochii unora licărea ceva aidoma unei bucurii îndîrjite, a unei satisfacții pline de ură. Și întotdeauna printre tineri trebăluia, strigînd cînd și cînd cîte ceva, un bătrîn cu mustăți albe, îmbrăcat cu o haină vătuită, lungă, avînd în picioare pîslari cu vîrfuri boante. Fața roșie îi era brăzdată de zbîrcituri adînci. Pe nasul mare, cu nări răsfrînte, erau încălecați niște ochelari simpli, foarte vechi, cu lentile mici, ovale. Natalia Stepanovna își îndreptase în mod deosebit atenția asupra acestui bătrîn. Nu-și dădea seama de ce, dar omul acela o neliniștea și totodată o atrăgea.

— Nu așa, măi băieți ! striga el răgușit și se repezea sprinten spre echipa unde zăngăneau rângile, trosneau pîrghiile și suna a gol fierul. Se poate ? Ce faceți ? Așa se umblă cu o mașină ? Pară și foc, dar îndemînare ioc. Așa o să fărîmăm toate mașinile. Să montezi o mașină, drăguților, e chiar mai greu decît să crești un copil. Nici chiar mî-

nuirea armelor la război nu-i mai grea ca treaba asta. Mai mult ritm în muncă, mai multă dragoste, mai cu suflet, iac-așa ! Ehei, inginerașilor, tehnologilor ! Trebuie să învățați, să deprindeți bine lucrul și-apoi să muștruluiți p-ăi mai tineri, să-i creșteți prin pilde și știință.

Tinerii ingineri se rușinau, uitîndu-se unii la alții fîstîciți.

Bătrînul dispărea în mulțimea de oameni și începea să explice ceva și să trebăluiască pe lîngă o mașină. Cei dimprejur amuțeau, se aplecau și-l urmăreau cu atenție cum lucra.

Tot văzînd-o pe acolo pe Natalia Stepanovna, o luaseră la ochi și, pînă la urmă, începură s-o privească bănuitori. Într-o zi, se apropie de ea un bărbat înalt, cu fața prelungă și nasul mare, pesemne un inginer. Era încins peste palton cu o frînghie. O întrebă cu o politețe malițioasă :

— Ce vă interesează aici, cetățeano ?

Surprinsă, Natalia Stepanovna se zăpăci o clipă și nu știu ce să răspundă.

— V-am observat de mai multe ori, cetățeano, că vă opriți, stați și vă uitați stăruitor. Ce tot iscodiți pe aici ? Spre a lămuri lucrurile, sînt nevoit să chem organele de pază ca să vă controleze actele.

— Vă rog, răspunse Natalia Stepanovna recăpătîndu-și cumpătul. Dacă doriți, vi le pot arăta de îndată...

Și deschise poșeta.

— Înțeleg... și ea zîmbi. Înțeleg... Vi se pare suspect că stau și mă uit.

Inginerul zîmbi reținut.

— Se întîmplă multe... Sînt fel și fel de oameni.

— Aveți dreptate. Cred totuși, tovarășe, că un spion n-ar iscodi chiar așa, pe față, după cum ați

spus, munca dumneavoastră, atît de captivantă. Cred că un duşman ar căuta să nu stîrnească bănuieli. Eu, însă, simt pur şi simplu nevoia să iau parte sufleteşte la munca dumneavoastră.

Inginerul, ai cărui ochi licăreau insinuant, ostil, răspunse :

— Sînt fel şi fel de duşmani. Unii dintre ei pot să se comporte întocmai ca dumneavoastră şi să vorbească la fel.

Natalia Stepanovna îi întinse actul de identitate şi carnetul de membru al sindicatului.

În clipa aceea, însă, o mînă brăzdată de vinişoare albastre, pătată de rugină şi ulei, îi dădu braţul la o parte şi în faţa Nataliei Stepanovna răsări bătrînul energic, cu mustaţa căruntă, care dădea dispoziţii atît de stăruitoare echipei de muncitori.

— Puneţi actele la loc, cetăţeano dragă, şi nu vă supăraţi pe dumnealui. Cînd îi vorba de vigilenţă, mai aprig nici că se poate, dar altminteri e un om bun şi un tehnolog de frunte.

— Nu mă supăr ! Vigilenţa poate să fie aspră, dar nu jignitoare.

Tehnologul aruncă spre bătrîn o privire ironică, piezişă :

— Dumneata, nene Mişa, eşti întotdeauna gata să te amesteci în chestii de psihologie.

— La Miazăzi cînd am smuls din rădăcini, cu sînge, bucăţică cu bucăţică toată uzina — că doară am făcut-o cu mîinile noastre — plîngeam lacrimi amare amîndoi. Nouă ne e drag, ne e scump totul, fiecare piuliţă, fiecare şurub. Asta-i comoara sufletului nostru. Iar acum de, ne dăm peste cap cu toţii ca să iasă lucrul cum trebuie.

Inginerul izbucni în rîs.

— Pe dumneata, nene Mişa, nu trebuie să te roage omul prea mult, numai să-ţi dea prilejul să filozofezi.

— Ei, eu trudesc de o jumătate de veac — nu-i de mirare că ajung să filozofez ! Iaca, nu degeaba caută cetăţeana să uite aici clipele care se scurg, necazurile. Asta nu-i rău. Omul nu trebuie să fie stingherit în asemenea clipe, Serghei Nikitici.

Privind pătrunzător în ochii Nataliei Stepanovna, Serghei Nikitici întrebă totuşi :

— Cu toate acestea n-ar strica să-mi spuneţi cine sînteţi.

Natalia Stepanovna răspunse cu dragă inimă, dar nu lui, ci bătrînului :

— Sînt profesoară la o şcoală din oraş. Lucrez aici de treizeci de ani.

Inginerul îi întinse mîna jenat.

— Vă rog să mă iertaţi şi să nu mi-o luaţi în nume de rău. Înţelegeţi şi dumneavoastră : e vorba de o uzină care lucrează pentru front. Am construit-o în Sud, ne-am pus tot sufletul în ea, nu ne-am precupeţit eforturile şi tot noi am demontat-o şi am aruncat-o în aer. Fiecare piesă de aici ne e mai scumpă decît viaţa. Nu vă uitaţi că noi moşmondim încă aici — uzina a şi început să lucreze şi producţia de război merge înainte. În ceea ce-l priveşte pe dînsul — feciorii dumnealui sînt pe front, iar unul a şi...

Serghei Nikitici îşi dădu seama deodată, speriat, că îl luase gura pe dinainte, aruncă pe furiş o privire bătrînului şi încheie repede pe alt ton :

— Dacă doriţi, poftiţi pe la noi să vedeţi cum o să dăm viaţă acestor maşini moarte.

Nenea Mişa ridică mîna spre mustăţi, îşi privi cu mirare mănuşa cu un deget, o scoase repede şi

o puse iarăşi. Îşi înălţă sprîncenele cărunte, dar ele se lăsară înapoi, peste ochelari. Una din ele se contractă spasmodic.

Inginerul îşi duse încruntat mîna spre şapca groasă şi se îndreptă cu paşi grăbiţi spre mulţimea de muncitori.

Bătrînul zîmbea, privind ţintă spre pîcla geruită care stăruia deasupra caselor. Ori se gîndea la ceva, ori îl furase oboseala firească la anii lui.

— Iertaţi-mă, spuse Natalia Stepanovna cu o tristeţe molcomă, v-am întrerupt de la lucru. De altfel şi eu mă grăbesc. Sînt unele clipe în viaţă cînd omul nu mai e stăpîn pe sine... Sufletul e copleşit... nu ştiu cum să spun... şi atunci te simţi vlăguit... Mie mi se întîmplă uneori să rătăcesc noaptea pe străzi.

Bătrînului începură să-i tremure mustăţile şi ochii i se înrourară de lacrimi. Îşi scoase ochelarii şi-şi şterse pleoapele cu mănuşa.

— Gerilă ăsta al dumneavoastră de aici din Ural te face să lăcrămezi. La noi, la Miazăzi, nu pişcă aşa de rău. Şi o privi sfredelitor. — Sînteţi mamă. Acum sufletul de mamă e numai zbucium...

— Fiica mea a fost pe front...

Şi pentru întîia oară Natalia Stepanovna se simţi atît de slăbită, încît i se făcu negru înaintea ochilor şi picioarele începură să-i tremure...

— La revedere ! şopti ea zîmbind printre lacrimi şi întinse bătrînului mîna uscăţivă. Pesemne că oamenilor li-e dat să se înţeleagă numai cînd sînt încercaţi de suferinţe... Vorbele nu fac decît să stingherească...

Bătrînul îşi scoase căciula şi ţinu cîtva timp cu băgare de seamă între degetele lui murdare, aspre,

mîna albă, cu un păienjeniş de vinişoare albastre. Îi spuse încruntat, cu glasul frînt, răguşit :

— Cînd veniţi, întrebaţi de maistrul Mihailo Burakov. Eu sînt acela. De obicei, toţi îmi spun, însă, nenea Mişa. Dumneavoastră cum vă numiţi ?

— Suhoiarova... Natalia Stepanovna.

— Suhoiarova ? Mama Soniei ?... Ei, îmi pare bine de cunoştinţă.

Bătrînul nu voise să spună mai mult şi ei îi făcu plăcere că nu-şi manifestase în nici un fel simţămintele. Se înţelegeau şi fără vorbe, de vreme ce sufletele lor erau copleşite de aceeaşi durere.

Natalia Stepanovna păşea iute pe stradă, mişca din buze şi privea încordată drept înainte, fără să vadă nimic şi pe nimeni.

Trecu pe la uzină după vreo trei zile, într-o duminică. Nenea Mişa o întîmpină în acelaşi loc ca şi data trecută. Strada era acum curată, zăpada căzută de curînd acoperise pămîntul murdărit. Burakov o salută încruntat, fără să rostească nici un cuvînt, o luă de braţ în tăcere, ducînd-o spre poartă. Acolo mormăi ceva posac către un om încotoşmănat într-o şubă şi, fără să se oprească, urcă împreună cu ea nişte trepte de beton. Sus, o introduse în semiobscuritatea unui corp de clădire. Orbită de strălucirea zăpezii, Natalia Stepanovna nu văzu nimic în prima clipă : în ochi îi stăruiau doar nişte limbi de foc. Se simţea într-un gol imens, întunecat şi în acest gol zăngănea răsunător fierul, şuierau şi scrîşneau nişte unelte de tăiere, undeva departe ţiuia metalul, dat parcă la tocilă, iar ici, colo bocăneau asurzitor baroase grele. Flame albăstrui licăreau ca nişte fulgere dese în înălţimile atelierului ; deasupra siluetelor negre ale nenumăratelor maşini-unelte şi ale dife-

ritelor agregate se învolburau rotocoale de fum. De departe, această îngrămădire de mașini ciudate părea un oraș văzut în timpul nopții prin lentilele unui binoclu.

— Priviți, montăm, le rînduim pe toate la locurile lor, bodogănea nenea Mișa, ținînd-o de braț, sînt mii și mii de piese și alte cele, multe și mărunte. Să nu vă împiedicați de ceva, Natalia Stepanovna, peste tot sînt grămezi de lucruri cu care nu sînteți obișnuită. Mă uit la toate drăcoveniile astea — vedeți cît de greoaie, cît de complicate sînt — și-mi simt în ele viața, sufletul și toată grozăvia prin care am trecut în ultimele luni. Așa că și clipa asta și ziua de mîine tot în ele sînt. Dacă ar putea vorbi, ar urla, blestemînd dușmanul. La noi, bătrînii, pîrjolul urii e mai crîncen decît la cei tineri, fiindcă noi am trecut prin încercări mai grele, am cugetat mai adînc, am îndurat chinuri mai mari. Pînă le-am văzut pe toate aduse, pînă le-am pus pe fiecare la locul lor, mă frigea la inimă. M-am îmbolnăvit chiar: ațipeam aci, în atelier, și deodată se făcea că-l auzeam pe băiatul, pe feciorașul meu. Striga : „De somn îți arde, tăticule ! ? Grăbește-te ! Nu vezi că te stropește sîngele meu ?" Era locotenent. S-a prăpădit în timp ce eu eram pe drum, cînd aduceam încoace mașinile. Și într-adevăr, cînd mă uit, văd parcă pe fiecare mașină, pe fiecare unealtă sîngele lui. Baba mea, răposata, nu mi-a mai apărut, dar deunăzi, după ce am stat atunci de vorbă cu dumneavoastră, iată, mi-a ieșit în cale în ușa asta — a răsărit în fața mea și a dat din cap a dojană. Firește, toate astea sînt din pricina gîndurilor, a zbuciumului. Baba mea s-a prăpădit într-un bombardament — sub dărîmăturile casei... Ei iată, montăm... merge bine. Dar nu prea ritmic. Oamenii nu precupețesc nimic: muncim în asalt, tot mai avîntat — fără cruțare. Alergătorii aprinși o cam pățesc așa, pornesc năvalnic, o iau repede înainte și ce să vezi : la jumătatea drumului le seacă puterile. Trebuie să fie în toate o măsură și înflăcărare, dar și tu sînge rece.

Pretutindeni se înălțau strunguri și mașini de frezat pe postamente proaspăt turnate din beton, pe lîngă care roboteau oameni mînjiți de unsori. Pe intervale și lîngă mașini se îngrămădeau piese încă murdare, pline de promoroacă. Electromontorii instalau cabluri și fire. Alături, mașinile își începuseră cîntecul vesel al roților, care scînteiau cu reflexe argintii, în vreme ce părțile unse aruncau luciri calde. Așchiile albastre vibrau, ieșind în spirală, și cuțitele răzuiau repede rugina de pe metal. Atelierul vuia de șuierături, scrîșnete și zăngănit. Lucrători tineri, femei și copilandri se aplecau deasupra cuțitelor privind cu toată atenția și, cu mișcări pline de siguranță, învîrteau rotițele, mînuiau micile pîrghii. Cascadele de apă tulbure se amestecau cu evantaiele orbitoare ale stropilor de scîntei care țîșneau de pe discurile de carborundum. O femeie tînără, cu fața rotundă, cu căciulă pe cap, se încruntă și-i petrecu cu o privire dezaprobatoare pe nenea Mișa și pe Natalia Stepanovna. Sub mîinile ei șuiera ceva, iar motorul vibra ca o strună. În depărtare, pe sub arcadele largi, săgetau mereu fulgere albastre și în lumina de o clipă, tremurătoare, împîclită, se profilau, asemenea unor monumente uriașe, niște mașini nemaivăzute pînă atunci de Natalia Stepanovna. Și pe postamentele acelor mașini trebăluiau oameni. Lîngă zidurile de cărămidă, ridicate de curînd, luceau stive de obuze gata montate, țevi lungi de tu-

nuri, iar pe țevi fel și chip de piese frumoase din alamă. Lîngă acestea lucrau în picioare grupuri de fete, controlînd și rînduind totul. Muncitorii și inginerii pășeau de colo colo prin atelier, preocupați, grăbiți.

Natalia Stepanovna vizitase de multe ori uzinele din orașul său. I se părea, însă, că aici simțea pentru întîia oară o încordare febrilă, un zor, o neliniște deosebită. Era chiar stingherită, rușinată, fiindcă se simțea de prisos, supărător de inutilă printre acești oameni, că datorită curiozității sale deșarte, îi împiedica de la lucru și-l răpise pe nenea Mișa de la treburi însemnate și urgente. Avea mai cu seamă remușcări în clipele cînd se apropiau de el muncitori și muncitoare care, fără să-i dea nici o atenție, îi cereau agitați lămuriri, sau îi comunicau îngrijorați cine știe ce eșecuri. El bombănea, explicînd ce trebuiau să facă, punea întrebări încruntat, sau se apropia de mașina-unealtă pe care o instalau muncitorii și trebăluiau cîteva clipe pe lîngă ea împreună cu ei. Această uriașă masă de mașini-unelte, unele de pe acum puse în funcțiune, altele reci încă, neclintite, dar pe cale să prindă viață — aceste mulțimi de oameni, preocupați de munca lor, bocănitul, zăngănitul, scrîșnetul metalului, fulgerările, cascadele de scîntei, sclipirile așchiilor, truda asta a atîtor oameni, în care pulsau înseși inimile lor — toate acestea o copleșeau pe Natalia Stepanovna, făcînd-o să se simtă bătrînă, neputincioasă, iar îndeletnicirile ei de la școală îi păreau niște neînsemnate treburi casnice.

— Uite, o vedeți pe tînăra aceea, spuse gîfîind nenea Mișa la urechea Nataliei Stepanovna. O vedeți? E o femeie vioaie, nu-și pierde curajul. Ei...

tinerețea... Cînd ești tînăr chiar și nenorocirile le uiți mai ușor, nu lasă urme adînci. Și cînd te gîndești că a fost lovită de atîtea urgii de-am rămas cu gura căscată și noi bătrînii. Bombele i-au ucis doi copii — nici oscioarele nu le-a mai găsit. Și erau tare drăgălași. Au fost evacuați o dată cu uzina. Iar acu, nu de mult, i s-a prăpădit pe front și bărbatul. Totuși uite-o că muncește... și muncește bine — poate să fie dată drept pildă. Uneori însă o copleșește deznădejdea: rămîne ca o stană de piatră, încremenește, nu vede, n-aude, nu mai simte nimic. Vin fetele în fugă la ea, fac în fel și chip s-o aducă în fire... Strigă: „Plîngi, Zoia, plîngi! Căznește-te să plîngi!" Hm... uneori îți vine să și rîzi — la naiba.

Natalia Stepanovna se opri și-l apucă de mînecă.

— Pot să vorbesc cu ea?

Bătrînul se întoarse, fără să scoată o vorbă.

Tînăra, cu umerii obrajilor ușor ieșiți, cu ochi neobișnuit de mari, se uita zîmbind la bătrîn, așteptîndu-l. De aproape, ochii ei i se părură Nataliei Stepanovna înroșiți, ca și cum ar fi plîns cu puțin mai înainte.

Nenea Mișa îi vorbi cu blîndețe, de parcă i-ar fi fost teamă să nu-i pricinuiască vreo durere:

— Zoia, drăguțo, Natalia Stepanovna Suhoiarova vrea să te cunoască.

Fără să se îndepărteze de mașină și fără să întrerupă lucrul, Zoia răspunse cu zîmbetul încremenit pe buze:

— V-am recunoscut îndată. După fotografie. Sînteți mama Soniei Suhoiarova.

Natalia Stepanovna îi răspunse încet, prietenoasă, cu o duioșie plină de atenție:

— N-am putut să trec pe lîngă dumneata fără a dori să te cunosc.

— Poate că nici eu n-aş fi trecut... V-aş fi oprit pe stradă. Războiul ne-a însîngerat pe toţi.

Privi cu dragoste spre bătrîn, dar urmă, ca şi mai înainte, cu simplitate :

— Iată, nenea Mişa este pentru mine ca un tată bun...

Se desprinse pentru o clipă de maşină şi încremeni : obrajii i se scofîlciră deodată şi deveniră pămîntii. Părea că va începe imediat să ţipe şi se va prăbuşi la pămînt. Dar îşi întoarse încet capul spre Natalia Stepanovna şi spuse aspru :

— N-o să uităm niciodată... cît om trăi... Inima mă frige... M-a pîrjolit durerea. O mamă nu poate să uite... şi nu poate să ierte niciodată. Am vrut să plec pe front, la partizani, numai acolo mi-aş putea veni în fire...

Nenea Mişa o mîngîie pe umăr, dar îi spuse dojenitor, cu asprime :

— Dar aici ce este după părerea ta ? Cum adică, noi toţi, laolaltă cu tine, nu însemnăm nimic pentru front ? Dacă n-am munci aici, ce ne-ar spune ostaşii şi partizanii ? Îmi pare rău, Zoia, că tocmai ţie trebuie să-ţi spun asemenea vorbe.

— Ştiu, nene Mişa, înţeleg... Muncesc cît trei, cît cinci... Dar, nene Mişa ! Parcă am fost smulsă de explozie de lîngă băieţaşii mei, de lîngă Kolea... Mă roade, mă mistuie durerea, nene Mişa... Uite, stau aici, dar mă înăbuş, mă înec...

Bătrînul începu să-şi smulgă mustaţa şi mormăi încruntat :

— Da ce, rogu-te, numai pe tine te-a lovit nenorocirea ? Uite, şi dumneaei e mamă. Sau, iacătă, tehnologul nostru, Serghei Nikitici, e încă în floarea vîrstei, zdravăn, putea să fie artilerist, totuşi stă aici — la uzină ; nu poate să plece — ar fi socotit dezertor dacă ar face aşa ceva. Şi au făcut bine că i-au tras un perdaf cînd îşi pusese în gînd să plece pe front : sarcina ta e să fii aici ! Frontul muncii face parte din frontul cel mare al războiului. — I s-a spus : „dacă dumneata ca un comandant din producţie, ca tehnolog, ai să sporeşti zdravăn producţia armamentului şi a muniţiilor, vei merita aceeaşi glorie şi recompensă ca şi un erou de pe front". Şi cînd te gîndeşti că nici pe el nu l-a cruţat soarta. Ştii şi tu prin ce încercare a trecut. Rana din sufletul lui n-o să se vindece toată viaţa. Şi nenea Mişa o bătu uşurel pe umăr cu un zîmbet dureros pe buze : Lasă, Zoienka, fii tare ! Nu eşti singură, faci parte din familia noastră. Şi eu îţi sînt tată, asta-i adevărat : inima mea e largă.

Bărbia Zoiei începu să tremure. O înecă plînsul. Plîngea în tăcere şi lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji.

După aceea, înainte de a ieşi din atelier, Natalia Stepanovna strînse cu căldură mîna bătrînului şi-i spuse ca unui om apropiat :

— Ai un suflet bun... nene Mişa... Iar dînsul încuviinţă simplu cu o nuanţă de şiretenie în ochii pătrunzători.

— Nu zic ba ! Nu-s om rău. Mi-am trăit zilele cinstit. De bună seamă am avut şi eu destule metehne, destule năravuri, dar nici viaţa nu m-a cruţat, m-a frămîntat zdravăn.

În primăvară, Natalia Stepanovna a plecat la Moscova, fiind invitată la un miting antifascist al femeilor. Aranjase să plece cu o delegaţie din Ural care ducea daruri ostaşilor. Hotărîse să se ducă cu

delegații pe front — să vadă mormîntul Soniei. Trenul cu daruri mergea tocmai în direcția localității în care fusese ucisă Sonia.

La gară a condus-o numai Olia Davîdova. Natalia Stepanovna o lăsase pe ea s-o suplinească și Olenka era mișcată pînă la lacrimi.

— Natalia Stepanovna, draga mea, își exprima ea simțămintele cu răsuflarea tăiată de bucurie, asta e cea mai mare recompensă pentru mine. Înseamnă că mă apreciați, mă socotiți demnă să vă țin locul... Pentru mine acesta este unul din cele mai grele examene din viață. Și am să reușesc la acest examen, am să reușesc. Am să muncesc cu gîndul la dumneavoastră, în fiecare clipă.

Olia era socotită la școală cam mărginită, cam exaltată, dar Natalia Stepanovna o cunoștea mai bine decît toți : Olia era nesățioasă numai în ceea ce privește munca. I se părea întotdeauna că face mai puțin decît toți și fiecare oră liberă era pentru ea un chin. Cînd i se aduceau laude se necăjea : i se părea că își bat joc de ea, fiind convinsă că lucrează prost, fără pricepere, neajutorată. În recreații se repezea zbuciumată la Natalia Stepanovna și o întreba cu spaimă dacă lecția se desfășurase așa cum trebuia, dacă folosise bine materialul respectiv și dacă stimulase suficient spiritul de inițiativă al elevilor. Îi povestea cu de-amănuntul cum procedase.

— Vă rog să mă criticați, Natalia Stepanovna, fiți necruțătoare, o ruga ea, cu ambiție, îmbujorată de neliniște.

— Totul a decurs cum trebuie, Olenka. Perfect. De ce ești atît de emoționată, draga mea ?

— Bine ? Da ? Altceva nici nu-mi doresc.

Dar munca depusă în cadrul școlii n-o satisfăcea. Nu putea sta locului o clipă : ba alcătuia echipe de artiști amatori, ba aduna, plină de rîvnă, daruri pentru ostașii de pe front, ba cutreiera spitalele și organiza lecții cu ostașii răniți. Cărțile le devora cu pasiune. Ofta cu invidie :

— Of, de ce n-am talent să scriu ? Simt că aș putea exprima o sumedenie de gînduri și sentimente.

Natalia Stepanovna era, cu fiece zi, tot mai atașată de această fată. Datorită spontaneității sale senine, firești, inimoase, părea că Olia ocupase de pe acum în sufletul ei locul unei ființe apropiate. Dar Olia nu semăna cu Sonia și nu putea să-i estompeze imaginea. Ele sălășluiau în sufletul Nataliei Stepanovna nedespărțite una de alta, dar fiecare în felul său. În dorul ei după Sonia, în vedeniile chinuitoare ale morții ei de martiră, Natalia Stepanovna încerca un simțămînt ciudat față de Olia : o atrăgea cu duioșie, dar totodată îi învrăjbea inima. Observase de mai multe ori la Olia cum, întîlnindu-i privirea, se speria, se ghemuia buimăcită, cu un aer vinovat, întorcea capul și încremenea îndurerată. Nu știa ce să mai facă, răsufla anevoie, cuvintele i se opreau în gît.

Natalia Stepanovna sezisa acestă emoție chinuitoare a ei și, în chip inexplicabil, dezorientarea neajutorată a Oliei îi făcea plăcere.

„Cu ce este ea mai bună decît Sonia, o săgeta fulgerător un gînd. Poftim, ea trăiește, iar Sonia a murit atît de năprasnic... Cît de tragic mi-au fost răpiți toți, și fiul, și fiica, și soțul. De ce tocmai eu să am o asemenea ursită ? Poate că am fost astfel pedepsită pentru fiul meu ?"

Se gîndea deseori la aceasta și inima îi sîngera. Rațiunea, însă, protesta împotriva unor astfel de gînduri. Cu o încredere fierbinte își asculta Natalia Stepanovna acest glas lăuntric și delibera cu sine însăși :

„Nu, nu, în viață fiecare răspunde pentru faptele lui. Fiul meu a sfîrșit ca un criminal, strivit de adevăr. Iar tatăl lui și Sonia au murit în numele adevărului. Adevărul este lupta. Să trăiești în adevăr, adică în fericirea hărăzită omului, în libertate — înseamnă să urăști pînă la moarte pe dușmanul adevărului — al libertății și fericirii, pe criminal, pe călău, vampir, scelerat, siluitor, înrobitor. Iar moartea în numele adevărului este o moarte sacră. La drept vorbind, nu e moarte, ci nemurire. Ca să mori cinstit, trebuie să trăiești cinstit. Moartea este sfîrșitul demn al vieții. Trebuie să știi să mori, fiindcă trebuie să știi să trăiești. Așa a trăit și a murit Sonia. Iar moartea ei a zguduit poporul, i-a întărit voința în lupta sa necruțătoare, a făcut ca ura față de dușmani să fie și mai cumplită. Egoismul unei mame e rușinos."

Aceste gînduri îi sleiau puterile. De mult nu mai închidea ochii noaptea.

Olia și-a luat rămas bun de la ea frămîntîndu-se amarnic. O îmbrățișa, o înecau lacrimile.

— Numai un lucru vă implor, dragă Natalia Stepanovna, scrieți-mi în fiecare zi... Fie și numai două cuvinte... altfel mor de durere.

Natalia Stepanovna știa, însă, că Olenka se va dedica cu pasiune muncii chiar în ziua aceea și va uita totul pe lume.

Natalia Stepanovna s-a agitat tot drumul, gîndindu-se cum va căuta mormîntul drag, cum va simți că e aproape de Sonia, cum va împodobi acest mor-

mînt și va lua de pe el o mînă de țărînă, pe care o va aduce acasă.

Deoarece delegația era numeroasă, i se pusese la dispoziție un vagon întreg, cu banchete capitonate. Din delegație făcea parte și nenea Mișa, așa că Natalia Stepanovna călătorea în același compartiment cu el. Bătrînul era bucuros, dar se agita ca și ea : pe acest front, lupta vitejește al doilea fiu al său — Petruha, care era tanchist. Se dovedise și aici tot atît de destoinic ca și odinioară, cînd era fruntaș în producție în atelierul mecanic de montaj al uzinei de tractoare. Priceperea lui de fruntaș în producție o pusese în practică și pe cîmpul de luptă.

Deși stătea încruntat, totuși în ochii de oțel ai bătrînului licărea bucuria și el mustăcea, tăinuindu-și zîmbetul, cînd auzea hohotele de rîs și discuțiile zgomotoase ale tineretului din alte compartimente.

Cei doi muncitori tineri care ocupau locurile de sus își petreceau de obicei timpul pe la vecini, așa că în compartiment nu rămîneau decît nenea Mișa și Natalia Stepanovna.

Cînd nu purta șapca lui soioasă, nenea Mișa părea mai simplu, mai apropiat. Își trecea mereu prin părul cărunt, rar, fără luciu, un pieptene mic și, cînd îl privea, Nataliei Stepanovna i se făcea milă de el.

Ce trebuie să simtă cînd intră singur, noaptea, în camera lui ? Căsuța unde trăise ani îndelungați, unde își crescuse feciorii, fusese făcută praf și pulbere — nici măcar nu mai apucase să scoată de sub dărîmături trupul bătrînei lui soții și al nurorii — nevasta lui Petruha, care tocmai îi născuse o ne-

poţică. Cealaltă noră, soţia fiului care căzuse pe front, era în captivitate la nemţi.

Natalia Stepanovna îl privea pe nenea Mişa şi simţea că nimeni nu putea înţelege ce se petrece în sufletul lui, aşa cum înţelege ea. Simţea de asemenea că şi el o înţelege pe ea cu mai multă căldură şi mai profund decît alţii. Tot timpul călătoriei nu rostiseră o vorbă despre nenorocirea lor, dar se apropiaseră sufleteşte din prima zi. Amîndoi erau atenţi care mai de care unul faţă de celălalt, se tratau cu plăcere reciproc cu mezeluri, unt, conserve de peşte. Aproape în fiecare noapte Natalia Stepanovna era trezită din somn de o vagă nelinişte şi vedea în lumina albăstrie cum nenea Mişa îi aranja cu grijă plapoma şi-i acoperea picioarele cu haina lui lungă, vătuită. Natalia Stepanovna îşi dădea seama că el nu închide ochii toată noaptea, că-l chinuie insomnia şi nu-şi găseşte linişte din cauza gîndurilor negre.

Cei doi tineri de pe locurile de sus sforăiau pe întrecute, cufundaţi într-un somn adînc, sănătos. Parcă nici nu-i observau pe cei doi bătrîni care trăiseră o viaţă lungă şi grea. Cît e ziua de mare jucau în compartimentul vecin domino, sau preferans, cîntau, se lăudau cu realizările din uzinele lor, ocărau pe birocraţii de la aprovizionare, pe feroviarii care întîrziau transporturile, îşi manifestau nerăbdarea să gonească mai repede duşmanul.

Natalia Stepanovna se ridica într-un cot şi stăruia cu blîndeţe pe lîngă bătrîn :

— Nene Mişa, dragul meu ! Nu se poate să te chinuieşti în halul ăsta, o să te surmenezi, prietene. Poftim un somnifer, hai, ia-l, te rog.

El se aşeza pe banchetă, ofta şi spunea cu glas surd ;

— Niciodată n-am luat meremeturi d-astea. Nici un doctor nu este în stare să-ţi tămăduiască sufletul, leacurile spiţereşti n-au putere asupra minţii şi a inimii. Corpul omenesc e ca o maşină care-şi pune în mişcare singură toate rotiţele cum nu se poate mai bine. Gîndurile noastre, ale bătrînilor, sînt ca drojdia : mintea noastră dospeşte într-una. Bătrîneţea este ca bilanţul unei bătălii : ori te dai bătut, ori iei ofensiva. Eu am fost întotdeauna pentru ofensivă. Şi am să iau ofensiva pînă oi închide ochii.

— Frumos vorbeşti, nene Mişa. Ce om tare eşti.

— Tu o spui, Stepanovna ? Alta, în locul tău, s-ar fi îmbolnăvit, ar fi luat-o razna, dar tu pînă şi pe mine, om călit, mă faci să mă simt slab. Eu îţi cunosc bine viaţa.

— De unde poţi s-o cunoşti, nene Mişa ! Viaţa mea e obişnuită, fără însemnătate, modestă.

— Întreg oraşul îţi cunoaşte viaţa. Trebuie să ţii capul sus, Stepanovna.

Chiar din prima zi cînd se instalaseră în vagon, începuse să-i spună Stepanovna şi s-o tutuiască prieteneşte şi totodată cu mult respect.

Zilele erau neasemuit de frumoase, însorite, calde, cerul se boltea senin, ici, colo pluteau nouraşi albi, scămoşaţi. Prin faţa ferestrelor vagonului zburau ca o vijelie verde poieniţele, presărate cu păpădii galbene ca aurul, pluteau desişurile pădurilor ruginii, încă desfrunzite, mohorîte, dar reavăne ca primăvara. În depărtări, pe coline şi povîrnişuri repezi, lăstărişul des ca peria, catifelat, era învăluit într-o pîclă liliachie. Deasupra lui pini zvelţi îşi întindeau falnic ramurile cu cetină verde, întunecată. Şi acolo, pe coastele munţilor, şi mai aproape, pe cîmpia învălurată, se îngrămădeau

stînci măcinate de eroziuni şi pîlcuri de blocuri eratice — sienit verde, gresie şi granit cenuşiu, stane cafenii de limonită. Scînteind în razele soarelui ca nişte brîuri şerpuitoare, rîuri roşcate curgeau vertiginos sub podurile peste care huruia trenul. În văi largi, pustii, reci, luceau apele unor lacuri.

Natalia Stepanovna se apropia de fereastra deschisă pe culoar şi-şi lăsa faţa în bătaia şuvoiului de aer trăgînd în piept prospeţimea lui, laolaltă cu mireasma pătrunzătoare a ierbii de abia încolţite şi a pămîntului reavăn.

Văzduhul încălzit tremura deasupra pădurii şi a culmilor, iar stîncile şi piscurile munţilor luceau cu reflexe argintii. Soarele se înălţase undeva sus, deasupra vagonului, dar totul era scăldat în razele lui şi ici, colo licăreau sclipiri ca de opal. Ce primăvară năvalnică, îmbărbătătoare!

Oraşul rămas în urmă începuse să se şteargă din minte, să piară ca un vis. Înainte îi aşteptau multe surprize şi întîmplări emoţionante. Mai important, însă, ca toate era un singur lucru — şi la gîndul acesta i se încleşta inima — mormîntul Soniei, o moviliţă de pămînt surpată din cauza zăpezii topite.

Nenea Mişa se apropia şi bodogănea, trecîndu-şi prin părul rar pieptenele lui mic:

— Am construit, am clădit vreme de douăzeci de ani, am chibzuit, am luat hotărîri, am făcut planuri, am ridicat giganţi după giganţi aici... printre bogăţiile acestea nesecate... dar drumul de fier tot cu o singură linie a rămas. Ca pe vremea lui tata Noe! Of, şi cînd te gîndeşti ce comori sînt pe aici! Fier, cărbune, aluminiu şi tot felul de minereuri — să le culegi cu mîna goală, nu alta. Mare păcat!

Vorba ceea: am zidit o fierărie, dar am uitat să facem drum de ieşire. E oare cu putinţă să laşi o asemenea industrie fără căi de comunicaţie?! Păi, aici era nevoie de douăzeci de şine duble şi pe lîngă aceasta tot Uralul trebuia împînzit cu trenuri electrice. Din toamnă pînă-n iarnă au luat fiinţă aici sute de uzine, dar cînd e vorba de drum, e ca şi cum ar trebui să treacă o cămilă prin urechile acului... Ca să vezi, Stepanovna, cum ne învaţă minte războiul pe noi, nerozii! Nimic de zis: vitejie, înflăcărare avem berechet, poporul nostru e nemuritor prin asta, numai că, de... vitejia fără locomotive şi fără şine nu prea dă roade. Apoi se dojenea mînios: M-am găsit să critic! Ei, da, critic, fiindcă mă doare inima, mi-e sufletul copleşit de amărăciune. Nu e ţara mea? Nu e munca mea? Nu e sîngele meu?

Şi deodată zîmbea. Mişca din mustăţile cărunte şi privea înduioşat prin geam spre depărtări.

— E o minunăţie prin părţile astea! În cernoziomul nostru nu există aşa ceva. Păduri, munţi, lacuri. Să tot colinzi, să te tot laşi furat de gînduri... Chiar privind totul de departe şi simţi cum îţi întinereşte sufletul. De cîtă muncă e nevoie aici! Cîte trebuie să facem! Falnic e omul în mijlocul naturii, atunci cînd munceşte...

Natalia Stepanovna încercă odată să aducă vorba despre fiii lui, dar bătrînul se posomorî şi o sfredeli cu ochii lui mici, pătrunzători.

— Mai bine ai fi tăcut, Stepanovna. Copiii vin pe lume ca să răspîndească lumina ca şi cerul senin. Toţi părinţii îşi trăiesc a doua viaţă prin copiii lor. Un singur lucru am să spun: să fii părinte e o îndatorire de onoare, de covîrşitoare răspundere. Ştii prea bine lucrul acesta, mai bine ca ori-

cine. Prin asta își îndreptățește omul viața lui pe pămînt.

— Dar dacă copiii sînt niște răufăcători, dacă se dovedesc vrăjmași față de viața noastră și o nimicesc ?

— Înfierează-i cu mînia ta dreaptă. Este oare pe lume ceva mai presus de dreptatea ta ? Este ceva mai înspăimîntător ca mînia mamei ? Căci nu degeaba se naște omul în dureri : sîngele mamei, chinurile ei sînt o binecuvîntare dată pruncului pentru toată viața. În spatele mamei e poporul, pentru el l-a născut, nu pentru ea. Ei, încheie bătrînul însuflețit, ce-ar fi să bem un ceai ?...

Astfel au ajuns în zona frontului. Într-o gară, al cărui depou zăcea în ruine, iar magaziile arseseră pînă în temelii, vagonul lor fu tras pe o line de garaj. Niște militari îi instalară în mașini și porniră spre liniile înaintate. Vagoanele de marfă cu daruri rămăseseră deocamdată pe liniile de garaj. Delegații luaseră cu ei cîteva lăzi nu prea mari. Natalia Stepanovna se urcase într-o mașină numai cu nenea Mișa. Alături de șofer se așezase un comisar mărunțel și bine legat, cu două pătrățele la guler care-i indicau gradul. Prezentîndu-se, își pocni tocurile zîmbind din toată inima, cu gura larg deschisă, dezvelindu-și dinții mari și albi. Îl chema Ivanov.

Rotindu-și privirea de colo colo, Natalia Stepanovna îl întrebă cu glas scăzut :

— Spuneți-mi, vă rog, tovarășe comisar, aici au fost nemții ?

— Sigur... răspunse el pe un ton cîntat, vesel, în falset. Au fost nu numai aici, dar chiar mai aproape de Moscova, cam cu vreo sută de kilometri mai încolo. I-am respins și acu îi fugărim, ba ici și colo chiar îi înghesuim.

— Deci, ei au ars și au distrus magaziile astea și depoul ?

— Ei. În schimb au fost doborîți cu duiumul. Vedeți maidanul acela, de peste linii ? Acolo au fost zvîrliți într-un șanț și îngropați.

Natalia Stepanovna îi atinse ușor umărul și-l întrebă cu un tremur în glas :

— Spuneți, tovarășe Ivanov, satul în care a murit Sonia Suhoiarova e departe ?

— Cam la vreo cincisprezece kilometri, răspunse el îndatoritor, încercînd să-și întoarcă spre ea capul. Se vede că nu ghicise de ce îl întreba această femeie în vîrstă despre Sonia. Da ! La mormîntul ei e un adevărat pelerinaj, ca la locurile sfinte : călătorii se abat negreșit pe acolo și pun ori o floare artificială, ori o panglicuță, ori chiar flori naturale, aduse de la oraș. Un sculptor a fixat pe obelisc o plăcuță de marmoră cu chipul ei.

Natalia Stepanovna își înfipsese degetele în spătarul banchetei pe care se rezemau umerii lui Ivanov și se ridicase puțin de pe locul ei.

Nenea Mișa o așeză înapoi, cu băgare de seamă, dar stăruitor.

Și pe acolo se înălțau codri deși ca și în Ural, dar predominau brazii cu canafuri grele de cetină verde-închis, parcă turnată din aramă. Mestecenii, apropiați, dragi inimii, străjuiau unul lîngă altul pe ambele părți ale drumului, parcă zîmbind candid cu trunchiurile lor albe. Era cald, soare, totul avea un aer visător ca în toiul primăverii, mirosea a iarbă abia încolțită și a muguri umflați de sevă. Nataliei Stepanovna îi era însă frică să privească pădurea : părea că pe acolo trecuse un uragan înspăimîntă-

tor, însoţit de fulgere şi trăsnete. Pretutindeni zăceau în desiş, claie peste grămadă, copaci doborîţi, peste tot se vedeau trunchiuri despicate, coroane retezate parcă de nişte foarfeci uriaşe.

— Vedeţi ? spunea vesel Ivanov, arătînd spre pădure. Parcă a bătut-o grindina. A fost o ploaie de metal atît de năprasnică, încît schijele acopereau pămîntul într-un strat compact.

Pe marginea drumului — în şanţuri, în luminişuri şi printre copaci — zăceau grămezi de tancuri negre, distruse, automobile arse, piese, roţi de la tunuri, şenile rupte, ruginite, autocamioane de tracţiune sfărîmate, mormane de fierărie. În gropi mari, rotunde — pîlnii scurmate de bombele avioanelor — licăreau băltoace, şi mai aproape, şi mai departe de drum. Rămîneau mereu în urmă obeliscuri roşii cu steluţe în vîrf, cu plăcuţe albe, fixate de curînd, cu inscripţii negre, citeţe. Pe nişte scîndurele prinse de ţăruşi, Natalia Stepanovna citi uşor : „Atenţie ! Minat !"

I se strîngea inima de durere mai cu seamă cînd treceau prin satele pîrjolite. În locul caselor rămăseseră numai cuptoarele ruseşti cu gurile căscate şi hornurile lor înalte. Printre cărbuni, tăciuni şi grinzi acoperite ca de nişte solzi vineţii, opaci, luceau la soare, în ape de sidef, boţuri de sticlă topită — geamurile. Ceaune, oale, găleţi arse erau împrăştiate pretutindeni şi la vederea lor te simţeai, în chip inexplicabil, şi mai deprimat. Ici, colo rătăceau singuratici printre mormanele de cenuşă bătrîni şi bătrîne, în zdrenţe, iar pe alocuri, unii dintre ei se aplecau deasupra bîrnelor şi le ciopleau cu toporul — pesemne că-şi clădeau din nou izbele în bătătură.

Nenea Mişa privea ţintă, cu plăcere, spre bătrînii aceia şi din cînd în cînd striga cu admiraţie :

— Ia te uită cît de dîrji sînt ! Clădesc !

Prin huruitul şi zdrăngănitul maşinii se auzeau bubuituri surde ca o răsuflare puternică, stăpînită, pare-se o canonadă îndepărtată.

Turismul depăşea în viteză camioanele scurte, înguste, verzi ca arama coclită, încărcate pînă la refuz cu lăzi pline de proiectile şi cuşti cu bombe pîntecoase.

— Cadouri pentru fascişti ! se lăuda Ivanov, arătînd din cap spre camioane. Opera dumneavoastră. Straşnice cadouri, ţi-e mai mare dragul !

Nenea Mişa glumi posomorît :

— Noi nu ne zgîrcim la cadouri : lună de lună vă trimitem de două, de trei ori mai mult, ba încă şi ceva pe deasupra. Dar dumneavoastră de ce nu ne bucuraţi la fel ? Slab luptaţi, slab.

— Adică, cum vine asta — slab ? sări Ivanov. Mergeţi pe pămîntul de pe care i-am izgonit pe nemţi. I-am nimicit — cîtă-i frunza şi iarba. Doar i-am fugărit pe o distanţă de o sută cincizeci de kilometri ! De Kaluga, Medîn, Iuhnov ce ziceţi ? Dar unde mai pui Tula şi bazinul din preajma Moscovei ? Ştim să luptăm şi să învingem. Duşmanul ne-a fost un învăţător crunt. E tare prin hoardele milioanelor de sclavi şi prin puterea de şoc a tehnicii. Dar el nu ne-a distrus nici o armată. Parcă teritoriul hotărăşte rezultatul luptei ?

Şi zîmbi arătîndu-şi dinţii albi.

Nenea Mişa bodogănea încruntat :

— Ce tot dai cu teritoriul ? Rîtul porcului caută să ajungă la inimă, la pîntec. Şi din nou glumi cam brutal : Eşti bun avocat, tovarăşe comisar, dar nu prea convingător. Iar în ceea ce priveşte auto-

critica, nu-i fudulă de loc, mai mult te dezvinovățești. Hai să ne luăm la întrecere : care pe care — cine se războiește mai bine — noi, sau dumneavoastră ?

— De ce nu ! strigă vesel Ivanov. Primim chemarea. Nu știu cum e pe celelalte fronturi, dar noi o să-i lovim pe fasciști și-o să-i punem pe fugă.

Natalia Stepanovna asculta discuția, dar gîndurile ei rătăceau în altă parte. I se părea totuși că bătrînul n-ar fi trebuit să-l jignească pe comisar — pe acest tînăr atît de simpatic. Să lucrezi în uzină — e una, iar să lupți, să fii ostaș, comandant în uraganul sîngeros, în încleștarea crîncenă cu dușmanul, să stai sub ploaia de gloanțe, de obuze și bombe în calea tancurilor, automobilelor blindate și avioanelor, să copleșești dușmanul printr-un foc infernal — e cu totul altceva. Trebuia să ai o neasemuită dîrzenie și stăpînire de sine ca să înfrunți necontenit moartea și s-o trimiți asupra dușmanului. Îți trebuia o bărbăție nemaipomenită, trebuia ca inima ta să fie pîrjolită de focul mîniei, al urii și înverșunării ca să acționezi cu sînge rece și cu o înaltă măiestrie în iureșul luptei aducătoare de moarte. Grozăvii, coșmar care-ți îngheța sîngele în vine ! Nu înțelegea cum poate trece un om prin așa ceva. Și Sonia, în mijlocul acestor orori înfiorătoare, i se părea extraordinară, de neconceput.

Privea cu luare-aminte satele arse, grădinile negre, făcute scrum, hornurile înalte ale sobelor, femeile și bătrînii singuratici, care se întorseseră la vetrele lor ca să-și înfiripe din nou căminele și se gîndea : viața nu poate fi stîrpită, omul rus nu va pieri nicicînd. Istoria lui abundă în suferințe, dar suferințele i-au călit sufletul și, ca un arc de oțel, el s-a îndreptat întotdeauna, nimeni nu i-a putut

sta în cale, toți dușmanii au tremurat în fața lui. Însăși moartea, la vederea lui, a lăsat jos coasa sîngeroasă.

Mașina urcă iute un deal, apoi coborî într-o vîlcea și Natalia Stepanovna văzu din nou apărînd vetre negre și grădini arse. În dreapta se îngrămădeau dărîmăturile unor case de zid — mormane de cărămizi și pereți năruiți, ruinele unor clădiri înalte cu grinzi de fier sfîrtecate la mijloc și printre ruine și moloz o biserică pe jumătate surpată cu găuri negre în locul ferestrelor și ușilor. Cotiră la stînga, pomenindu-se pe neașteptate pe o uliță neatinsă nici de foc și nici de explozii. Căsuțe de lemn, cu pervazuri cioplite în lemn, cu grădinițe de flori, priveau vesel prin ferestruicile lor parcă zîmbind ghidușe : iată că noi n-am ars, trăim mai departe în tihnă ! Printre ele se înălțau case de zid cu două caturi cu înfățișare gravă, gospodărească. Porțile, însă, erau pretutindeni date în lături și în curți trăseseră mașini și forfoteau ostași cu bonete. Nu departe, în fața unei vile de cărămidă era un pîlc de militari. Cînd mașina dinainte opri la intrare, o înconjurară cu toții : cîțiva se repeziră și la cea de-a doua mașină. Ivanov sări jos cu vioiciune. Portierele fură deschise pe o parte și pe cealaltă și doi comandanți tineri o ajutară pe Natalia Stepanovna să coboare. Unul dintre ei era înalt, uscățiv, cu nasul acvilin, energic, celălalt — mărunt, îndesat, rumen, cu ochi mucaliți. Amîndoi erau arși de soare și miroseau a pădure. Aceștia o conduseră de braț spre un grup alcătuit din alți cîțiva comandanți, în vîrstă, care pășiră în întîmpinarea ei politicoși, plini de curiozitate. Un bărbat voinic, foarte înalt, cu fizionomie de intelectual, îi strînse mîna recomandîndu-se sobru :

— Iasnovski, comisar de brigadă. Şi adăugă cu căldură, respectuoasă : Sîntem bucuroşi să vă vedem printre noi. Mama Soniei Suhoiarova este pentru noi un om apropiat şi drag.

Natalia Stepanovna răspunse calmă şi tot atît de sobră :

— Vă mulţumesc. Am venit... la mormîntul ei.

— În fiecare zi vin oameni la ea : tineri, desigur — toţi cei care au noroc să ajungă pe front. Veţi vedea şi dumneavoastră cum e împodobit mormîntul ei. Sonia dăinuie cu aceeaşi strălucire ca şi în viaţă. E uimitoare prezenţa ei. Aici se petrec scene impresionante : oamenii fac jurăminte înflăcărate să fie în viaţă aşa cum a fost Sonia, luptători neînfricaţi, răzbunători crînceni. Şi-şi respectă cu sfinţenie jurămintele.

În timp ce militarii legau cunoştinţă cu delegaţii, Natalia Stepanovna se retrase mai la o parte : dorea să rămînă singură o clipă. Sub picioare era pămîntul pe care călcase Sonia. Acest aer îl respirase Sonia atîtea zile, în aceste păduri îşi petrecuse iarna. Pretutindeni sălăşluia acolo umbra ei, sub cerul acela nu-i amuţise încă glasul. Avea impresia că dintr-o clipă în alta se va ivi fără veste de undeva şi va striga răsunător :

— Măicuţo, scumpa mea !

Delegaţiei i s-a oferit un prînz gustos. În timpul mesei nu s-au rostit nici un fel de discursuri şi acest lucru i-a plăcut foarte mult Nataliei Stepanovna. Participau cu toţii la discuţie. Militarii povesteau despre situaţia de pe front, despre eroicele fapte de arme ale unor ostaşi şi comandanţi, despre atrocităţile comise de fascişti în satele ocupate de

ei, despre faptele eroice ale partizanilor şi despre grelele lupte pe care trebuiau să le dea cu hitleriştii pentru fiecare punct populat. Delegaţii vorbeau despre uzine, despre izbînzile lor, despre întrecerea socialistă şi despre brigăzile constituite în scopul satisfacerii nevoilor frontului. Nenea Mişa mai mult tăcea, privind din cînd în cînd încruntat spre delegaţi : ochii lui mici, pătrunzători licăreau uneori poznaş.

După masă s-au urcat din nou în maşini şi au plecat mai departe, spre satul în care se afla mormîntul Soniei. Nemţii se găseau la vreo treizeci de kilometri de acolo. Dinspre partea aceea se auzeau tot timpul bubuituri surde, îndepărtate. Aceste bubuituri o neliniştеau şi o atrăgeau totodată pe Natalia Stepanovna.

Drumul era desfundat : apele primăverii transformaseră şoseaua într-o mocirlă. Peste ea fuseseră aşezate bîrne alcătuind o podină continuă. Maşina dănţuia pe ele, legănîndu-se dintr-o parte în alta. Nenea Mişa se încrunta şi bodogănea :

— Au tot făcut drumeaguri de plăcere pentru timp de pace, dar la război nu s-au gîndit. Ia te uită — o adevărată capcană. Cîte tancuri şi tunuri s-or fi împotmolit pe aici ? ! exclamă el ironic, întorcîndu-se spre Ivanov, care şedea tot lîngă şofer.

În locul lui Ivanov răspunse şoferul, un tînăr cu nasul ascuţit.

— Pe aici, cam pe vreo patruzeci de kilometri, ostaşii s-au opintit ei înşişi la tunuri. Mocirla asta oricît ai umple-o cu piatră spartă, degeaba — parcă-i fără fund. Odată au trecut pe aici nişte camioane cu muniţii şi s-au împotmolit. Ostaşii au cărat în spate obuzele, cale de douăzeci de kilometri. Rusul nu se sperie cu una cu două : obuzele au

ajuns unde trebuia și lupta a fost cîștigată. Iacașa !

Și el începu să rîdă, foarte mulțumit de cele istorisite.

— Ei, va să zică-i așa cum spuneam eu ! mormăia nenea Mișa, s-au spetit, s-au dăulat, iar mașinile s-au împotmolit.

Șoferul strigă vesel :

— Închipuie-ți numai, tătucule, pe cîte mașini nemțești am pus mîna ! Au lăsat totul și au dat bir cu fugiți. Cale de multe verste nu poți trece nici cu mașina, nici cu piciorul — munți de armament au lăsat. Dumnealor nu știu să se opintească !

Și izbucni din nou în rîs, nespus de mulțumit.

„Ce voioși, ce plini de viață sînt toți !" gîndea Natalia Stepanovna și se simțea bine în mijlocul lor.

Oare s-or fi obișnuit într-atît cu primejdiile, cu sîngele, cu luptele, suferințele și moartea, încît inimile nu li se mai strîng de groază ? Pesemne că această realitate înspăimîntătoare, de neconceput pentru ea, pentru ei nu era decît munca de toate zilele, viață de oameni muncitori, așa că era firesc să se veselească, să se certe, să rîdă, să se necăjească.

Ivanov îi povestise în timpul mesei cum un ostaș, după o luptă îndelungată și grea, vrînd să se descalțe, constatase că turetcile cizmelor îi erau sfîșiate de gloanțe și de schije. Omul s-a necăjit amarnic, ocărînd cu strășnicie : „Ia te uită, ticăloșii, cîinii, javrele fasciste, mi-au făcut ferfeniță bunătate de cizme ! Am să-i strivesc ca pe niște păduchi pentru cizmele astea !" Tovarășii lui însă i-au strigat : „Ascultă, frate, ce tot îți privești încîntat cizmele ? Du-te la punctul de prim ajutor — nu vezi că ești rănit și-ți curge sîngele ?" Da el de colo, odată se oțărăște la ei : „Sîngele ca sîngele... da ia uitați-vă, leților, ce-a făcut neamțul din cizmele mele. Pe mine o să mă cîrpăcească cumva, vorba ceea, dar cizmele mele îs zob. Ticăloșii de ei !" Ivanov rîdea și el povestind snoava asta, dar ei nu-i venea de loc să rîdă. Istorioara îi părea neverosimilă, dar din ea înțelesese un adevăr : oamenii se deprind la război cu toate și din sufletul lor dispare frica. Nici moartea nu-i mai sperie, nu-i mai tulbură ca în condițiile vieții pașnice, obișnuite.

Își aminti de bătrînul care cioplea sîrguincios bîrnele pe ruinele casei arse ca să-și facă o căsuță nouă. Rămăsese la locul ei, neclintită, vatra casei — soba rusească de baștină, cu horn înalt, la gura căruia se zărea încă funinginea strînsă acolo de ani de zile. Ca un păianjen, căruia furtuna i-a rupt pînza și care își țese pe același loc cu îndărătnicie fire noi, tot așa și bătrînul acela robotea neostenit deasupra bîrnelor ca să-și ridice pe aceeași temelie de pietre o izbă nouă. Nu se gîndea că fasciștii ar putea să se întoarcă și să-i ardă casa din nou, ba chiar să-l omoare și pe el. El știe un singur lucru : se află pe pămîntul lui, în bătătura strămoșească, unde au trăit și au murit părinții lui, unde s-a născut și a trăit, unde fiecare palmă de pămînt e sfințită prin munca lui, iar ogoarele, arate și semănate cu mîna lui, îi vor da rodul lor. Războiul o să se sfîrșească, feciorul lui o să se întoarcă și or să trudească din nou pentru mărețul viitor. Un astfel de popor e nepieritor, nimeni nu poate nimici puterea lui uriașă de viață. Nici o urgie nu-l va doborî. Această invazie nemțească care aduce

cu sine distrugerea şi moartea se va îneca în propriul său sînge.

Pe drum se scurgeau în şuvoi neîntrerupt spre front camioane cu armament şi muniţii. Mergeau unul după altul la oarecare distanţă. Nu puteau fi depăşite. Transporturile acestea erau aidoma unui conveier uriaş care se mişca neîntrerupt zi şi noapte. Şi pădurea era plină de maşini : contopindu-se cu desişul, ostaşii forfoteau printre copaci.

Deodată, ca la un semnal, maşinile din faţă începură să cotească una după alta din drum, să dispară în pădure. Autoturismele în care se găseau delegaţii şi comandanţii coborîră şi ele povîrnişul lin şi se împrăştiară în toate părţile, dispărînd în desişul copacilor desfrunziţi. Ivanov şi şoferul se uitară unul la altul şi maşina coti îndată de pe şosea pe urma unui camion. Zîmbind, comisarul îi avertiză :

— Nu vă speriaţi, tovarăşi. Vom fi nevoiţi să facem un mic popas în pădure. Au să ne cam deranjeze avioanele germane. Nu e prea plăcut, dar... noi ne-am obişnuit cu aşa ceva. O să ne pitim în pădure şi nemţii n-or să ne observe. Dumneavoastră, Natalia Stepanovna, o să intraţi într-un adăpost.

Ea îi răspunse însă calmă, cu simplitate :

— N-aveţi grijă de mine, tovarăşe Ivanov : nu mi-e frică.

Nenea Mişa îi atinse umărul şi zîmbi pe sub mustăţi :

— Nu ne prea speriem noi bătrînii cu una cu două — ai dreptate, Stepanovna ! Am avut noi parte de multe spaime în viaţă — au turnat cu găleata, nu alta !

Camioanele se împrăştiau prin pădure şi dispăreau printre tufe. Natalia Stepanovna coborî din maşină. Celelalte turisme ale delegaţiilor se opriră printre tufele desfrunzite. Un grup de oameni se îndepărta spre inima pădurii. Undeva departe de tot, deasupra pădurii, plutea un vuiet ce se propaga în valuri, ca şi cum ar fi sunat sirenele unor uzine sau ar fi zumzăit sîrmele de telegraf. Natalia Stepanovna nu citi pe chipul lui Ivanov şi al şoferului nici îngrijorare, nici emoţie. Vorbeau ceva cu glas scăzut, monoton. Şoferul săltă capota motorului şi se apucă să pună ceva la punct, iar Ivanov îi invită cu un gest pe Natalia Stepanovna şi pe nenea Mişa să-l urmeze şi-i conduse printre tufişuri, pe pămîntul umed, acoperit de frunziş putred.

— Se poate întîmpla doar să treacă pe deasupra noastră, căuta el să-i liniştească, zîmbind. Uneori se rotesc, se rotesc prin văzduh şi pleacă îndărăt. Sau procedează şi aşa : aruncă bombe pe drum ca să-l facă impracticabil, apoi dau o raită şi pe deasupra pădurii.

Natalia Stepanovna zări pe neaşteptate printre trunchiurile copacilor un bordei acoperit cu crengi şi cu pămînt. Lîngă bordei se afla un grup de militari şi delegaţi. Comandanţii le povesteau ceva hazliu, iar ei rîdeau. Deodată văzduhul începu să şuiere şi să vuiască. Şuierăturile sinistre, sfredelitoare se apropiau vertiginos. Toată lumea se repezi în bordei. Cu faţa gravă, împietrită, Ivanov porunci bătrînului şi Nataliei Stepanovna să intre în adăpost. Nu termină bine vorba, şi suflul unei explozii năprasnice o izbi pe Natalia Stepanovna în cap, în piept, în picioare, ca o undă înăbuşită, fierbinte,

provocîndu-i imediat un fel de greață. Cu un zvîcnet în inimă se ghemui instinctiv la pămînt.

— Nu-i nimic, absolut nimic, nu vă fie frică ! o încurajă Ivanov și o luă de braț. E departe. Hai să intrăm în acest mic adăpost : acolo e mai puțin primejdios.

Natalia Stepanovna își recăpătase între timp cumpătul și se uită la nenea Mișa, care, întinerit parcă, scruta înălțimile cu ochii plini de ură.

— Dar unde sînt șoimii noștri ? sări el cu gura la Ivanov. De ce i-au lăsat să treacă pe tîlharii ăștia ? Trebuie să-i doboare, să-i doboare cu botul în noroi pe diavoli !

Pesemne că lui Ivanov i se păru tare hazlie mînia bătrînului, fiindcă el izbucni în hohote vesele de rîs.

— N-aveți nici o grijă, șoimii noștri știu ce au de făcut. Și deodată porunci aspru : Vă rog să intrați mai repede în adăpost.

Din nou același șuierat, același vuiet sfîșietor, care se apropia vijelios, înfricoșător, și din nou o explozie groaznică și un suflu fierbinte și elastic care îți pătrundea creierul și măruntaiele. Nataliei Stepanovna îi tremurau picioarele și mîinile. Avea impresia că-i arsese fața. Pădurea fremăta și vuia, se zbuciuma de parcă ar fi fost vie. Șuierăturile, exploziile, suflul nu mai conteneau și trupul te durea și se strîngea într-un cheag spasmodic. Inima se contracta dureros ca și cum sîngele nu mai pulsa. Totuși Natalia Stepanovna nu se speriase. Nu voia să coboare în adăpost : îi era rușine să se ascundă. Îl ținea strîns de mînă pe nenea Mișa și stătea în picioare fără să-l lase să se depărteze de ea. Simțea că nici el nu vrea să intre în bordei.

„Și sonia a trăit în mijlocul acestor vuiete, acestor explozii, gîndea Natalia Stepanovna, le-a îndurat de atîtea ori. A înfruntat ploaia de gloanțe și exploziile minelor ; învăluită în întunericul nopții... a luat parte la lupte corp la corp..." își amintea ea de istorisirile lui Seliverstov.

Cînd Ivanov le ceru din nou, stăruitor, să coboare în adăpost, Natalia Stepanovna răspunse sec :

— Vă rog să ne lăsați aici. Vă rog mult.

— Dar trebuie să înțelegeți că e foarte primejdios : schijele sar departe, pot să vă rănească sau să vă omoare.

Natalia Stepanovna nu răspunse, stătea palidă și neînduplecată. Cuprinzînd-o pe după umeri, nenea Mișa se îndepărtă cu ea printre tufele dese și se așezară amîndoi pe trunchiul unui mesteacăn doborît.

„Pămîntul Soniei e zguduit și acum de explozii. Eu mă aflu pe acest pămînt. El geme și se zbuciumă ca marea. Sonia a văzut această pădure, acest drum și poate chiar acest mesteacăn. Poate că și ea a stat aici, unde șed eu acum. Ea a privit moartea drept în față."

Un vîjîit asurzitor și un muget izbucni chiar deasupra capului Nataliei Stepanovna. I se părea că bomba vine drept spre ea, dar sufletul îi fusese cuprins de o liniște, de o pace senină. Auzi timp de o clipă strigătul parcă depărtat, subțirel al lui nenea Mișa :

— Ține-te, Stepanovna !... Ia te uită !

O îndoită explozie cutremură pămîntul și răscoli pădurea în fața Nataliei Stepanovna. Pămîntul părea că plesnise, iar văzduhul începu să zbîrnîie și să zdrăngăne ca niște strune dezacordate. Nata-

lia Stepanovna fusese zvîrlită violent înapoi. Ea îl înşfăcă pe nenea Mişa şi-şi lipi capul de umărul lui.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Stepanovna ! bolborosi el, îmbrăţişînd-o. Le ţinem noi piept !... Ceilalţi sînt în vizuină, iar noi — pe colină. Totuşi a izbit zdravăn, undeva pe aproape.

Din adăpost ţîşniră Ivanov şi alţi doi militari şi se repeziră speriaţi spre ei.

Un ceas după aceea maşina gonea iarăşi pe drum, săltînd peste bîrne. Merseră puţin şi se opriră într-un sătuc. Acesta scăpase de pîrjol, dar izbele păreau oarbe : nu mai era nici un geam în ferestre. Ici, colo se vedeau prin bătături ostaşi, dar nici un colhoznic. Pretutindeni era linişte ca într-o pustietate moartă. Natalia Stepanovna privi cu atenţie spre izbele oarbe şi observă că în pereţii lor erau tăiate cu ferestrăul găuri mari, iar de pe unele erau date jos acoperişurile de şindrilă zăcînd alături de ele, stîlcite, sfărîmate.

— Cuiburi de foc ale nemţilor, explică Ivanov. Acolo îşi instalaseră tunurile. Le-am capturat toate tunurile şi tot armamentul.

Coborîră toţi din maşină şi se apropiară de una din izbe. Un comandant cu ţinuta îngrijită, cu obrajii roşii şi ochi bulbucaţi, puţin ironici, răspunse sacadat şi cam răguşit la întrebările comisarului Iasnovski.

— Au sosit. Întocmai. Totul e gata. Colonel Krupnov, se recomandă el Nataliei Stepanovna, ducînd mîna la chipiu, cînd îi fu prezentat de Iasnovski. Ne pare foarte bine. O să le insuflaţi ostaşilor avînt pentru noi fapte de vitejie. Şi-l întrebă prieteneşte pe Iasnovski : Ce zici, mergem ? Apoi se întoarse iarăşi spre Natalia Stepanovna :

cimitirul ostaşilor căzuţi nu e departe de aici. Priviţi, lîngă pădĂuricea de colo.

La drept vorbind nu era o pădurice, ci o pădure în toată legea. Mulţimea ei de mesteceni albi începea îndată după gospodăriile ţăranilor. Natalia Stepanovna era condusă la braţ de Iasnovski. Nenea Mişa păşea greoi lîngă ei. Pe urmele lor, venea o mulţime de militari şi delegaţi, vorbind despre luptele recente.

Ziua era caldă, senină, iar cerul — de un albastru nespus de limpede. Învăluită în undele tremurătoare ale pîclei străvezii, pădurea se zărea ca printr-o perdea vaporoasă, cafenie, a ramurilor împletite des, cu mugurii gata să se deschidă. În slăvile însorite cîntau ciocîrliile, iar undeva departe un cuc îşi îngemăna viersul cu altul. Îmbelşugatele semănături de toamnă de pe ogoarele ce se întindeau pe povîrnişuri dăduseră colţ. Prin iarba verde erau împrăştiate pretutindeni păpădii aurii. Mirosea a putregai reavăn de frunze şi a izmă.

Urcînd pe un dîmb cu pantă lină şi păşind pe iarba strivită, cotiră la stînga spre liziera unui crîng de mesteceni. De jur împrejur iarba lucea cu reflexe aurii. Natalia Stepanovna zări un detaşament de ostaşi. Aliniaţi ca un zid compact, aşteptau pe musafiri. Acest lucru îi era neplăcut : fără îndoială se luase hotărîrea să se organizeze lîngă mormîntul Soniei ceva în felul unui miting. Aşadar, în acele clipe unice în felul lor pentru ea, cînd inima simţea nevoie de singurătate şi tăcere, va trebui să vorbească în faţa lor. De ce n-or fi oamenii aceştia sensibili faţă de ea, ca faţă de o mamă ? De ce vor să transforme această durere a ei, acest eveniment de o însemnătate uriaşă pen-

tru sufletul ei, într-o demonstrație? Se uită la Iasnovski, întîlni privirea lui neliniștită și simți că el știe ce se petrecea în sufletul ei.

— Iată ce, Natalia Stepanovna, rosti el îngîndurat, noi vom rămîne aici să mai stăm de vorbă cu delegații, iar dumneavoastră luați-o pe cărăruia aceasta. Ea vă va duce la Sonia. Veți trece la oarecare distanță de ostași. Vedeți, și ei vin la mormîntul ei. Le este drag și au grijă de el. Venim și noi ceva mai tîrziu. Și delegații trebuie doar să meargă pînă acolo. Sonia nu vă aparține numai dumneavoastră: ea este dragă întregului popor.

Natalia Stepanovna își ridică spre el tăcută și recunoscătoare ochii scăldați în lăcrimi. El îi strînse mîna și se opri în loc.

— Duceți-vă, e aproape. Această cărare acolo duce.

Iasnovski se întoarse și împreună cu comandanții și delegații coti spre niște mormane de pămînt și șanțuri adînci — lucrările de fortificații ale nemților din anul trecut.

Nenea Mișa rămase și el în urmă, privi mohorît un timp cum se îndepărta Natalia Stepanovna, apoi păși încet după comisar. Ea întoarse capul și i se strînse inima de durere cînd văzu spatele încovoiat de mîhnire al bătrînului. În aceeași clipă simți că nu va putea ajunge singură la acel drag și totodată înspăimîntător mormînt. Îndată ce rămăsese singură în acea pustietate verde și văzuse mulțimea mestecenilor care așteptau amenințători, afundîndu-se tot mai mult în pădure, o părăsiseră puterile și încremenise inima în ea. Ah, dacă ar fi fost lîngă ea Olenka!

— Nene Mișa! îl chemă ea cu voce stinsă. Te rog, vino cu mine. Mi-e tare greu.

Bătrînul parcă așteptase că îl va chema și, bucuros, se îndreptă iute spre ea cu pași mărunți.

— Ei, ce s-a întîmplat, Stepanovna? Nu-ți pierde cumpătul, prietenă dragă! îngăimă el cu duioșie. Trebuie să fim tari. Deznădejdea și lacrimile nu sînt acum la locul lor.

O luă de braț.

Natalia Stepanovna simțea că amețește. Valuri, valuri de negură treceau prin fața ochilor ei. Pădurea plutea parcă în întîmpinarea sa aidoma unui nor misterios și gemea ca un tunet îndepărtat. Probabil că, undeva, pe front, bubuiau tunurile.

Sonia se afla undeva, pe aici. Natalia Stepanovna îi simțea cu toată ființa apropierea. Năluca ei era pretutindeni, și aproape, și departe: pe chipul ei flutura un zîmbet fugar, strălucitor de fericire. Ea îi lumina sufletul, o îmbrățișa. Natalia Stepanovna zărea părul auriu al Soniei, arzînd în adierea vîntului, îi vedea ochii uimiți, larg deschiși. Fluturii zburau de colo colo, ca odinioară vara în părculeț, și ea zbura împreună cu ei, fîlfîindu-și brațele, ca niște aripioare. Natalia Stepanovna se trezi pe neașteptate într-o poiană largă, înconjurată de mesteceni argintii. Zări fugitiv un obelisc roșu cu o plăcuță albă de marmură și un dreptunghi verde, proaspăt ridicat deasupra pămîntului, acoperit cu brazde de iarbă și împodobit cu galbene păpădii și flori artificiale. De obelisc erau rezemate cîteva coroane cu panglici roșii. Se prăbuși pe mormînt, șoptind cu răsuflarea tăiată:

— Sonia, scumpa mea! Sonia, fetița mea, sînt aici... Sînt cu tine, copila mea...

Și deodată totul pieri din fața ochilor ei.

Nenea Mișa se lăsase în genunchi și-și plecase capul cărunt deasupra mormîntului. Apoi se ridi-

case încet, bătrînește, cu fața solemnă, aspră. Căuta să n-o stingherească pe Natalia Stepanovna: în asemenea clipe sufletul mamei e sacru. Sub un obelisc ca acesta zace și fiul lui undeva pe malurile Niprului. Mormîntul acestei fete este și mormîntul fiului său.

Cînd văzu că Natalia Stepanovna zace nemișcată ca o moartă, se apropie de ea încetișor și-i mîngîie părul cărunt. Chipul ei, de o paloare cadaverică, se profila pe iarba străvezie. În clipa cînd bătrînul îi atinse părul, tresări, și cu o mișcare bruscă se ridică, sprijinindu-se în mîini și rămase în genunchi.

— Sonia! Copilul meu! rosti ea cu o negrăită duioșie, apoi întregi ferm, calm: Nu, nu, Sonia, nu plîng.

Și din nou se prăbuși, zguduită de hohote de plîns. Nenea Mișa o lăsă să plîngă în voie. Lacrimile îi șiroiau și lui pe obraji, i se prelingeau pe mustăți. Părea că nu plînge, ci zîmbește.

— Lasă, nu-i nimic, mamă, plîngi, asta-i bine... gîndea el cu glas tare, privind cu luare-aminte căpșorul cîrlionțat, în relief, al fetei de pe plăcuța de marmură. Auzi, Sonia, cum plînge mama? Lacrimile acestea sînt ca focul: ele ard, pîrjolesc. De aceste lacrimi este îmbibat fiecare glonț, fiecare obuz al nostru îndreptat spre nemernici. Ridică-te, Stepanovna! Noi am devenit aici, pe acest mormînt, mai puternici, mai hotărîți. Fiica ta n-a murit, ea trăiește de o sută de ori mai vie decît în timpul vieții. Iată, la mormîntul ei vine poporul — luptătorii și tineretul, să se adape ca de la un izvor de apă vie. Înalță-ți cu mîndrie capul, ca o mamă tare, de o tărie neîntrecută.

Natalia Stepanovna auzea fiecare cuvînt rostit de nenea Mișa și le împărtășea din tot sufletul de parcă dînsul ar fi exprimat gîndurile și simțămintele care se urziseră de mult în ea. Și-apoi, nici nu vorbea ca de obicei, ci parcă citea dintr-o carte, urmărind încet rîndurile cu ochelarii lui de modă veche. Se ridică în picioare și, plîngînd mereu, privi în tăcere basorelieful alb al Soniei. Apoi se aplecă și-și lipi de el buzele fierbinți.

Nu, nu trebuia să plîngă. Gîndurile ei erau numai la Sonia cea vie, și inima ei nu voia să accepte că Sonia nu mai este. Acum Natalia Stepanovna văzuse mormîntul acesta în care zăcea fetița ei moartă. Lovitura era prea năprasnică, îi secătuise puterile pînă la leșin. Nimeni nu-i văzuse în oraș lacrimile — nici la școală, nici pe stradă, nici acasă. Ea știuse din capul locului că Sonia pășea în întîmpinarea morții și avusese putere să-i spună:

— Dacă așa îți spune conștiința, du-te.

Nici cînd o condusese la gară nu plînsese, dar Sonia își dăduse seama, fără îndoială, cît suferă, deoarece sprîncenele ei erau încruntate, săpînd o brazdă adîncă la rădăcina nasului. Ea o îmbrățișase strîns pe maică-sa și, lipită de pieptul ei, rămase mult timp așa.

— Draga mea măicuță, ce înțeleaptă ești! Nu plîngi, îmi pare atît de bine! Sînt fericită. Acum voi fi de o mie de ori mai puternică. Voi fi mîndră întotdeauna de tine, fiindcă tu mă respecți, ai încredere în mine și nu te îndoiești că eu nu voi trăda nicicînd adevărul nostru, orice mi s-ar întîmpla. Mă duc la luptă pentru acest adevăr, pentru viața noastră. Iată, tu nu plîngi, ci zîmbești,

și eu sînt fericită. M-ai înarmat și tu, măicuțo, acum sînt de nebiruit.

Se îneca de emoție, dar în glasul ei se deslușea atîta tărie, atîta hotărîre, încît ea o uimise pe Natalia Stepanovna ca om: fetița ei mergea fără șovăire ca să înfrunte tot felul de încercări și n-avea să dea înapoi din fața nici unei grozăvii. Înțelegea adevărul încă din adolescență și trăia, gîndea, lucra, se juca, hrănindu-se și adăpîndu-se cu acest adevăr. Acest adevăr devenise o a doua natură a ei. Creștea, citea mult, avea un spirit de observație pătrunzător și, o dată cu dezvoltarea ei, creștea, devenea mai temeinic, mai matur și adevărul. Nu vorbea niciodată despre frumusețe, cinste, noblețǎ, neînfricare, demnitate omenească, dar toate acestea se întruchipau în faptele ei, în întreaga ei atitudine. Și iată că acum ea, cea de altădată, o privea de pe marmura albă, vie, și parcă îi spunea: „Mi-am îndeplinit menirea, mamă. Sînt fiica ta, întruchiparea ta. Poți fi mîndră de mine. Adevărul e nemuritor, și eu n-am murit, ci trăiesc și mai minunat, deoarece sălășluiesc în inima ta și în inima poporului meu."

Abia acum înțelese Natalia Stepanovna cît de aprigă fusese mînia Soniei, cînd își văzuse fratele. Îl urîse din clipa cînd îi auzise vocea. Minciuna, fățărnicia, înșelăciunea erau dușmanii ei de moarte. Fascismul era pentru ea cea mai odioasă întrupare a înșelăciunii, a provocării, toate acestea aduceau oamenilor pieirea, distrugeau viața, aduceau moartea a tot ce îi era mai drag pe lume.

Și iată că și-a îndeplinit menirea pînă la capăt. Da, Sonia n-a murit: ea este o flacără care nu se va stinge nicicînd.

Natalia Stepanovna stătea în fața mormîntului cu un aer sever și calm. Nu mai plîngea, cugeta asupra unui gînd însemnat care o săgetase. Nenea Mișa văzu deodată o altă femeie — nu o bătrînică cu părul nins, cu o tristețe plină de duioșie în ochi, ci un om puternic pe care nu-l poți frînge niciodată, pentru care nu mai există în viață nimic înspăimîntător. Nu avea curaj să se apropie de ea, o privea cu uimire și neliniște.

Ostașii începuseră să se adune în tăcere, cu băgare de seamă, nu departe, într-un luminiș, printre trunchiurile mestecenilor. Veniseră și delegații. Comisarul Iasnovski și colonelul Krupnov se opriseră în spatele Nataliei Stepanovna.

Ea întoarse încet capul, apoi rămase din nou neclintită, fără să-și ia ochii de la basorelieful de marmură al Soniei. Deodată se întoarse cu hotărîre și, trecînd pe lîngă Iasnovski și pe lîngă delegați, se îndreptă cu pași fermi, cu capul sus spre mulțimea de ostași. Glasul ei răsună tare și răspicat:

— Prieteni dragi, Sonia a fost singura mea comoară, singura mea bucurie în viață. Și eu, ca orice mamă, am venit să plîng la mormîntul ei. Dar nu plîng, nu: mi se umple inima de mîndrie că sînt mama ei. A murit frumos, fiindcă și viața ei a fost foarte frumoasă. Se teme de moarte numai lașul, trădătorul, se teme de moarte mincinosul și egoistul. Lîngă acest mormînt scump mă simt renăscută și fără să șovăi aș urma cu bucurie calea străbătută de fiica mea. Lupta ei, curajul, tăria sufletească, ura ei față de vrăjmașii adevărului nostru, ai vieții noastre, să fie pildă pentru voi. Cine e slab sufletește, cine nu e încă sigur de el, să vină la acest mormînt. Prieteni dragi, sînteți

tineri, viaţa patriei noastre este viaţa voastră, ea se află în mîinile voastre. Loviţi duşmanul, aşa cum l-a lovit Sonia, urîţi duşmanul cum l-a urît ea, dispreţuiţi moartea, cum a dispreţuit-o ea, fiţi tot atît de neînfricaţi, cum a fost şi ea. Răzbunaţi-i moartea, răzbunîndu-vă astfel pe voi, pe surorile voastre, pe fetele ţării noastre, întreg poporul nostru, pămîntul nostru pîngărit, cinstea noastră terfelită, durerea, nenorocirea ţării noastre. Sînt mamă şi binecuvîntez lupta voastră vitejească pentru apărarea vieţii şi fericirii.

Se apropie de primul ostaş şi-l sărută, apoi se întoarse, păşi ferm spre Iasnovski şi ridică mîinile. Acesta se aplecă, iar ea îl sărută şi pe el cu un aer tot atît de sever. În înfăţişarea ei era o simplitate atît de măreaţă, încît toţi — şi ostaşi, şi comandanţi, şi delegaţi — nu puteau să-şi mai desprindă ochii de pe chipul ei tulburat.

Unul dintre ostaşi strigă cu glas frînt:

— Jurăm pe viaţa noastră! Jurăm pe acest mormînt...

În aceeaşi zi, după ce îl îmbrăţişă pe nenea Mişa ca pe o fiinţă apropiată, Natalia Stepanovna plecă la Moscova.

1942

CUPRINS

Cuvînt înainte de *Alexandra Bărcăcilă* 5

Crîngul de mesteceni, traducere de *M. Spiridoneanu* şi *L. Bimbulov* 11

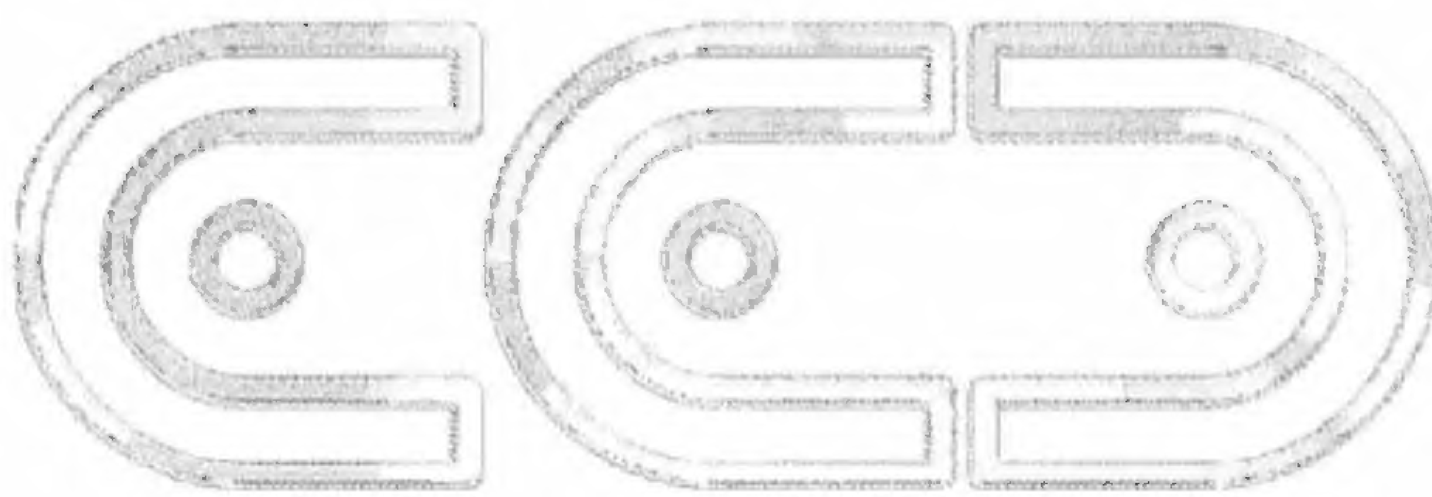
Inimă de mamă, traducere de *A. Ştefănescu-Medeleni* şi *L. Bimbulov* 140

Responsabil de carte: Al. Vasiliev
Tehnoredactor: A. Vîntu

Dat la cules 22.07.59. Bun de tipar 07.09.59. Tiraj 15.150 ex. Hîrtie tipar de 50 gr. m.p. Format 700×1000/32. Coli ed. 10,82. Coli de tipar 7,62. Ediția I. Comanda 4382. A. nr. 01143. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 A—32.

Tiparul executat sub com. nr. 90999 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

de

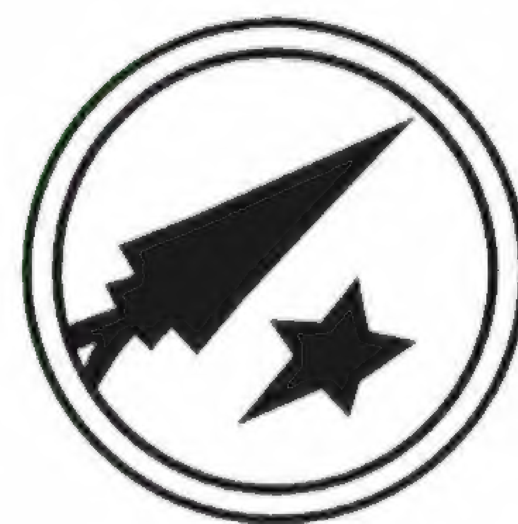

Anonim

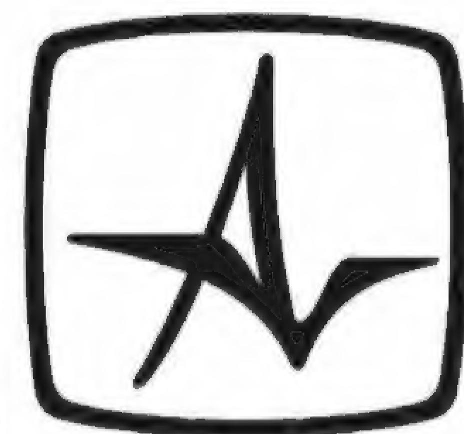

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

